

สถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริม
การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา
ชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชนและชนบท
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
พ.ศ. 2549

ISBN 974-04-7771-2

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

สถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
กรณีศึกษา ชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร

ผู้รับ
.....

นางสาว วิริยา จยาวรรณ

ผู้วิจัย

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เกษม กุลประดิษฐ์, M.Sc.
ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิชัยพันธ์ หิณชิระนันท์,
Ph.D.
กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมพงษ์ ชงไชย, Ph.D.
กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

ศาสตราจารย์ ม.ร.ว. ชัยอนุสรณ์ สวัสดิวัตน์
Ph.D.
คณบดี
บัณฑิตวิทยาลัย

.....

รองศาสตราจารย์สยาม อรุณศรีมรกต, M.Sc.
ประธานคณะกรรมการประจำหลักสูตร
วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อม
เพื่อพัฒนาชุมชนและชนบท
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

สถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

กรณีศึกษา ชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชน

และชนบท

วันที่ 26 ตุลาคม 2549

.....
วิรัช จงวารพร

นางสาว วิรัช จงวารพร

ผู้วิจัย

.....

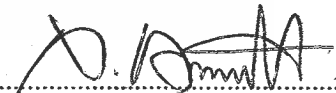

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เกษม กุลประดิษฐ์, M.Sc.

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมพงษ์ ธงไชย, Ph.D.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

อ. ศรีนัย สมันตรัฐ, M.Sc.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

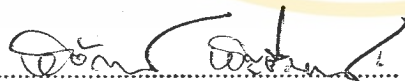
.....

รองศาสตราจารย์ อนุชาติ พวงสำลี, Ph.D.

คณบดี

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

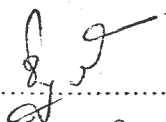
มหาวิทยาลัยมหิดล

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิชัยณท์ หิณฐิระนันท์,

Ph.D.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

ศาสตราจารย์ ม.ร.ว. ชินฉุสร สวัสดิวัตน์

Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิจัยครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ มากมาย นับเป็นประสบการณ์อันทรงคุณค่าในชีวิตอย่างหนึ่ง ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณ อาจารย์เกษม กุลประดิษฐ์ อาจารย์ พิชักษณ์ หิณฺฐิระนันท์ อาจารย์สมพงษ์ ชงไชย และ อาจารย์ ศรันย์ สมันตรัฐ ผู้ซึ่งคอยให้คำปรึกษาและแนะแนวทางให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลง ได้อย่างมีคุณภาพอย่างที่สุด

ผู้วิจัยขอขอบคุณ พี่และเพื่อนร่วมทาง ระหว่างการเก็บเกี่ยวข้อมูลและการเรียนรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จทางการศึกษาตลอดระยะเวลาอันยาวนานของการทำวิทยานิพนธ์ ผู้ที่จะไม่กล่าวถึงมิได้ คือ พี่ตุ๋ จากองค์กร action aid Thailand ผู้ซึ่งเป็นเหมือนแสงเทียนในยามมืดบอดเมื่อครั้งการทำวิทยานิพนธ์เผชิญกับปัญหาอย่างวิกฤต และพี่แพ็บ พี่สาวผู้มีจิตใจต่อสู้เพื่อสังคม ที่ให้ความกรุณา และมอบประสบการณ์การเรียนรู้ รวมถึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การเก็บข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้สำเร็จลงจนได้ในท้ายที่สุด

ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณลุงพิณ หมอนวดแผนโบราณแห่งชุมชนป้อมมหากาฬในน้ำใจและความเมตตากรุณาอย่างยิ่ง รวมถึง พี่กบ หัวหน้าชุมชน และชาวชุมชนป้อมมหากาฬทุกคน

สุดท้าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ ที่ให้โอกาสทางการศึกษาที่ดีที่สุดแก่ลูก และอยู่เคียงข้างลูกเสมอมา

วีรยา จยาวรรณ

สถานภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร (STATE OF ENVIRONMENT AND CULTURE RESULTING IN CULTURAL TOURISM SUPPORT : CASE STUDY OF POMMAHAKARN COMMUNITY, BANGKOK)

วีรยา จยาวรรณ 4637498 ENRD / M

วท.ม.(การวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชนและชนบท)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : เกษม กุลประดิษฐ์, M.Sc., สมพงษ์ ชงไชย, Ph.D., พิจักษณ์ หนีชูระนันท์, Ph.D.

บทคัดย่อ

รัฐมีนโยบายจะได้รื้อชุมชนป้อมมหากาฬเพื่อนำไปสร้างเป็นสวนสาธารณะเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ปัญหาความขัดแย้งระหว่างความต้องการของรัฐและความต้องการอยู่ในพื้นที่เดิมของชาวบ้านในชุมชนจึงเกิดขึ้นและกินเวลายาวนานนับสิบปี การวิจัยครั้งนี้เป็นแนวทางหนึ่งในการหาทางออกของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยต้องการศึกษาหาแนวทางส่งเสริมชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยที่ชาวบ้านยังสามารถอาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมได้ การศึกษาครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาสถานภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ และวิเคราะห์ถึงผลที่มีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนป้อมมหากาฬ 2. เพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน ใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ได้แก่ การเดินสำรวจ, การสัมภาษณ์เจาะลึก, การสังเกต และการใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลจากครัวเรือนทั้งหมดจำนวน 52 ชุด ผลการศึกษาพบว่า สถานภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนพบว่าไม่เป็นอุปสรรคต่อการจะส่งเสริมพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แต่ควรมีการปรับปรุงในส่วนของคุณภาพความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเรือนและทางเดิน รวมทั้งระบบสาธารณูปโภค ชุมชนมีวัฒนธรรมที่โดดเด่น ไม่ว่าจะเป็น บ้านโบราณ ของเก่าแก่ วิถีชีวิตการอยู่อาศัยแบบเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ วัฒนธรรมการอยู่อาศัยแบบเกื้อกูล เช่นการ ลงแขกรอกท่อน้ำทีุ่ดต้นทั้งชุมชน มีประเพณีพิธีกรรม ได้แก่ พิธีบวงสรวงหลวงปู่ป้อมมหากาฬ พิธีบวงบ้านโบราณและต้นไม้เก่าแก่ และการจัดกิจกรรมตามประเพณีอื่นๆของไทย และการประกอบอาชีพมีความหลากหลาย ทั้งค้าขาย รับราชการ และบริษัทเอกชน มีภูมิปัญญาเก่าแก่ ได้แก่ การหลอมทอง, การทำเครื่องปั้นดินเผา, การทำทรงนก, การนวดแผนโบราณ และการเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมือง

เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน วัฒนธรรมชุมชนข้างต้นทั้งหมดจะต้องได้รับการอนุรักษ์ให้คงอยู่ ผู้นำชุมชนจะต้องมีการสืบทอดกิจกรรมทางประเพณีและภูมิปัญญาต่างๆให้แก่ลูกหลานต่อไป มีการปฏิบัติกิจกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนมีอยู่อย่างต่อเนื่องเพื่อสืบทอดจิตสำนึกให้แก่ลูกหลานชุมชนต่อไป เผยแพร่ทางเวปไซด์ให้เห็นเครือข่ายการท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่ท่องเที่ยวรอบข้าง ชุมชนควรจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับเทศกาลของคนไทย และส่งเสริมให้ชาวบ้านมาค้าขายในชุมชนเมื่อมีงานเทศกาลต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างสีสันให้กับการท่องเที่ยวในชุมชน จัดพิพิธภัณฑ์แหล่งเรียนรู้เพื่อเก็บของสำคัญที่มีความเกี่ยวเนื่องทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน บูรณะบ้านโบราณให้คงสภาพเดิม จัดงานฟื้นฟูประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เลือนหายไป เช่น ลิเก และการทำเครื่องดนตรีไทย อย่างต่อเนื่องสืบไป

สรุปผลได้ว่า ชุมชนป้อมมหากาฬมีสถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่สามารถส่งเสริมให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ ด้วยความสามารถในการจัดการดูแลด้านสิ่งแวดล้อมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ รวมทั้งวัฒนธรรมที่มีคุณค่า มีความหลากหลาย และมีเอกลักษณ์ควรค่าแก่การอนุรักษ์และเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถที่จะดูแลจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้มีความยั่งยืนต่อไปได้ กรุงเทพมหานครควรเข้ามาสนับสนุนทั้งในส่วนของนโยบายและงบประมาณเพื่อทำให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแห่งใหม่ที่มียุคค่าต่อไป

คำสำคัญ : สิ่งแวดล้อม/ วัฒนธรรม/ การท่องเที่ยว/ ชุมชนป้อมมหากาฬ

STATE OF ENVIRONMENT AND CULTURE RESULTING IN CULTURAL
TOURISM SUPPORT: CASE STUDY OF POMMAHAKARN COMMUNITY,
BANGKOK

WERAYA JAYAWAN 4637498 ENRD/M

M.Sc.(ENVIRONMENTAL PLANNING FOR COMMUNITY AND RURAL
DEVELOPMENT)

THESIS ADVISORS : KASAM KULPRADIT,M.Sc., SOMPONG
THONGCHAI,Ph.D., PIJUK HINSHERANON, Ph.D.

ABSTRACT

The objective of this study is to study the state of environment and culture of Pommahakarn community, to analyse factors involved in cultural tourism support for the community and to suggest environmental and cultural conservation directions for cultural tourism support. This thesis uses both qualitative and quantitative data such as area surveys, in-depth interviews, participant and non-participant observation and questionnaires with all 52 households in the study area.

The study shows that environmental conditions in the community are no threat to the area's promotion as a cultural tourism resource. However, there should be some physical improvement in household neatness, community paths, and other deteriorated public utilities. The community has a non-dynamic culture consisting of antique houses and items collected by the community's elderly. The dynamic culture consists of occupational culture is involved with trading goods and working with government agencies and private companies.

The community has maintained customary rituals as unique community traditions such as paying homage to Luang Pu Mahakarn Fortress, ancient houses and ordaining trees and celebrating Thai festivals of National Mother's Day Celebration, National Father's Day Celebration and other annual festivals. The community has kept Indigenous knowledge in melting gold, making pottery, making bird cages, traditional Thai massage and raising local fowl.

In conclusion, Pommahakarn community has maintained environmental and cultural conditions. That means the area could be promoted as a cultural tour site given the environmental management ability of the community, and the diversified and valuable culture. Therefore, government agencies should provide assistance to improve the area as a new and valuable cultural tour site.

KEY WORDS: ENVIRONMENT/ CULTURE/ TOURISM/ POMMAHAKARN
COMMUNITY

142 P. ISBN 974-04-7771-2

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อ	ง
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญรูป	ญ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.1.1 ที่มา	1
1.1.2 ความสำคัญของปัญหา	2
1.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	4
1.4 ขอบเขตการวิจัย	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
1.6 คำจำกัดความในการวิจัย	6
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	
2.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนป้อมมหากาฬ	7
2.2 แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนา	12
2.3 กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์	14
2.4 การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	17
2.5 สารสนเทศและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	18
2.6 สรุปการทบทวนวรรณกรรม	22
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1 ขั้นตอนการเตรียมการ	23
3.2 ขั้นตอนการออกแบบวิจัย	23
3.2.1 การกำหนดประชากรเป้าหมาย	23
3.2.2 การออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลปฐมภูมิในภาคสนาม	23

สารบัญ (ต่อ)

3.3	ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิภาคสนาม	25
3.4	ขั้นตอนการประมวลผล/วิเคราะห์ข้อมูล	26
บทที่ 4 ผลการศึกษา		
4.1	วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาสถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ และวิเคราะห์ถึงผลที่มีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนป้อมมหากาฬ	27
4.1.1	สถานภาพสิ่งแวดล้อม	27
	1) สภาพทั่วไปและลักษณะการตั้งบ้านเรือน	28
	2) บ้านโบราณในชุมชนและแผนผังชุมชน	28
	3) สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน	30
	1. ขยะ	30
	2. น้ำเสีย	34
	3. อากาศ	40
	4. เสียง	45
	4) วิเคราะห์สถานภาพสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนป้อมมหากาฬ	50
4.1.2	วัฒนธรรม	50
	1) การประกอบอาชีพ	51
	2) ประเพณีพิธีกรรม	52
	3) ภูมิปัญญาเก่าแก่ในชุมชน	56
	4) วิเคราะห์วัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน	68
	5) ความคิดเห็นด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจากคนในชุมชน	72

สารบัญ (ต่อ)

6) สรุป	74
4.2 วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน	74
4.2.1 ข้อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน	75
4.2.2 ข้อเสนอแนะแนวทางอนุรักษ์วัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน	76
บทที่ 5 อภิปรายและสรุปผล	
5.1 สถานภาพสิ่งแวดล้อมและความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	80
5.1.1 ความเข้มแข็งของชุมชน	81
5.1.2 ระบบการจัดการ	82
5.1.3 ความสามารถในการนำกฎหมายมาใช้	82
5.2 วัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	83
5.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย	84
บทสรุปสำหรับผู้บริหารภาษาไทย	86
บทสรุปสำหรับผู้บริหารภาษาอังกฤษ	98
บรรณานุกรม	110
ภาคผนวก	114
ประวัติผู้วิจัย	166

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ 2-1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนป้อมมหากาฬ	8
ตารางที่ 4-1 สรุปสถานภาพสิ่งแวดล้อมด้านขยะในชุมชนป้อมมหากาฬ	34
ตารางที่ 4-2 สรุปสถานภาพสิ่งแวดล้อมด้านการระบายน้ำในครัวเรือนและ สภาพแหล่งน้ำใกล้ชุมชนป้อมมหากาฬ	39
ตารางที่ 4-3 ผลการตรวจวัดอุณหภูมิ	40
ตารางที่ 4-4 สรุปสถานภาพสิ่งแวดล้อมด้านอากาศในชุมชนป้อมมหากาฬ	45
ตารางที่ 4-5 สรุปสถานภาพสิ่งแวดล้อมด้านเสียงในชุมชนป้อมมหากาฬ	46
ตารางที่ 4-6 สรุปการประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ ในแต่ละครัวเรือน	48
ตารางที่ 4-7 กิจกรรมตลอดปีของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ	56
ตารางที่ 4-8 เปรียบเทียบองค์ประกอบแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กับปัจจัยการท่องเที่ยวที่มีในชุมชนป้อมมหากาฬ	69

สารบัญรูปภาพ

รูปที่	หน้า
รูปที่ 1-1 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งชุมชนป้อมมหากาฬ	5
รูปที่ 4-1 แผนที่ชุมชน	29
รูปที่ 4-2 บริเวณจุดเผาขยะแห่งของชุมชน	31
รูปที่ 4-3 ซากขยะจากการรื้อถอนบ้านในชุมชน	33
รูปที่ 4-4 สภาพถังขยะในชุมชนซึ่งชำรุดมีรอยแตกมาก	33
รูปที่ 4-5 ท่อและรางระบายน้ำที่มีใบไม้ ขยะหมักหมมและน้ำขังเน่าเสีย	36
รูปที่ 4-6 คนตกลบลาติมคลองรอบกรุงหลังชุมชน	37
รูปที่ 4-7 บรรยากาศนั่งเล่นริมคลอง	37
รูปที่ 4-8 การตรวจวัดอุณหภูมิในชุมชน ณ ลานวัฒนธรรม กลางชุมชน	42
รูปที่ 4-9 ตัวอย่างต้นไม้ที่ปกคลุมให้ความร่มรื่นในชุมชน	42
รูปที่ 4-10 แผนที่ผังต้นไม้ในชุมชน	43
รูปที่ 4-11 การจราจรริมกำแพงป้อมมหากาฬ	46
รูปที่ 4-12 ผลการตรวจวัดระดับเสียงในชุมชน	47
รูปที่ 4-13 การติดตั้งเครื่องวัดระดับเสียง ณ ลานวัฒนธรรม กลางชุมชน	47
รูปที่ 4-14 แผนที่ผังแสดงครัวเรือนที่มีปัญหาสิ่งแวดล้อม	49
รูปที่ 4-15 พิธีกรรมในวันไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬ	54
รูปที่ 4-16 การหลอมทอง ของคุณธีรภัทร แซ่โฉ้ว	56
รูปที่ 4-17 คุณกุศล เขมบุปผา ผู้ประกอบอาชีพปั้นเครื่องปั้นดินเผา	58
รูปที่ 4-18 งานปั้นหัวฤๅษีที่สมบูรณ์แล้ว	58
รูปที่ 4-19 งานปั้นฤๅษีตัดตนทำต่างๆ ที่ยังไม่ได้ลงสี	58
รูปที่ 4-20 คุณสรายุทธ นิลใบ ผู้ประกอบอาชีพทำกรงนกเขา	60
รูปที่ 4-21 คุณรัชณี นิลใบ เย็บผ้าคลุมกรงนกเขา	60
รูปที่ 4-22 กรงนกที่แขวนขายอยู่หน้าร้าน	60
รูปที่ 4-23 คุณชัยวัฒน์ ตูลารักษ์ ผู้ประกอบอาชีพทำกรงนกปรอดจุก	61
รูปที่ 4-24 แสดงกรงนกที่แขวนอยู่ในร้าน	62

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

รูปที่	หน้า
รูปที่ 4-25 คุณประพิณ ขจิตสุวรรณ ผู้ประกอบอาชีพนวดแผนโบราณ	63
รูปที่ 4-26 คุณสำเร็จ ดาวสุข ผู้ประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงไก่ชน	64
รูปที่ 4-27 บริเวณที่เพาะเลี้ยงไก่ชน	65
รูปที่ 4-28 บ้านเลขที่ 99 บ้านโบราณที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นบ้านไม้สองชั้นสร้างจากไม้สักทั้งหลัง	70
รูปที่ 4-29 บ้านเลขที่ 123 บ้านโบราณปลูกสร้างในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นบ้านไม้สัก 2 ชั้น	70
รูปที่ 4-30 แสดงของเก่าที่สะสมโดยคุณเฉลิมศักดิ์ राम โกมุท	71

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

1.1.1 ที่มา

ด้วยกระแสการพัฒนาประเทศที่รับเอาแนวคิดการพัฒนาแบบตะวันตกเข้ามามากเกินไป ทำให้การให้ความสำคัญกับคุณค่าทางวัฒนธรรมไทยถูกลบเลือนไป

เมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่อดีต กลายเปลี่ยนรูปเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทย โดยเฉพาะย่านกรุงรัตนโกสินทร์

รัฐมีแผน/นโยบายการพัฒนาที่ประสงค์จะทำให้พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถเก็บรายได้จากนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวต่างชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม รวมถึงเหตุผลในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานสำคัญที่ยังคงเหลืออยู่

ชุมชนป้อมมหากาฬเป็นชุมชนหนึ่งที่ต้องถูกไล่รื้อเนื่องจากแผนพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นนโยบายมาจากสำนักนายกรัฐมนตรีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 โดยพื้นที่บริเวณชุมชนป้อมมหากาฬเดิมจะถูกกรุงเทพมหานครพัฒนาไปเป็นสวนสาธารณะ และชาวชุมชนป้อมมหากาฬทั้งหมดต้องย้าย(ถูกไล่)ออกไปจากพื้นที่

ชุมชนป้อมมหากาฬจึงมีการต่อสู้เพื่อสิทธิในการอยู่อาศัยในพื้นที่มาอย่างยาวนาน และได้ขอเจรจาเพื่อยื่นข้อเสนอของชาวชุมชนกับท่านผู้ว่าฯ นายอภิรักษ์ โกษะโยธิน ว่า (คณะกรรมการและกลุ่มออมทรัพย์ ชุมชนป้อมมหากาฬ อ้างใน ภูริทัต ไชยเศรษฐ์ 2547:74)

- ชาวชุมชน จะมีการจัดตั้งเวรยามเพื่อรักษาความปลอดภัย และดูแลประชาชนที่เข้ามาพักผ่อน ทั้งกลางวันและกลางคืน มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของกรุงเทพมหานครที่มอบหมาย

- จะอาสาดูแลความสะอาด และสวนสาธารณะ โดยให้กรุงเทพมหานครเป็นฝ่ายสนับสนุนทางอุปกรณ์ต่างๆและไม่คิดค่าตอบแทนใดๆ

- ทำเป็นชุมชนตัวอย่าง โดยสามารถอยู่ให้ชุมชนอยู่คู่กับสวนสาธารณะคู่คลองได้

- กรุงเทพมหานครยังมีรายได้จากการจัดเก็บค่าเช่าที่ดินจากชาวชุมชน ซึ่งเงินจำนวนนี้สามารถกลับไปบำรุงและรักษาในส่วนของสวนสาธารณะประโยชน์อื่นๆได้

- ทำให้เป็นจุดขายของการท่องเที่ยว เช่น มีตลาดน้ำในคลองโอง่าง มีร้านค้าจำหน่ายสินค้าที่ทำจากคนในชุมชน มีการแสดงศิลปวัฒนธรรมของชาติ มีโรงเรียนสอนมวยไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ อันยาวนานสืบต่อกันมา โดยการจัดการที่อยู่อาศัยให้เป็นสัดส่วนและเป็นระเบียบ และสอดคล้องกับสวนสาธารณะ

จะเห็นได้ว่า เป็นข้อเสนอที่ “ถ้าเพื่อสังเกตดู ทางชาวบ้านเขาก็มีความคิดมีข้อเสนอ แล้วก็ข้อเสนอที่น่าสนใจมาก เขาขอพื้นที่เพียงส่วนหนึ่ง ที่จะอยู่อาศัย แล้วก็จัดการให้เรียบร้อย แต่ในขณะที่เดียวกันสิ่งที่ กทม.จะได้หรือทางการจะได้นั้นมันมากกว่าสวนสาธารณะ” จากคำสัมภาษณ์ของ อาจารย์ปฐมภักดิ์ เกตุทัต คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขณะรับบริการนวดแผนโบราณจากคุณประพิณ ขจิตสุวรรณ ชาวบ้านคนหนึ่งในกลุ่มชนป้อมมหากาฬ (อภิวัฒน์ แสงพัทธสีมา: 2546)

1.1.2 ความสำคัญของปัญหา

ชุมชนป้อมมหากาฬนั้น เป็นชุมชนเก่าแก่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และสะท้อนวิถีชีวิตไทยอันเก่าแก่ รวมทั้งภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า ไม่ว่าจะเป็น การหลอมทอง การเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมือง การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำกรงนก และการนวดแผนโบราณ

ดังคำสัมภาษณ์ของอาจารย์ ไมเคิล เฮิร์ชเฟลด์ แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ขณะยืนอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬ ว่า “ ถ้ารัฐบาลไทยพูดคุยเรื่องมรดกไทย มรดกทางวัฒนธรรมไทย ก็จะต้องพิจารณาว่า อันนี้คือส่วนสำคัญของวัฒนธรรม” (อภิวัฒน์ แสงพัทธสีมา: 2546)

และยังเป็น “ชุมชนบ้านไม้” ที่อาจจะกล่าวได้ว่าสมบูรณ์มากที่สุดเพียงแห่งเดียวที่ยังเหลืออยู่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ ความสมบูรณ์ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความเก่าแก่ดั้งเดิมหรือความสวยงามอลังการสะอาดตาของบ้านเรือนแต่อย่างใด แต่หมายถึงความสมบูรณ์ในแง่การแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการการอยู่อาศัยของคนไทยตั้งแต่ยุคอดีตจวบจนกระทั่งในปัจจุบัน (ชาติรี ประภิตนันทการ 2548: 54)

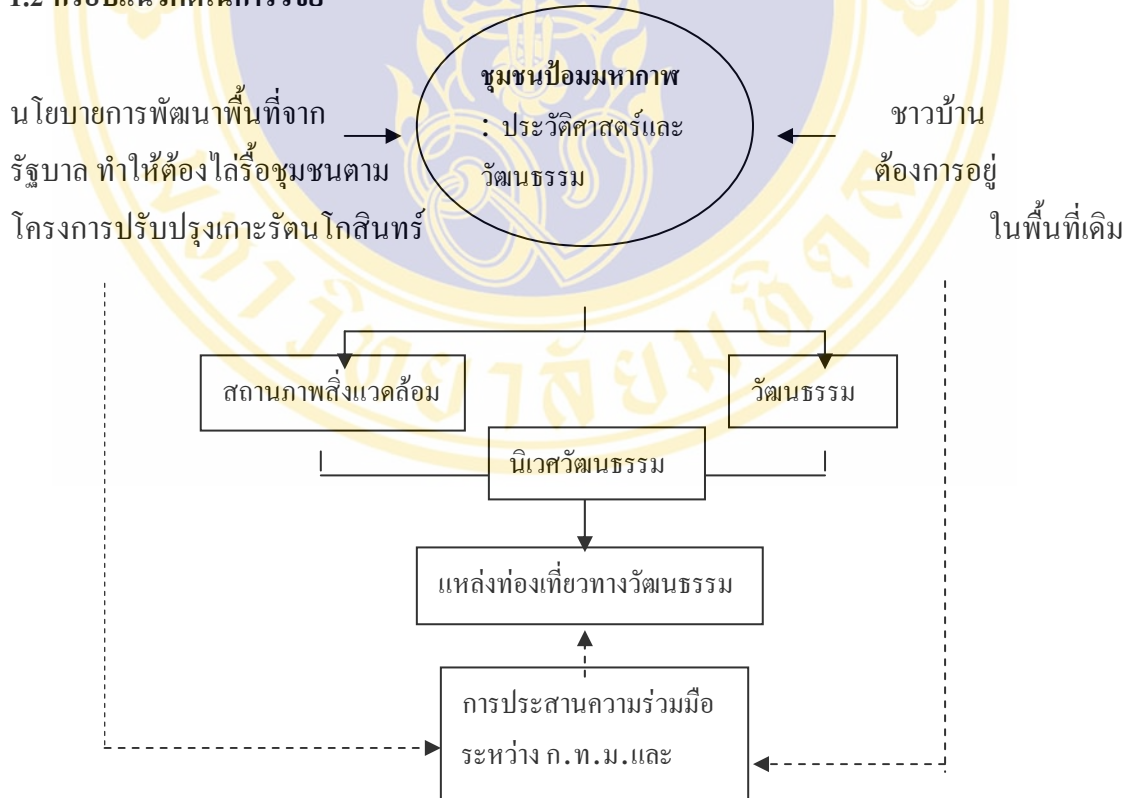
ปัจจุบันบ้านโบราณเหล่านี้มีอายุตั้งแต่ 150–200 ปี ถึงแม้บางหลังจะรื้อไปแล้วแต่ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในสภาพเดิมและคงศิลปะโบราณเอาไว้ควรแก่การอนุรักษ์เพื่อการศึกษาของคนรุ่นหลัง

นอกจากคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแล้ว ชุมชนยังมีความเข้มแข็งและแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาของรัฐ โดยให้ความร่วมมือเข้าร่วมโครงการพัฒนาต่างๆ และมีกิจกรรมสร้างสรรค์ด้านการรักษาสีของสิ่งแวดล้อมที่น่าสนใจแฝงอยู่ในวัฒนธรรมของชุมชนด้วย จึงถือเป็นชุมชนตัวอย่างซึ่งมีวัฒนธรรมที่งดงามควรได้รับการอนุรักษ์และน่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง

ทั้งนี้ การไล่รื้อชุมชนนอกจากจะเป็นการทำลายคุณค่าความเป็นชุมชนประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรมเก่าแก่แล้ว ยังเป็นการสร้างความเดือนร้อนให้กับชาวบ้านอย่างมาก เพราะชาวบ้านอยู่อาศัยในชุมชนป้อมมหากาฬมาช้านานมีอาชีพทำมาหากินอยู่บริเวณแถบนี้และมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับชุมชนแห่งนี้มานาน ย่อมทำให้เกิดปัญหาเดือนร้อนต่างๆมากมายเกี่ยวกับการดำรงชีวิต

ด้วยนโยบายที่ต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬ ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาถึงสถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชนป้อมมหากาฬเพื่อใช้วิเคราะห์ถึงแนวทางการส่งเสริมพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป อันเป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน และการอนุรักษ์เชิงชุมชนปัญญาและวัฒนธรรมไทย รวมทั้งยังสามารถสะท้อนภาพประวัติศาสตร์ของชุมชนเก่าแก่ให้ยังคงอยู่ ผลานสอดคล้องไปกับการส่งเสริมเศรษฐกิจการท่องเที่ยว ตรงตามเป้าประสงค์นโยบายการพัฒนาของรัฐ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

1.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย สามารถอธิบายได้ว่า ชุมชนป้อมมหากาฬนั้นมีคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม แต่เนื่องด้วยความต้องการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ของรัฐบาล ส่งผลให้ต้องมีการไล่อื้อพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬ โดยมอบหมายอำนาจในการไล่อื้อให้กับ ก.ท.ม. ซึ่งขัดแย้งกับความต้องการที่จะอยู่ในพื้นที่ต่อไปของชาวบ้านในชุมชน การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาถึง สถานภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของชุมชนซึ่ง เป็นประเด็นสำคัญในการหาแนวทางการส่งเสริมพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต อันจะเป็นทางออกที่สามารถตอบสนองความต้องการของทั้ง 2 ฝ่าย คือ การส่งเสริมเศรษฐกิจการท่องเที่ยวตามนโยบายรัฐ และชาวบ้านสามารถอยู่ในพื้นที่ได้ต่อไป

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาสถานภาพสิ่งแวดล้อม และ วัฒนธรรม ของชุมชนป้อมมหากาฬ และวิเคราะห์ถึงผลที่มีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนป้อมมหากาฬ

1.3.3 เพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ จะศึกษาเฉพาะในเขตพื้นที่ของชุมชนป้อมมหากาฬซึ่งอยู่ในบริเวณหลังกำแพงป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร มีขนาดพื้นที่ประมาณ 2 ไร่กว่า

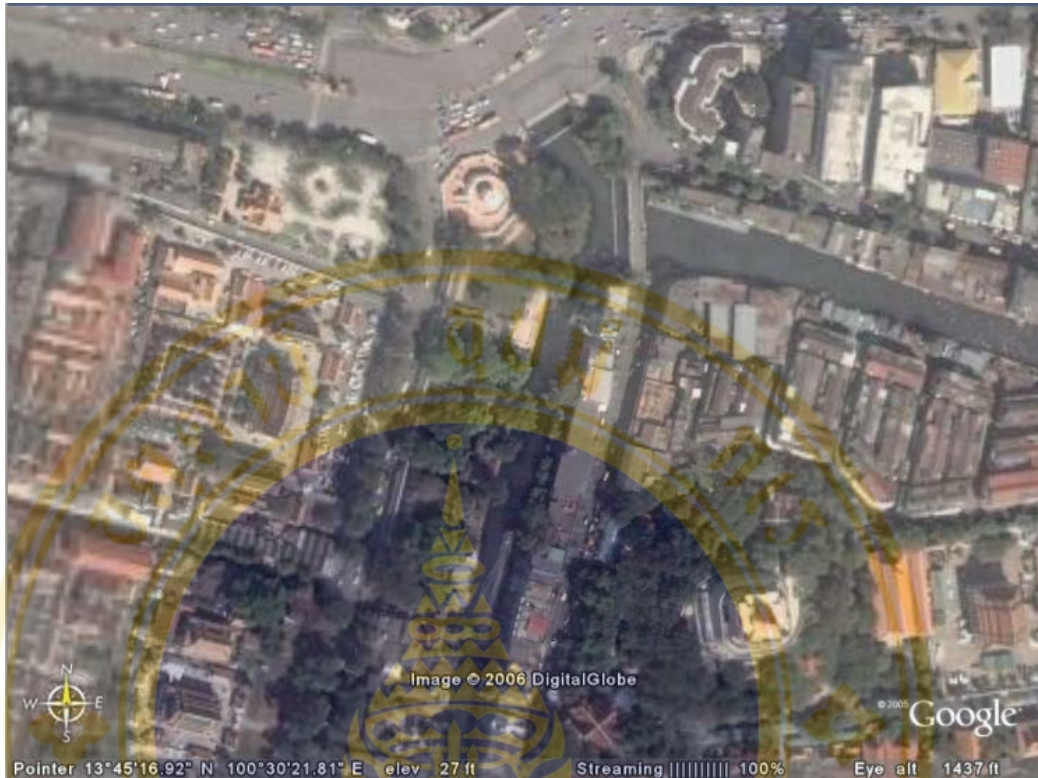
ทิศเหนือ จรดตัวป้อมมหากาฬ ถนนราชดำเนินกลาง

ทิศใต้ จรดคลองหลอดวัดเทพธิดาราม

ทิศตะวันออก จรดคลองรอบกรุง(คลองโอ่งอ่าง)

ทิศตะวันตก จรดกำแพงป้อมมหากาฬ ถนนมหาไชย

รูปที่ 1-1 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งชุมชนป้อมมหากาฬ

1.4.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเชิงเนื้อหาที่ต้องการจะศึกษา แบ่งเป็น ด้านสถานภาพสิ่งแวดล้อม และด้านวัฒนธรรม เพื่อวิเคราะห์ถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน ดังนี้

ศึกษาสถานภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนป้อมมหากาฬ ได้แก่

1.4.2.1 ศึกษาและสำรวจสภาพทั่วไปของชุมชน ลักษณะการตั้งบ้านเรือน รวมทั้งบ้านโบราณต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน และจัดทำแผนผังชุมชน

1.4.2.2 ศึกษาและสำรวจ สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน และการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ

1.4.2.3 ศึกษาวัฒนธรรมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ อันได้แก่ การประกอบอาชีพ ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดปฏิบัติกันมา และ ภูมิปัญญาเก่าแก่ที่มีอยู่ในชุมชน คือ ภูมิปัญญาการหลอมทอง, ภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผา, ภูมิปัญญาการทำกรงนก, ภูมิปัญญาการนวดแผนโบราณ และ ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมือง

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ทำให้ทราบถึงวัฒนธรรมอันมีคุณค่าของชาวชุมชนป้อมมหากาฬและสถานภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

1.5.2 ผลการวิจัยเป็นแนวทางหนึ่งในการช่วยหาทางออกให้กับปัญหาความขัดแย้งจากการไล่รื้อชุมชน

1.5.3 เป็นการสร้างความตระหนักให้แก่ชุมชนถึงวัฒนธรรมอันมีค่าของชุมชนเอง และช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมในชุมชนให้คนภายนอกได้รับรู้มากยิ่งขึ้น

1.5.4 เป็นแนวทางการวิจัยในครั้งต่อไป

1.6 คำจำกัดความในการวิจัย

1.6.1 ชุมชน หมายถึง พื้นที่และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬ

1.6.2 ปัญหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง สภาพปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬ ซึ่งเป็นปัญหาที่มาจากความคิดเห็นของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ และจากการสำรวจพบของผู้วิจัย

1.6.3 บ้านโบราณ หมายถึง บ้านเก่าแก่ที่อยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬ โดยมีความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในส่วนของการทบทวนวรรณกรรมนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการดำเนินงานวิจัยต่อไป โดยมีหัวข้อของการทบทวนวรรณกรรมดังต่อไปนี้

- 2.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนป้อมมหากาฬ
- 2.2 แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนา
- 2.3 ภูมิทัศน์ระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์
- 2.4 การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
- 2.5 สารสนเทศ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 สรุปและอภิปรายผลการทบทวนวรรณกรรม

2.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนป้อมมหากาฬ

2.1.1 สภาพภูมินิเวศ

ชุมชนป้อมมหากาฬ ตั้งอยู่หน้ากำแพงพระนครที่เชื่อมกับป้อมมหากาฬ บริเวณเชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันมีพื้นที่ประมาณ 2 ไร่เศษ พื้นที่ที่ตั้งของชุมชนมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าซึ่งถูกขนาบด้วยแนวกำแพงพระนครและคลองรอบกรุง คือ คลองโอ่งอ่าง มีการสร้างบ้านเรือนแบบกระจุกตัวยาวไปตามแนวกำแพงและคลอง และพื้นที่ติดกับชุมชนหลังตัวป้อมมหากาฬนั้นเป็นพื้นที่สวนสาธารณะพักผ่อนหย่อนใจ ชุมชนป้อมมหากาฬมีพื้นที่ทางด้านเหนือติดกับป้อมมหากาฬและถนนราชดำเนินกลาง ทางทิศตะวันออกติดกับคลองรอบกรุงหรือที่เรียกว่า คลองโอ่งอ่าง ทางทิศใต้ติดกับคลองหลอดวัดเทพธิดารามและชุมชนบ้านสายรัศมี และทางทิศตะวันตกติดกับถนนมหาไชยและลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ (กฤตยพร ตั่งทอง, 2547: 1)

2.1.2 สาธารณูปโภค

ชุมชนป้อมมหากาฬมีการติดตั้งไฟฟ้าและน้ำประปาตั้งแต่เริ่มแรกที่ประเทศไทยมีการใช้ไฟฟ้าและน้ำประปา เพราะว่าเมื่อก่อนชุมชนนี้เป็นเขตเมืองที่เป็นที่อยู่ของข้าราชการบริพาร แต่ที่ไม่มีมีการติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะภายในชุมชน (กฤตยพร ตลิ่งทอง,2547: 4)

2.1.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนป้อมมหากาฬเป็นชุมชนชาวพระนครที่ยังคงดำรงอยู่เพียงแห่งเดียวในกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่หลังกำแพงพระนครป้อมมหากาฬ ตรงเชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ ป้อมมหากาฬเป็นป้อมปราการ 1 ใน 14 ป้อมที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่1)โปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2326 เพื่อป้องกันรักษาพระนคร เป็นป้อมตรงมุมหักของกำแพงพระนครชั้นนอกพอดี(เรียบเรียงจาก กฤตยพร ตลิ่งทอง,2547: 4 และการศึกษาของผู้วิจัย)

ตารางที่ 2-1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

วัน/เวลา	เหตุการณ์
ร.3	โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดราชนัคดา และได้พระราชทานที่ดินบริเวณป้อมมหากาฬให้ข้าราชการบริพารซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับวัดเป็นที่อยู่อาศัย
ร.5	โปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินพร้อมบ้านเรือนให้กับข้าราชการบริพาร ดำรงวังประมาณ 4-5 หลัง ซึ่งต่อมากงมีราษฎรเข้าไปปลูกสร้างบ้านเรือนเพิ่มขึ้นอีกจำนวนมาก เป็นแนวนานไปกับกำแพงเมืองตั้งแต่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศไปถึงแนวคูคลองวัดราชนัคดา
ร.9	ชุมชนได้มีวิวัฒนาการสืบเนื่องต่อมา และมีการสืบทอดวิถีชีวิตของชุมชนชาวพระนครเมื่อครั้งอดีตจากรุ่นสู่รุ่นทั้งในส่วนของบ้านเรือนและอาชีพ
ปี 2513	บริเวณท้ายชุมชนเกิดเพลิงไหม้จนบ้านไม้เก่าแก่หลายหลังถูกทำลายไป
ปี 2529	ชุมชนก็ได้จดทะเบียนเป็นชุมชนในความรับผิดชอบของ กทม.
ปี 2534	ชุมชนได้รับการยกย่องจากเขตพระนครให้เป็น 1 ใน 10 ชุมชนดีเด่น ได้รับอภิชนันทนาการเครื่องดับเพลิงจากทางสำนักงานเขต
ปี 2535	ชุมชนป้อมมหากาฬได้อยู่ในบริเวณพื้นที่ที่จะต้องถูกเวนคืนและไล่ออกจากกรุงเทพมหานครเพื่อสร้างสวนสาธารณะ พื้นที่ของชุมชนยื่นข้อเสนอต่อกรุงเทพมหานครขอแบ่งปันและเช่าอยู่ในที่ดินเดิม ผลจากการต่อสู้ทำให้ชุมชนป้อมมหากาฬถูกเพิกถอนความเป็นชุมชน

ตารางที่ 2-1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน (ต่อ)

วัน/เวลา	เหตุการณ์
ปี 2537	กรุงเทพมหานครตกลงจะจ่ายค่าสินไหมทดแทน ในการรื้อสิ่งปลูกสร้างในชุมชน
ปี 2538	กรุงเทพมหานคร ประกาศว่าถ้าชาวชุมชนป้อมมหากาฬไม่ยอมรับค่าเวนคืนภายใน 3 วัน จะนำรถมาไถให้หมดทั้งชุมชน ชุมชนจึงยอมรับเงินค่าเวนคืน 75% และบางคนมีที่อยู่รองรับดีแล้วจึงรับ 100% แล้วรื้อถอนไปอยู่ที่อื่น
14 ตุลาคม 2539	หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ประกาศเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนในท้องที่แขวงบวรนิเวศ ซึ่งมีผลบังคับใช้ 4 ปี
ปี 2540	ชาวชุมชนนำเงิน 75% ที่ได้รับเวนคืน ไปดาวน์บ้านตามโครงการของกรุงเทพมหานครที่ มีนบุรี โดยทางการเคหะแจ้งว่าในอนาคตระบบสาธารณูปโภคทุกอย่างจะพร้อม
ปี 2542	โครงการฉลองกรุงไม่มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ชุมชนจึงจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยและเจรจาขอแบ่งพื้นที่เช่ายื่นหนังสือพร้อมแบบตัวอย่างการจัดผังชุมชนให้แก่กรุงเทพมหานคร ระหว่างนี้ชุมชนได้ทำกิจกรรมพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมและจัดเวรยามดูแลชุมชนและพื้นที่สาธารณะตามแผนที่ยื่นต่อกรุงเทพมหานคร
ปี 2543	ผู้ว่าฯ พิชิต รัตตกุล ประกาศ “คนสามารถอยู่คู่กับคลองได้” ชุมชนป้อมมหากาฬได้จัดทำโครงการพัฒนา “คนคู่กับคลอง” ร่วมกับเครือข่ายพัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมคลอง รongผู้ว่าฯ บรรณ โสภณัฐ เมฆวิชัย เข้าเยี่ยมดูรายละเอียดชุมชนแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นพร้อมรับข้อเสนอของชุมชนที่จะขอแบ่งพื้นที่อยู่อาศัย
ปี 2544	ชุมชนได้ยื่นหนังสือต่อกรุงเทพมหานครอีกครั้ง หลังจากที่ปลัดเกรียงศักดิ์ รับดูแลเรื่องของชุมชนป้อมมหากาฬแทน ชุมชนได้เข้าร่วมโครงการ “หน้าบ้าน นามอง” ของกรุงเทพมหานคร
24 มกราคม 2546	กรุงเทพมหานคร เข้าปักป้ายประกาศในเขตหลังป้อมมหากาฬว่าจะดำเนินการรื้อถอนชุมชนตามพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินฯ พ.ศ. 2535 เป็นการเร่งด่วน”

ตารางที่ 2-1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน (ต่อ)

วัน/เวลา	เหตุการณ์
21 มีนาคม 2546	ชุมชนจัดงาน “รวมพลังอนุรักษ์บ้านโบราณอายุ 200 ปี ใจกลางกรุงเทพ” มีเวทีเสวนาเรื่อง “ชุมชนกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมหมู่บ้านเมือง” โดยนักวิชาการ ชุมชนยื่นหนังสือต่อศาลปกครองว่า “เจ้าหน้าที่ของรัฐออกคำสั่งโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย” ศาลปกครองจึงมีการคุ้มครองห้ามไล่อื้อชุมชน เป็นกำหนดเวลา 1 เดือน
22 เมษายน 2546	ชุมชนป้อมมหากาฬร่วมกับพันธมิตร จัดงานทอดผ้าป่า เพื่ออนุรักษ์บ้าน 200 ปี และแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน
12 พฤษภาคม 2546	กลุ่ม “Friend of the Pom Mahakan Community” และคณะกรรมการสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ส่งข้อเสนอของชุมชนพร้อมกับเอกสารสนับสนุนต่อรัฐบาลไทยเพื่อย้ำเตือนให้ทำตามสนธิสัญญานานาชาติ และหยุดการใช้ความรุนแรงในแผนการไล่อื้อชุมชนป้อมมหากาฬ
13 มิถุนายน 2546	มีนายทหารสัญญาบัตรจากกองบัญชาการทหารสูงสุดว่าลีบนายเข้าตรวจสอบพื้นที่ชุมชนตามคำเชิญของสำนักการโยธาฯ กรุงเทพมหานคร โดยมีนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเข้าร่วมดูพื้นที่ด้วย
20 สิงหาคม 2546	ศาลปกครองมีการแถลงผลการพิจารณาคดีไล่อื้อพื้นที่บริเวณชุมชนหลังป้อมมหากาฬว่า ประกาศการไล่อื้อของกรุงเทพมหานครชอบด้วยกฎหมาย คำฟ้องของชาวชุมชนป้อมมหากาฬเป็นอันตกไป
30 สิงหาคม 2546	นายธีปกรณ์ ประดิษฐ์กร ทนายความของชาวบ้านป้อมมหากาฬให้สัมภาษณ์ ยืนยันว่าจะอุทธรณ์คดีศาลปกครองสูงสุดใน 3 วัน
กันยายน 2546	ชุมชนได้สร้างสวนสาธารณะของตนเองขึ้นมีโครงการปรับผังชุมชนใหม่เพื่อไม่เป็นแหล่งเสื่อมโทรมและแสดงให้เห็นว่าชุมชนอยู่ร่วมกับสวนสาธารณะได้
มกราคม 2547	ชาวชุมชน 200 คนชุมนุมประท้วงต่อต้านการเวนคืนที่ดิน ภายหลังจากที่ทราบข่าวว่า กทม. จะดำเนินการขุดสำรวจพื้นที่โดยรอบบริเวณป้อม
20 มกราคม 2547	กทม. นำทหารมาสร้างแนวรั้วด้านหน้าชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่จะดำเนินการก่อสร้าง

ตารางที่ 2-1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน (ต่อ)

วัน/เวลา	เหตุการณ์
25 มกราคม 2547	ชุมชนจัดงานส่งมอบสวนหย่อมแก่ กทม. เพื่อร่วมถวายแด่สมเด็จพระราชินี
7 กุมภาพันธ์ 2547	ชาวชุมชนร่วมกันจัดพื้นที่ว่าง ให้เป็นลานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งยินดีเปิดให้บุคคลภายนอก รวมถึงนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเยี่ยมชม
กลางปี 2547	ท่านรองเพ็ญศรี ตัวแทน กทม. เห็นสัญญาความร่วมมือกับพอช. เพื่อจัดทำโครงการบ้านมั่นคง โดยมีชุมชนป้อมมหากาฬเป็น 1 ใน 4 ชุมชนนำร่อง
ตุลาคม 2547	ศาลปกครองยกคำร้องของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ
พฤศจิกายน 2547	กทม. มีหนังสือเชิญทั้ง 4 ชุมชนนำร่องเข้าไปประชุมแลกเปลี่ยนแนวทางการแก้ไขปัญหา ซึ่งได้จัดตั้งคณะกรรมการชุดใหญ่ทั้ง 2 ฝ่ายเพื่อพิจารณาการแก้ไขปัญหาร่วมกัน แต่การประชุมนี้เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวเท่านั้น
พฤษภาคม 2548	ชุมชนนำร่องทั้ง 4 ชุมชนนำโดยเครือข่ายสลัม 4 ภาค ได้ยื่นหนังสือกับสำนักพัฒนาสังคมของกทม. เพื่อขอเปิดประชุมติดตามการแก้ไขปัญหา แต่ก็ไม่มีการนัดหมายกลับมา
มิถุนายน 2548	ได้มีการยื่นหนังสือท้วงถามกทม. ไปอีกครั้งเพื่อขอเปิดประชุมติดตามผลการแก้ไขปัญหาในเดือนกรกฎาคม แต่กทม. ก็ไม่ได้ติดต่อนัดหมายกลับมาเช่นเดิม
ตุลาคม 2548	ชุมชนป้อมมหากาฬร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค เดินทางไปยังหน้ารัฐสภา และตัวแทนชุมชนป้อมมหากาฬยื่นจดหมายเปิดผนึกเพื่อขอเจรจาเรื่องสิทธิในการอยู่อาศัยในพื้นที่ แก่ผู้ว่าฯ นายอภิรักษ์ โกษะโยธิน
10 พฤศจิกายน 2548	ชุมชนป้อมมหากาฬ ร่วมกับ กระทรวงวัฒนธรรม ธนาคารกรุงเทพ ศูนย์สังคีตศิลป์ และ มูลนิธิซิเมนต์ไทย จัดงาน “ลีก พระยาเพชร ป้อมมหากาฬ ตำนานกำเนิดลีกในประเทศไทย” ที่บริเวณลานกลางชุมชนป้อมมหากาฬ และ สวนสาธารณะข้างชุมชน
7 ธันวาคม 2548	เปิดตัว “โครงการชุมชนบ้านไม้โบราณ ป้อมมหากาฬ” มีการลงนามร่วมกัน 3 ฝ่าย คือ กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศิลปากร และชุมชนป้อมมหากาฬ เพื่อพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมโดยชุมชนได้อยู่ในพื้นที่เดิม (ลายละเอียดในภาคผนวก) ปัจจุบัน (มิถุนายน 2549) ยังอยู่ในระหว่างทำโครงการวิจัยดังกล่าวเพื่อส่งให้กรุงเทพมหานคร

2.2 แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนา

2.2.1 ความหมายและประเภทของวัฒนธรรม

พระเทพวาที (2532: 83) ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า คือ ผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นความเจริญงอกงามที่สังคมนั้นๆ ได้ทำไว้หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้ พูดอีกอย่างหนึ่งว่า ได้แก่ ผลรวมของความเจริญงอกงามเท่าที่มีมาถึงและมีอยู่ในปัจจุบัน

วัฒนธรรมมี 2 ลักษณะ (ศรีศักร วัลลิโภดม อ้างในสุชาดา รัตนภูมิพงษ์, 2546:8) คือ ลักษณะที่หยุดนิ่งไม่เคลื่อนไหวเพราะขาดความสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่เป็นผู้ผลิตวัฒนธรรมนั้นไปแล้ว ดังนั้นวัฒนธรรมในลักษณะหยุดนิ่งจึงมักเป็นภาพของอดีต ส่วนนี้เรียกว่า ศิลปวัฒนธรรม ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

ลักษณะที่เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ถ่ายทอด สืบต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น วัฒนธรรมส่วนนี้มักปรากฏเป็นวัฒนธรรมของคนในสังคมปัจจุบัน จึงเรียกว่า สังคมวัฒนธรรม

ถ้าความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทั้ง 2 ลักษณะนี้มักปรากฏในลักษณะที่ว่าสังคมวัฒนธรรมทำหน้าที่รักษา อนุรักษ์และหล่อเลี้ยงศิลปวัฒนธรรมให้มีความสำคัญขึ้นมา

การศึกษาวัฒนธรรมในทางมานุษยวิทยาเป็นการศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่และกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมนั้น ตลอดจนต้องพิจารณาถึงแนวทางการสืบสาน กระบวนการถ่ายทอดและเรียนรู้ รวมถึงการปรับตัว วัฒนธรรมของสังคมด้วย เพื่อให้เข้าใจวัฒนธรรมในลักษณะที่เคลื่อนไหว(งามพิศ อ้างในสุชาดา รัตนภูมิพงษ์ 2546:9) โดยการศึกษาวัฒนธรรมของสังคมหรือชุมชนจะต้องพิจารณาองค์ประกอบทางโครงสร้าง 3 ส่วน (สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ อ้างใน สุชาดา รัตนภูมิพงษ์, 2546: 9-10)

1) วัฒนธรรมด้านการผลิต ซึ่งเกิดจากการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการมีอยู่มีกิน และประเด็นการพิจารณา คือ ระบบการทำมาหากินและประกอบอาชีพ

2) วัฒนธรรมด้านความเชื่อ ซึ่งเกิดจากความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาธรรมชาติ รวมทั้งความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว จักรวาลและโลก สำหรับประเด็นการพิจารณา คือ การนับถือศาสนา กระประกอบพิธีกรรม และค่านิยม

3) วัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ซึ่งเกิดจากความจำเป็นในการอยู่ร่วมกัน และประเด็นการพิจารณา คือ ระบบครอบครัวเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนและระบบกฎเกณฑ์

2.2.2 วัฒนธรรมในการพัฒนา

ในปัจจุบันนอกจากการศึกษาวัฒนธรรมในลักษณะทั่วไปแล้ว ยังได้มีการนำวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนาอีกด้วย ซึ่งการใช้วัฒนธรรมในการพัฒนานี้ หมายถึง การนำเอาประสบการณ์ความชัดเจนและภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมสืบกันมาในสังคมของตนออกมาใช้เป็นเครื่องมือในการเผชิญต้อนรับ ปรับ ดัดแปลง และสร้างสรรค์ จัดทำสิ่งใหม่ๆ ให้เข้ากันและบังเกิดคุณค่าอันวชิระโยชน์แก่ชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง (พระเทพวาทิ, 2532: 84) โดยลักษณะการใช้วัฒนธรรมในการพัฒนาสามารถทำได้ทั้งในลักษณะของการอนุรักษ์ไว้ และฟื้นฟูให้กลับขึ้นมาอีกครั้ง ประยุคคั้งที่มีให้เข้ากับสถานการณ์หรือสิ่งใหม่ และสร้างใหม่โดยอาศัยรากฐานที่มีอยู่(สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ อ่างใน สุชาดา รัตนภูมิพงษ์, 2546:10)

เหตุผลที่ต้องนำวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนา (พระเทพวาทิ อ่างใน สุชาดา รัตนภูมิพงษ์ 2546:10) ก็เพราะ

- วัฒนธรรมคือตัวตนของสังคม ดังนั้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมมีผลให้สมาชิกชุมชนรู้สึกยอมรับการพัฒนา

- เมื่อสมาชิกในสังคมมีใจยอมรับการพัฒนา ก็จะส่งผลให้มีการปรับตัวและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

- การนำวัฒนธรรมมาใช้ในงานพัฒนาช่วยให้วัฒนธรรมมีความต่อเนื่อง เกิดความเคลื่อนไหวและเกิดการปรับประสานกับความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ

- การนำวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนา ถือเป็น การนำทรัพยากรทั้งทางวัตถุ วัฒนธรรม และบุคคล ที่แต่ละสังคมมีแตกต่างกันมาทำให้เกิดประโยชน์กับสังคมนั้นๆ

นอกจากนี้การทำงานพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม ยังถือเป็นการคืนอำนาจการตัดสินใจเพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่ชาวบ้านผู้ถูกขืนนำมาตลอด 3 ทศวรรษของการพัฒนาด้วย ดังนั้น การทำงานแนววัฒนธรรมชุมชนจึงมิได้เป็นเพียงการแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาเฉพาะหน้าจากสังคมที่ถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมตะวันตก และวัฒนธรรมทุนนิยมเท่านั้น หากแต่เป็นการแสวงหาวิถีชีวิตใหม่บนพื้นฐานชุมชนดั้งเดิม(ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2538:99)

2.3 กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ Washington Charter 1987 (อ้างใน ชาตรี ประภิตนทการ ,2549)

2.3.1 ความนำและคำจำกัดความ

1) ชุมชนเมือง ไม่ว่าจะเป็ชุมชนที่พัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามกาลเวลาหรือชุมชนที่เจริญขึ้นตามแผนพัฒนา เป็นสิ่งแสดงถึงความหลากหลายของสังคมในประวัติศาสตร์

2) กฎบัตรฉบับนี้เกี่ยวข้องกับครอบคลุมพื้นที่ชุมชนประวัติศาสตร์ทั้งใหญ่และเล็ก ทั้งเมืองและใจกลางเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์ รวมถึงสิ่งแวดล้อมของพื้นที่นั้น ทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น นอกเหนือจากบทบาทในฐานะที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์แล้ว พื้นที่เหล่านี้ยังเป็นแหล่งรวมคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีนิยมของชุมชนด้วย ทุกวันนี้พื้นที่เหล่านี้หลายแห่งกำลังถูกคุกคาม ทำให้เสื่อมลงทางกายภาพ ทำให้เสียหาย หรือ แม้แต่ถูกทำลาย จากผลกระทบของการพัฒนาเมืองอันเนื่องมาจากการอุตสาหกรรมในสังคมทุกแห่ง

3) จากการเผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าวซึ่งมักจะนำไปสู่ความสูญเสียทั้งด้านวัฒนธรรม สังคม และแม้แต่เศรษฐกิจก็ไม่สามารถแก้ไขได้ สภาการ โบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) จึงได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องกำหนดกฎบัตรระหว่างประเทศสำหรับเมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ ที่จะเสริมกฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และการบูรณะโบราณสถาน หรือ โดยทั่วไปถูกเรียกว่า กฎบัตรเวนิซ (Venice Charter) (ข้อความใหม่นี้ได้อธิบายถึงหลักการ วัตถุประสงค์ และวิธีการที่จำเป็นต่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมือง ส่งเสริมให้เกิดความกลมกลืนของทั้งวิถีชีวิตความเป็นส่วนตัวและสังคมชุมชนในพื้นที่นั้นๆ และกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความทรงจำแห่งมนุษยชาติ

4) ตามที่กำหนดในข้อแนะนำของ UNESCO ว่าด้วยเรื่องการคุ้มครองและบทบาทปัจจุบันของพื้นที่ประวัติศาสตร์) Warsaw Nairobi 1976 (และในเอกสารระหว่างประเทศอื่นๆนั้น การอนุรักษ์เมือง และชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ เป็นที่เข้าใจว่า หมายถึง ขั้นตอนที่สำคัญสำหรับการปกป้อง การอนุรักษ์ และการบูรณะของเมือง และพื้นที่ดังกล่าว เทียบเท่ากับการพัฒนาและการปรับปรุงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย

2.3.2 หลักการและวัตถุประสงค์

1) การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ และชุมชนเมืองอื่นๆ จะต้องผสานเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจและสังคมและการวางผังเมือง ผังภูมิภาคในทุกระดับ เพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

2) คุณลักษณะที่จะต้องสงวนรักษาไว้ประกอบด้วย ลักษณะทางประวัติศาสตร์ของเมือง และชุมชนเมืองและองค์ประกอบทางวัตถุและทางจิตใจซึ่งแสดงถึงลักษณะทางประวัติศาสตร์นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

- รูปแบบแผนผังของเมืองที่เห็นได้จากการแบ่งพื้นที่ดินและโครงข่ายถนน
- ความสัมพันธ์ระหว่างอาคารและพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง
- รูปลักษณะภายในและภายนอกของอาคารที่เห็นได้จากสัดส่วน ขนาด รูปแบบการก่อสร้าง และการตกแต่ง
- ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหรือชุมชนเมืองและแหล่งที่ตั้งที่แวดล้อมอยู่ทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น
- การใช้สอยที่หลากหลายที่มีอยู่ในเมือง หรือชุมชนเมือง ตามกาลเวลา การกระทำใดๆ ก็ตามต่อคุณลักษณะดังกล่าวมาแล้วนั้นจะต้องคำนึงถึงความเป็นของดั้งเดิมของเมือง และชุมชนเมืองประวัติศาสตร์

3) การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้อาศัยในพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จของแผนงานการอนุรักษ์ และควรได้รับการสนับสนุน การอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์จะเกี่ยวข้องกับผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เป็นอันดับแรก

4) การอนุรักษ์ในเมืองหรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ต้องการความรอบคอบ การเข้าดำเนินงานที่เป็นระบบ และความมีวินัย ควรหลีกเลี่ยงความยึดมั่นในแนวทางใดแนวทางหนึ่งเพราะในแต่ละกรณีซึ่งเป็นเอกเทศอาจมีปัญหาก็แตกต่างกันได้

5) การวางแผนการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ ควรมีการศึกษาในหลายสาขาวิชา

- แผนการอนุรักษ์ต้องให้ความสนใจปัจจัยทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย โบราณคดี ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม เทคนิคต่างๆ สังคมศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์
- ควรระบุวัตถุประสงค์หลักของแผนการอนุรักษ์ให้ชัดเจน เพื่อให้มาตรการทางกฎหมาย การบริหาร และทางการเงินบรรลุตามวัตถุประสงค์นั้นๆ
- แผนการอนุรักษ์ควรมีเป้าหมายในการสร้างความต่อเนื่องที่กลมกลืนระหว่างชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ และเมืองส่วนอื่นๆทั้งหมด
- แผนการอนุรักษ์ควรกำหนดว่าอาคารใดต้องรักษาไว้ อาคารใดควรรักษาไว้ภายใต้ข้อแม้บางประการ อาคารใดที่น่าจะสามารถรื้อถอนได้ซึ่งจะต้องเป็นกรณีพิเศษจริงๆ
- ก่อนการดำเนินการใดๆ จะต้องเก็บข้อมูลสภาพที่เป็นอยู่โดยละเอียด
- แผนการอนุรักษ์ ควรได้รับการสนับสนุนจากผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ประวัติศาสตร์นั้นๆ

6) เมื่อแผนการอนุรักษ์เป็นที่รับรองแล้ว ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการอนุรักษ์ที่มีความจำเป็นใดๆ ก็ตาม ควรจะต้องสอดคล้องกับหลักการและเป้าหมายของกฎบัตรนี้ และกฎบัตรเวนิซ

7) การบำรุงอย่างต่อเนืองมีความสำคัญมากต่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพ

8) การใช้สอยและกิจกรรมใหม่ควรจะเข้ากันได้กับลักษณะของเมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ การประยุกต์การใช้สอยพื้นที่เหล่านี้ให้เข้ากับวิถีชีวิตในปัจจุบันต้องมีการดำเนินการหรือการปรับปรุงสาธารณูปโภค สาธารณูปการด้วยความระมัดระวัง

9) การปรับปรุงการพักอาศัยควรเป็นวัตถุประสงค์พื้นฐานข้อหนึ่งของการอนุรักษ์

10) เมื่อมีความจำเป็นต้องก่อสร้างอาคารใหม่หรือต้องปรับปรุงอาคารที่มีอยู่แล้วควรเคารพต่อลักษณะขอบเขตที่วางเดิมของพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของสัดส่วนและขนาดที่ดิน ไม่ควรปฏิเสธการเพิ่มเติมองค์ประกอบต่างๆ ในปัจจุบันที่สอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมเนื่องจากสิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างคุณค่าความสมบูรณ์ของพื้นที่ได้

11) ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองหรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ควรครอบคลุมถึงเนื้อหาเรื่องการตรวจสอบด้านโบราณคดี และการนำเสนอหลักฐานทางโบราณคดีที่พบอย่างเหมาะสม

12) ต้องมีการควบคุมการจราจรภายในเมืองหรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ และวางผังกำหนดพื้นที่จอดรถเพื่อไม่ให้สิ่งเหล่านี้สร้างความเสียหายแก่สิ่งปลูกสร้างที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือแก่สภาพแวดล้อมโดยรอบ

13) เมื่อมีการวางผังเมืองหรือผังภูมิภาคซึ่งมีการกำหนดแนวการก่อสร้างทางหลวงสายหลักจะต้องไม่ให้ทางเหล่านั้นผ่านเข้าไปในพื้นที่เมือง หรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ แต่ควรปรับปรุงเส้นทางเข้าถึงจากพื้นที่เมืองออกไปสู่ทางหลักเหล่านั้น

14) เมืองประวัติศาสตร์ควรได้รับการปกป้องคุ้มครองจากภัยธรรมชาติและสิ่งรบกวนต่างๆ เช่น มลภาวะและแรงสั่นสะเทือนเพื่อรักษาสภาพมรดกวัฒนธรรม และเพื่อความปลอดภัยและความเป็นอยู่ที่ดีของผู้อยู่อาศัย เมื่อเกิดภัยธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อเมืองหรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ขึ้นจะต้องนำมาตรการในการป้องกันและซ่อมแซมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมตามลักษณะเฉพาะของแต่ละที่ที่เกี่ยวข้อง

15) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรจัดให้มีแผนงานเผยแพร่ข้อมูลแก่ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่โดยเริ่มจากเด็กในวัยเรียนควรสนับสนุนการปฏิบัติการขององค์กรต่างๆ เพื่อปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมและควรมีมาตรการช่วยเหลือทางการเงินเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะ

16) ควรจัดให้มีการฝึกอบรมเฉพาะทางแก่ผู้ปฏิบัติการอนุรักษ์ในทุกสาขาวิชาชีพ

2.4 การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ปัจจุบันพบว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยพยายามพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นโดยใช้วิถีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของชาวบ้านมาเป็นทรัพยากรที่ช่วยดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ้างใน สุชาดา รัตนภูมิพงษ์, 2546:2) มีการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมว่าเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์หลักเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้และสัมผัสกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม ประวัติศาสตร์ ตลอดจนงานศิลปะหัตถกรรมต่างๆของคนในชุมชนได้อย่างใกล้ชิด

Charles J. Metelka (2529) ได้นิยามการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมว่า คือ การท่องเที่ยวอย่างหนึ่งที่มีรูปแบบน่าสนใจ โดยมีลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ที่เข้มข้นกับประชาชนของพื้นที่ เพื่อการเรียนรู้ในศิลปะ วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ แบบประสบการณ์ตรง

การประชุมทำเนียบขาวของสหรัฐอเมริกาว่าด้วยเรื่องการเดินทางและท่องเที่ยว โดยได้นิยาม การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์โดยตรงเพื่อการได้รับประสบการณ์ด้านศิลปะ มรดกทางวัฒนธรรม และลักษณะพิเศษเฉพาะของสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ (เว็บไซต์ของ National Endowment for the Arts, สหรัฐอเมริกา 25 กันยายน 2549)

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่ง que แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้ (เว็บไซต์ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา)

สรุปสาระสำคัญของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม(สุชาดา รัตนภูมิพงษ์, 2546:15) ได้ ดังนี้

- 1) เน้นวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่น ของชุมชนหรือสังคมของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ไม่ว่าจะวัฒนธรรมนั้นจะมีมาแต่ดั้งเดิมหรือรับเข้ามาใหม่ก็ตาม
- 2) จุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ การนำเสนอวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

3) เป็นการท่องเที่ยวที่อยู่ภายใต้ของเขตการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ ท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ และสงวนรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและเพิ่มพูนคุณภาพประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสังคมมาสู่ชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ

2.5 สารสนเทศและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี(2546) ได้มีการจัดทำโครงการออกแบบและพัฒนาเกี่ยวกับชุมชนงานวิจัยดังกล่าว ได้นำเสนอ ให้เห็นถึงคุณค่าของโบราณสถานรอบชุมชนที่เป็นมาตั้งแต่โบราณและยังคงเป็นอยู่จนปัจจุบัน โดยมองว่าบริเวณป้อมมหากาฬมี 3 ส่วนที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นประวัติศาสตร์ คือ 1. สิ่งก่อสร้างโบราณสถาน ได้แก่ ป้อมมหากาฬ กำแพงเมืองเก่า และตึกที่พักทางชลมารคของพระราชวงศ์ 2. องค์ประกอบทางธรรมชาติ ได้แก่ ต้นไม้ น้ำ และขอบเขตทางธรรมชาติ 3. คน ได้แก่ วัฒนธรรม งานฝีมือ และกิจกรรม

ความสัมพันธ์ต่างๆที่เกิดขึ้นเหล่านี้เองที่ประกอบกันขึ้นเป็นรากฐานของความเป็นประวัติศาสตร์ที่แท้จริงของพื้นที่

งานวิจัยยังได้นำเสนอ แนวความคิดในการพัฒนาพื้นที่จากพื้นฐานข้อมูลต่างๆ ได้แก่ ทั้งสวนและชุมชนควรอยู่ ณ พื้นที่ป้อมมหากาฬต่อไป อาคารเก่าซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ควรอนุรักษ์และให้ความสำคัญ บริเวณพื้นที่ริมน้ำรอบคลองโอง่างจะต้องเข้าไปจัดการและพัฒนาหาแนวทางและรูปแบบในการปรับปรุงอาจจะเป็นการพัฒนาเป็นส่วนๆหรือต่อเนื่องทั้งเส้นทางรอบคลอง การที่ลักษณะของพื้นที่นี้เป็นจุดตัดของคลองจากพื้นที่รอบนอกเกาะรัตนโกสินทร์ทำให้พื้นที่นี้เปรียบเหมือนประตูทางใหญ่สำหรับนักท่องเที่ยวจึงมีความสำคัญที่จะต้องนำมาพิจารณาและหาแนวทางในการออกแบบ มีทัศนียภาพที่สามารถมองเห็นโบราณสถานที่สำคัญรอบข้างชุมชนป้อมมหากาฬในมุมมองต่างๆกันไป การรองรับการท่องเที่ยวโดยการพัฒนาการเข้าถึงพื้นที่จากทางริมน้ำ โดยการบูรณะอาคารท่าเรือเก่า ซึ่งเป็นอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพราะในอดีตเป็นท่าเรือมาก่อนและเคยใช้เป็นที่ประทับของพระราชวงศ์ในอดีต ก่อนเสด็จดำเนินทางชลมารค ควรออกแบบให้เป็นศูนย์นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเดินทางทางน้ำ และเห็นทัศนียภาพของโบราณสถานเช่นเดียวกับการเปิด โอกาสที่จะเกิดมุมมองสู่ลักษณะความเป็นอยู่ของเมืองและศิลปหัตถกรรมซึ่งสะท้อนโดยชุมชนป้อมมหากาฬ อนุรักษ์ต้นไม้เดิมที่มีขนาดใหญ่โตมากไว้ให้คงอยู่

อย่างไรก็ตาม ผลของงานวิจัยก็ยังไม่ได้รับการนำไปใช้เพื่อปรับปรุงพื้นที่ได้อย่างแท้จริง

2.5.2 จีราวรรณ พิเศษสกุลกิจ (2534:บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึง “ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดสภาพแวดล้อมบริเวณโบราณสถาน ศึกษากรณีป้อมมหากาฬ จังหวัดกรุงเทพมหานคร” โดยใช้แบบสอบถามเพื่อสัมภาษณ์ประชาชนในเขตพระนคร แขวงบวรนิเวศ และ แขวงสำราญราษฎร์ และเขตป้อมปราบศัตรูพ่ายแขวงบ้านบาตร เป็นจำนวน 384 คน

ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะของโครงการจัดสภาพแวดล้อมบริเวณป้อมมหากาฬ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่คิดว่าน่าจะเกิดปัญหาอุปสรรคจากประชาชนในบริเวณพื้นที่เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัย และที่ทำมาค้าขาย ทำให้เกิดการต่อต้านประท้วงขึ้นได้สำหรับข้อเสนอแนะนั้น ควรจัดหาที่อยู่อาศัยและที่ทำมาค้าขายสถานที่แห่งใหม่ให้ประชาชนให้เรียบร้อยก่อนจัดเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาความปลอดภัยแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง และมีมาตรการป้องกันอาชญากรรมที่ควบคุมอย่างจริงจัง

2.5.3 ฐริทัต ไชยเศรษฐ์(2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ชุมชนป้อมมหากาฬ: การสร้างและต่อรองความหมายในพื้นที่ทางสังคม โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์และในชุมชน รวมถึงการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ

จากผลการศึกษาสรุปได้ว่าพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬนั้น ไม่ได้มีเพียงความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐเท่านั้น แต่หากยังมีความขัดแย้งแตกต่างกันภายในชุมชนดำรงอยู่พร้อมๆกันด้วย อย่างไรก็ตาม การผลิต/สร้างความหมายของพื้นที่โดยรัฐนั้น เป็นความหมายที่เกิดขึ้นภายใต้แบบแผนทางอำนาจในการกำหนดสร้างพื้นที่ โดยไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนที่เป็นสลัมเข้าร่วมในการกำหนดหรือให้มีการสร้างพื้นที่ที่สามารถต่อรองกันได้แต่อย่างใด รัฐได้ลดทอนปัญหาความขัดแย้งความแตกต่างที่มีอยู่มากมายที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ ให้เหลือเพียงส่วนประกอบที่สามารถจัดการได้ด้วยกลไกทางกฎหมาย ในขณะที่การผลิต/สร้างและต่อรองความหมายของชาวบ้านชุมชนป้อมมหากาฬนั้นเป็นไปอย่างมีพัฒนาการที่คำนึงถึงความแตกต่างที่ดำรงอยู่ในชุมชน ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านเป็นความขัดแย้งที่มีเวทีในการหาข้อตกลงร่วมและเป็นการผลิต/สร้างพื้นที่ที่มีการแสดงออกถึงทั้งการดิ้นรนขัดแย้งกับอำนาจรัฐ ในขณะเดียวกันกับการแสวงหาช่องทางในการประนีประนอมกับโครงการพัฒนาของรัฐ ซึ่งการประกอบกันอยู่ของสิ่งเหล่านี้ นำพื้นที่ของชุมชนป้อมมหากาฬไปสู่พื้นที่แห่งความพรวนไม่ชัดเจน

อย่างไรก็ตามจากผลการศึกษาพบว่าในพื้นที่ขนาดเพียง 5 ไร่ บริเวณหลังกำแพงป้อมมหากาฬ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านชุมชนป้อมมหากาฬยังสามารถถูกรบรจุไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย ทั้งที่สอดคล้องกัน ขัดแย้งกัน มากมายไปด้วยกลุ่ม องค์กรประกอบทางสังคมต่างๆ มากมาย แผนในการพัฒนาเมืองที่มีขนาดใหญ่ และซับซ้อนกว่าชุมชนป้อมมหากาฬมากนั้นก็จึงต้อง

เป็นแผนที่เปิดโอกาสให้มีการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างจริงจัง ซึ่งนั่นเป็นสิ่งสะท้อน ได้ถึงการคำนึงถึงคุณค่า และความเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากร การเคารพในสิทธิของความเป็นมนุษย์ สิทธิชุมชน ที่รัฐควรมีหน้าที่ในการสนับสนุนให้ชุมชนมีความสามารถและเห็นถึงศักยภาพที่ดำรงอยู่ในชุมชน ในการกำหนดอนาคตชุมชนของตนเอง

จากงานวิจัยดังกล่าวทำให้ทราบรายละเอียดที่เป็นข้อมูลเชิงลึกของพื้นที่ศึกษา และเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งระหว่าง กรุงเทพมหานครและ ชุมชนป้อมมหากาฬได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากในการเข้าไปศึกษาในชุมชนป้อมมหากาฬต่อไป

2.5.4 ขวัญสุดา ชันชวิทย์ (2541:บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “การเปรียบเทียบการจัดการสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสองแห่งในเมืองเก่าอยุธยาที่มีผลต่อชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษา การจัดการแบบมูลนิธิกับแบบชุมชนดั้งเดิม” โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง 400 ตัวอย่าง เพื่อทำการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของการจัดการในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การอนุรักษ์และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และใช้วิธีสำรวจเชิงลึก(In-depth Interview) เพื่อศึกษาลักษณะการบริหารจัดการพื้นที่ และใช้แบบตรวจสอบรายการ(Check List)เพื่อสำรวจสภาพพื้นที่

ผลการวิจัยสรุปว่า การจัดการของกลุ่มชุมชนดั้งเดิมให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ได้มากกว่า เพราะการจัดการเน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ส่วนการจัดการของกลุ่มมูลนิธิแม้มีการจัดสรรเงินรายได้เพื่อพัฒนาหน่วยงานต่างๆในชุมชน อยู่ทั้งเป็นการให้ประโยชน์ต่อกลุ่มคนเพียงบางคนหรือเพื่อพื้นที่ของตน

งานวิจัยดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน ต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่จะสามารถก่อประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่ได้ดี

2.5.5 สุชาดา รัตนภูมิพงษ์(2546:บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “วัฒนธรรมชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ศึกษากรณีแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา”

ผลการวิจัย พบว่า ชาวบ้านปราสาทมีวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งปรากฏตามหลักฐานทางโบราณคดีเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักที่ทำให้บ้านปราสาทมีฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยว และทำหน้าที่เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้ตัดสินใจเข้ามาท่องเที่ยวที่บ้านปราสาท รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์สะท้อนให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้านปราสาทในอดีต และมีวัฒนธรรมปัจจุบัน 3 ด้าน คือ ด้านการผลิต ความเชื่อ การอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เป็นวัฒนธรรมรองทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนการท่องเที่ยวในชุมชน และทำหน้าที่หล่อเลี้ยงอนุรักษ์ให้วัฒนธรรมดั้งเดิมยังทรงคุณค่าสืบมา ส่วนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ทั้งที่เข้าพักและไม่ได้เข้าพักทั้งหมดเห็นว่าบ้านปราสาทมีหลุมขุดค้นทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์เป็นสิ่งดึงดูดใจที่สำคัญที่สุด การพัฒนาการท่องเที่ยวที่บ้าน

ปราสาทต้องอาศัยพื้นฐานวัฒนธรรมเป็นหลักคั้งนั้นชาวบ้านควรให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนโดยเน้นให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน

งานวิจัยดังกล่าว สามารถยืนยัน และทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ นั้นก็คือ วัฒนธรรม ทั้งรูปของโบราณสถาน และวัฒนธรรมที่แทรกอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งจะต้องดำรงอยู่เพื่อหล่อเลี้ยงเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

2.5.6 ไพฑูรย์ มีกุศล และคณะ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2544: 30) ทำการศึกษาเรื่อง “การสงวนรักษาเมืองประวัติศาสตร์ในพื้นที่บริเวณเมืองเก่า จังหวัดบุรีรัมย์” เมื่อปี 2534 ซึ่งผลการศึกษาของงานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นถึง วิถีชีวิตชุมชนที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของโบราณสถาน เพราะชาวบ้านมีความเชื่อที่ยึดถือมาแต่สมัยโบราณ ทำให้เกิดการอนุรักษ์ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ไว้ และส่งผลถึงการดูแลรักษาโบราณสถานต่างๆ ซึ่งนิเวศวัฒนธรรมทั้งหมดนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจอีกด้วย งานวิจัยดังกล่าวจึงมีลักษณะใกล้เคียงกับชุมชนป้อมมหากาฬ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ชุมชนป้อมมหากาฬจะเป็นส่วนสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถานต่างๆในชุมชน รวมทั้งป้อมมหากาฬให้คงอยู่ต่อไป

นอกจากงานวิจัยที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดข้างต้น ยังพบว่า มีบทความของนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ ที่กล่าวถึง คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต และ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกรุงเทพมหานครและชุมชนป้อมมหากาฬ อีกมากมาย เช่น บทความหนึ่งที่แสดงให้เห็นคุณค่าอันโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมโบราณที่มีอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬ อันไม่อาจจะหาได้จากภายนอกกำแพงป้อม คือ บ้านไม้โบราณที่ยังคงมีอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬ ในบทความ “ชุมชนบ้านไม้โบราณ ป้อมมหากาฬ กลางกรุงเทพฯ” ของชาติรี ประภิตนันทการ (2548) อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปัจจุบัน)กันยายน (2549) เป็นหัวหน้าคณะวิจัย “โครงการชุมชนบ้านไม้โบราณ ป้อมมหากาฬ” ซึ่งเป็นโครงการที่เกิดจากความร่วมมือของ 3 ฝ่าย ได้แก่ กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศิลปากร และ ชุมชนป้อมมหากาฬ ในการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาพื้นที่ต่อไป ทั้งนี้ ผู้วิจัยเองได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของทีมคณะวิจัยนี้ด้วย ณ ปัจจุบันโครงการวิจัยนี้ยังอยู่ในระหว่าง การดำเนินการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหา ร่างงานวิจัย ให้มีความสมบูรณ์เพื่อส่งเสนอต่อทาง กรุงเทพมหานครต่อไป

บทความ “สวนสาธารณะในเขตกรุงรัตนโกสินทร์กับชุมชนป้อมมหากาฬ” ของ ศรีนัย สมันตรัตน์ (เว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ <http://www.arch.ku.ac.th/staff/saran/Papers/fort.pdf>) อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ให้มุมมองว่าชุมชนป้อม

มหากาพย์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายพื้นที่สาธารณะที่ปรากฏอยู่แล้วโดยรอบชุมชน เช่น ลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ วัดราชนาคดา ฯลฯ ทำให้ชุมชนป้อมมหากาฬเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในเครือข่ายการเดินทางท่องเที่ยวในเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะเป็นทั้งแหล่งเรียนรู้ทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ รวมทั้งเป็นตัวอย่างของการพัฒนาที่มีความสอดคล้องกับบริบทและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอยู่ในพื้นที่

2.6 สรุปการทบทวนวรรณกรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมมาทั้งหมดข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาสังคมที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของรัฐ ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนามีความยั่งยืนต่อไป

โดยเฉพาะในส่วนของการท่องเที่ยว วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมขึ้นได้ จากการทบทวนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องก็สามารถยืนยันได้ว่า วัฒนธรรมทั้งที่ปรากฏอยู่ในสังคมที่แตกต่างกันออกไปสามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นในท้องถิ่นหรือชุมชนนั้นๆ ได้

ด้วยความเข้มแข็งของชุมชนอันมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน และวัฒนธรรมที่หลากหลาย ชุมชนป้อมมหากาฬน่าจะเป็นชุมชนหนึ่งที่สามารถถูกพัฒนาไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้

โดยมีแนวทางในการศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง “สถานภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว ทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร” นี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพร่วมกับเชิงปริมาณ เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณที่สามารถยืนยัน สนับสนุนซึ่งกันและกัน ได้อย่างน่าเชื่อถือ โดยมีขั้นตอนวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

3.1 ขั้นตอนการเตรียมการ

ในขั้นตอนการเตรียมการ ประกอบไปด้วย การเดินสำรวจพื้นที่ศึกษาในเบื้องต้น และการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานต่างๆ และจากการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต ได้แก่ ที่ตั้งและขนาดพื้นที่ศึกษา ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา จำนวนประชากร โครงการที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา เป็นต้น เพื่อรวบรวมเป็นข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเป็นฐานความรู้ช่วยกำหนดแนวทางในการออกแบบการวิจัยต่อไป

3.2 ขั้นตอนการออกแบบวิจัย

3.2.1 การกำหนดประชากรเป้าหมาย

ผู้วิจัยได้กำหนดตัวประชากรเป้าหมาย ดังนี้

- 1) ผู้นำชุมชน
- 2) เฒ่าผู้แก่ในชุมชน
- 3) ผู้ทำอาชีพเก่าแก่ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน
- 4) ผู้อาศัยในบ้านโบราณแต่ละหลัง
- 5) ชาวบ้านทั่วไปที่อยู่ในชุมชน

3.2.2 การออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลปฐมภูมิในภาคสนาม

ผู้วิจัยได้ออกแบบวิธีการสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

1) การสำรวจพื้นที่

ในขั้นต้น ผู้วิจัยจะเข้าสำรวจสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา และสร้างสัมพันธภาพอันดีกับคนในชุมชน โดยเริ่มจากแนะนำตัวกับชาวบ้านที่พบเห็นผู้วิจัยว่าผู้วิจัยเป็นใคร และมีวัตถุประสงค์อะไรในการเข้ามาในชุมชน และขอเข้าพบกับผู้นำชุมชนเพื่อแนะนำตัวและบอกกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการเข้ามาในชุมชน และพูดคุยเพื่อขอคำแนะนำจากผู้นำชุมชนและชาวบ้านให้ช่วยระบุชื่อผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลหลักในประเด็นต่างๆที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษา เพื่อผู้วิจัยจะได้ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกต่อไป

ผู้วิจัยจะทำการเดินสำรวจพื้นที่บริเวณภายในชุมชน เพื่อจัดทำเป็นแผนที่ทางกายภาพของชุมชนที่เป็นปัจจุบันต่อไป

2) การสัมภาษณ์เจาะลึก

หลังจากทำความรู้จักและสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านในชุมชน และทราบชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักมาแล้ว ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลหลักต่อไป โดยจะเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผู้วิจัยเตรียมแนวคำถามไว้ล่วงหน้า และพร้อมเปิดกว้างสำหรับประเด็นที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการสนทนา การสัมภาษณ์เจาะลึกจะใช้สำหรับประเด็นการศึกษา ดังนี้

ประเด็นการศึกษาด้านวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ การประกอบอาชีพต่างๆของชาวบ้าน และการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีและความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาของชาวชุมชน จะสอบถามพูดคุยกับผู้นำชุมชน และ ชาวบ้านทั่วไป

สำหรับภูมิปัญญาทั้ง 5 ด้าน ผู้ให้สัมภาษณ์จะประกอบไปด้วย ชาวบ้านผู้ประกอบอาชีพเก่าแก่เหล่านี้ ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 6 บ้าน ผู้วิจัยจะทำการเข้าสัมภาษณ์พูดคุยเกี่ยวกับภูมิปัญญาแต่ละอย่าง การสืบทอดภูมิปัญญา และการจัดการผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่สามารถเกิดขึ้นได้ ได้แก่ การหลอมทอง 1 บ้าน การนวดแผนโบราณ 1 บ้าน การทำเครื่องปั้นดินเผา 1 บ้าน การทำกรงนก 2 บ้าน การเพาะเลี้ยงไก่ชน 1 บ้าน

ประเด็นการศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อม จะทำการสัมภาษณ์กับผู้นำชุมชน และชาวบ้านทั่วไปเกี่ยวกับปัญหาและการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนโดยทั่วไป

3) การสังเกต

โดยผู้วิจัยจะใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อช่วยในการเก็บข้อมูลในประเด็นการศึกษา ด้านการทำมาหากิน ภูมิปัญญา และประเพณีพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งด้าน

สิ่งแวดล้อมในชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่ใช้ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์เจาะลึก การสำรวจพื้นที่ และ การใช้แบบสอบถาม

4) การใช้แบบสอบถาม

ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเป็นแนวทางการสัมภาษณ์กับชาวชุมชนป้อมมหากาฬทั้ง 52 ครัวเรือน โดยคำถามจะมาจากข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากการศึกษาและสำรวจพื้นที่มาแล้วเบื้องต้น นำมาวิเคราะห์ถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะสามารถเกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาได้ นำมาสู่คำถามในแบบสอบถามซึ่งมีทั้งคำถามปลายปิดและปลายเปิด ประเด็นคำถามหลักในแบบสอบถาม มีดังนี้

- ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้สัมภาษณ์
- ลักษณะการประกอบอาชีพ/การทำมาหากิน
- สภาพปัญหาและการจัดการขยะในชุมชน
- สภาพปัญหามลพิษทางอากาศในชุมชน
- สภาพปัญหามลพิษของแหล่งน้ำ
- สภาพปัญหามลพิษทางเสียงในชุมชน
- ความคิดเห็นด้านแนวทางการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่

3.3 ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิภาคสนาม

ผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่ได้ออกแบบไว้เพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละด้านในข้างต้น โดยจะทำการลงมือเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยตัวผู้วิจัยเอง โดยมีเครื่องมือช่วยในการเก็บข้อมูล ได้แก่

- 3.3.1 สมุดบันทึก พร้อมปากกาจดบันทึก
- 3.3.2 เครื่องบันทึกเสียง
- 3.3.3 กล้องถ่ายรูป
- 3.3.4 แนวประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ /แบบสัมภาษณ์
- 3.3.5 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ

3.4 ขั้นตอนการประมวลผล/วิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูล เรียบเรียง ไปพร้อมกับขณะที่ทำการเก็บข้อมูลทางเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและไม่สับสนในการเก็บข้อมูลในครั้งต่อไป และเป็น การตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลไปในตัว และเมื่อได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ภาคสนามเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว ข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมได้ จะนำมาเรียบเรียงจัดหมวดหมู่ใหม่ อีกครั้งหนึ่งเพื่อสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์แต่ละข้อ ดังนี้

3.4.1 รวบรวม เรียบเรียง จัดหมวดหมู่เนื้อหาตามประเด็นศึกษาแต่ละประเด็นที่แบ่งไว้ตาม ขอบเขตการวิจัย

3.4.2 วิเคราะห์สถานภาพด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกและจากแบบสอบถาม กับชาวบ้านทั้ง 52 ครัวเรือน และจากการสำรวจพบของผู้วิจัย เพื่อวิเคราะห์สถานภาพด้าน สิ่งแวดล้อมในชุมชนและเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหา

3.4.3 วิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลด้านวัฒนธรรมที่มีในชุมชนป้อมมหากาฬ ว่ามีผลต่อการส่งเสริม ชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนได้อย่างไร

3.4.4 นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจากการวิเคราะห์ตามข้อ 1)-3) มาเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามตามประเด็นการศึกษาที่วางไว้ ซึ่งมีประเด็นหลัก ได้แก่ สถานภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งแบบเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ได้แก่ เดินสำรวจชุมชน, การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก, การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม, การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามกับทั้งชุมชน ซึ่งเก็บรวบรวมได้ทั้งสิ้น 52 ชุด วิธีการเก็บข้อมูลทั้งหมดทำตามที่ได้ออกแบบไว้ในบทที่ 3 เพื่อให้ได้ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสถานภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ของชาวชุมชนป้อมมหากาฬและวิเคราะห์ถึงผลที่มีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนป้อมมหากาฬ
2. เพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน

4.1 วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาสถานภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ และวิเคราะห์ถึงผลที่มีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนป้อมมหากาฬ

4.1.1 สถานภาพสิ่งแวดล้อม

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดการศึกษาด้านสถานภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนป้อมมหากาฬไว้ดังนี้

- 1) สภาพทั่วไปและ ลักษณะการตั้งบ้านเรือน
- 2) บ้านโบราณในชุมชน และแผนผังชุมชน
- 3) สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน และการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ

1) สภาพทั่วไปและลักษณะการตั้งบ้านเรือน

การตั้งบ้านเรือนในปัจจุบันของชุมชนป้อมมหากาฬยังอยู่ในสภาพที่แออัด ไม่เป็นระเบียบ บริเวณหนึ่งเคยถูกไฟไหม้จากอุบัติเหตุพลุระเบิดเมื่อปี 2513 หรือ 2511 ก็ไม่แน่ชัด ทำให้บ้านเรือนบริเวณแถบนั้นดูไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะก่อสร้างซ่อมแซมขึ้นมาใหม่ด้วยวัสดุที่ไม่เหมือนเดิม เช่น สังกะสี ไม้อัด นอกจากนี้ ก็มีการต่อเติมตัวบ้านเพิ่มเติมในบางหลัง

ส่วนใหญ่บ้านเรือนในชุมชนเป็นบ้าน ไม้อยู่ในสภาพทรุดโทรม หลังคารั่ว ฝาผนังบ้านผุพัง ด้วยอายุการใช้งานที่ยาวนาน ชาวบ้านมีการซ่อมแซมเองโดยใช้สังกะสีมาทำฝาผนังชั่วคราว หรือก่อปูนขึ้นแทน

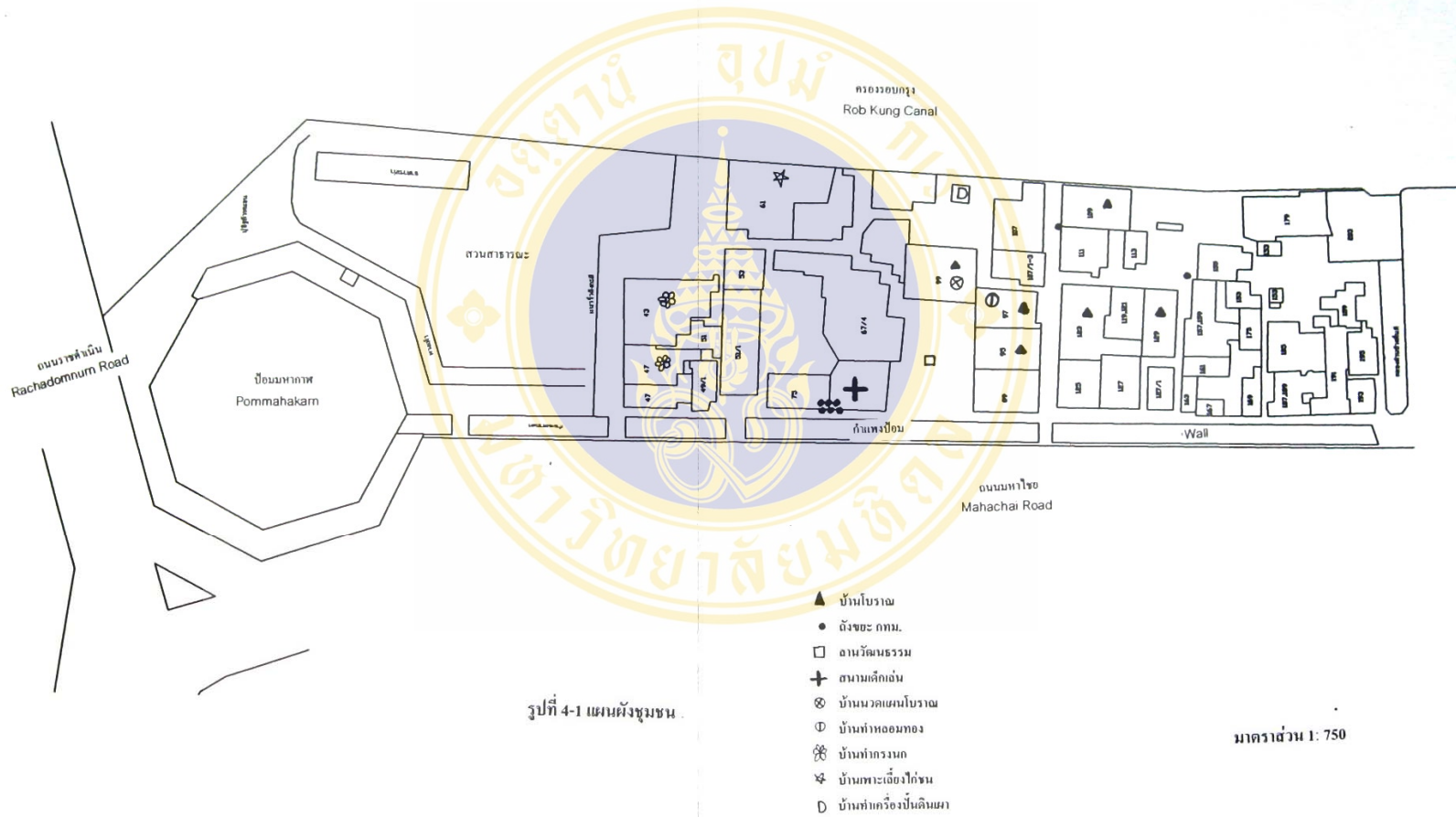
มีทางเดินหลัก คือ ทางเดินเลียบริบติดกำแพงป้อมด้านในและตั้งบ้านหันหน้าออกสู่กำแพงเรียงยาวตลอดแนวกำแพง ภายในชุมชนจะมีทางเดินเป็นซอยเล็กๆ ประมาณ 5 ซอย เมื่อเดินเข้าไปภายในจะพบที่โล่งว่างเป็นจุดๆ ซึ่งเกิดจากการรื้อถอนบ้านเมื่อครั้งที่มีการเวนคืนที่ดินให้กับกรุงเทพมหานคร ซึ่งปัจจุบันจากการเดินสำรวจและสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้าน พบว่าบริเวณที่โล่งหลายจุดมีการตัดแปลงกลายเป็นสภาพมาใช้ประโยชน์อื่นๆ แทน เช่น เป็นที่นั่งสาธารณะไว้สำหรับพักผ่อนนั่งคุยกัน เป็นสนามเด็กเล่น เป็นที่จัดประชุมของชุมชน เป็นลานวัฒนธรรมของชุมชนไว้สำหรับจัดสัมมนา จัดงานบุญ หรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตามมีบางจุดที่ยังคงมีซากหักพังจากการรื้อถอนและขยะที่ขนย้ายไม่เรียบร้อย และไม่ได้รับการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นแต่อย่างใด

กรรมสิทธิ์ในที่ดินของชุมชนป้อมมหากาฬปัจจุบันได้ถูกเวนคืนให้แก่กรุงเทพมหานครหมดแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังมีการลงนามร่วมกัน เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2548 ระหว่างกรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศิลปากร และชุมชนป้อมมหากาฬ ที่จะปรับปรุงพื้นที่ชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาทางประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวต่อไปโดยให้ชุมชนยังคงอยู่ในพื้นที่ได้ (รายละเอียดอยู่ในภาคผนวก)

2) บ้านโบราณในชุมชน และแผนผังชุมชน

ด้วยประวัติศาสตร์ที่มีมายาวนานของชุมชนป้อมมหากาฬนับตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้ปัจจุบันยังคงหลงเหลือ “บ้านโบราณ” ให้ได้เห็นอีก 16 บางหลังยังอยู่ในสภาพดี บางหลังก็เก่าแก่ทรุดโทรมมาก ภายในชุมชนเพราะไม่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมมานาน แต่ทุกหลังยังคงคุณค่าให้เห็นสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนในสมัยก่อน บ้านโบราณทั้ง 16 หลังนี้ เป็นผลการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมในชุมชน จาก (ร่าง)โครงการชุมชนบ้านไม้โบราณป้อมมหากาฬ (2549) โดยนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (ดูตัวอย่างบ้านโบราณในภาคผนวก)

3) สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนและการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ

การศึกษาด้านสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนป้อมมหากาฬ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลโดยใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การเดินสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามจำนวน 52 ชุด กับครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนเป็นเครื่องมือช่วยในการเก็บ ได้ผลการศึกษา ดังนี้

1. ขยะ

1.1 การจัดการขยะในครัวเรือน

จากแบบสอบถามพบว่า มี 1 ครัวเรือนจาก 52 ครัวเรือนที่ทิ้งขยะลงพื้น/คลอง คิดเป็นร้อยละ 1.92 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด

ส่วนครัวเรือนที่เหลือทั้งหมด อีก 51 ครัวเรือนกำจัดขยะในครัวเรือนของตนโดยการนำไปทิ้งถังขยะของ ก.ท.ม.ที่มาตั้งไว้ตามจุดต่างๆในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 98.07 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยจะมีการกำจัดขยะที่เป็นกิ่งไม้ใบไม้ด้วยวิธีการเผาในจุดสำหรับเผาขยะของชุมชน

จากการเดินสำรวจพื้นที่และสัมภาษณ์ชาวบ้าน ผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบันภายในชุมชนจะมีถังขยะส่วนร่วมหรือ ถังขยะของ กทม.ตั้งอยู่ตามจุดต่างๆ กระจายอยู่ 4 จุด รวมทั้งสิ้น 9 ถัง มีเจ้าหน้าที่ของ กทม.มาเก็บขยะออกไปกำจัดทุกวันในเวลาประมาณ 18.00 น. วันละ 1 ครั้ง โดยเจ้าหน้าที่จะเดินเข้ามาเก็บขยะตามถังที่กระจายอยู่ภายในชุมชนทั้งหมด ชาวบ้านในชุมชนมีการผูกมิตรแสดงความมีน้ำใจตอบแทนเจ้าหน้าที่โดยการซื้อน้ำซื้อข้าวให้ทาน หรือให้เงินบ้างเล็กน้อยๆ เพราะเห็นว่าบางวันเจ้าหน้าที่ต้องเหนื่อยเพิ่มขึ้นเนื่องจากมีขยะล้นมานานอกถังด้วย โดยเจ้าหน้าที่จะช่วยจัดเก็บขยะให้อย่างดี

“เราก็ให้พิเศษกัน คนจนลูก ไม่เลี้ยงน้ำใจ ให้ตั้งค์เขา เป็นเดือนๆละ 20...บ้านนี้ 20 บ้านนี้ 20 ร่วมๆกัน ก็ ร้อยหนึ่ง เป็นน้ำใจให้เขา หรือบางที ถามเขายังไม่กินข้าว ก็ซื้อข้าวซื้อน้ำให้เขา ” (สัมภาษณ์: นางฉวี พงมิตร อายุ 69ปี)

โดยสรุป จากการสัมภาษณ์คณะทำงานของชุมชนและชาวบ้าน พบว่า ในเรื่องการดูแลจัดการขยะในชุมชนจะมีวิธีกำจัดขยะ 2 วิธีหลัก ดังนี้

วิธีที่ 1 การนำขยะมาทิ้งลงถังของ ก.ท.ม. เป็นการจัดการกับขยะในครัวเรือนของตนเพื่อรอให้เจ้าหน้าที่ของกรุงเทพมหานครมาเก็บขนย้ายต่อไป โดยการจัดการขยะในครัวเรือนขั้นต้นจะทิ้งใส่ในถุงพลาสติกหรือถังขยะเล็กของในแต่ละบ้านก่อน แล้วจึงนำไปใส่ถังขยะของ กทม.อีกที

หนึ่ง และสำหรับบ้านที่อยู่ใกล้จุดวางถังขยะของ กทม.ก็จะนำขยะมาทิ้งถังของกทม. โดยตรงเลย เพื่อรอให้เจ้าหน้าที่ของ กทม.มาเก็บขนขยะไปกำจัดต่อไป

วิธีที่ 2 การเผา เป็นวิธีที่ใช้กำจัดขยะแห้งที่อยู่ตามที่สาธารณะในชุมชน ได้แก่ กิ่งไม้ ใบไม้ ที่ร่วงลงมาจากต้นไม้ในชุมชนซึ่งมีอยู่มากจนไม่สามารถจะใส่ลงในถังขยะของ กทม. ได้หมด ส่วนหนึ่งชาวบ้านรู้สึกเห็นใจเจ้าหน้าที่ของ กทม.ที่เข้ามาช่วยเก็บขนขยะภายในชุมชนให้ จึงได้มีความคิดที่จะต้องกำจัดขยะเหล่านี้ด้วยตัวเอง ชุมชนจึงมีจัดให้มีจุดเผาขยะ 1 จุดสำหรับจัดการกับขยะแห้งจำพวกนี้

“ ช่วงนี้มีใบไม้ร่วงเยอะ วันหนึ่งก็มาก กวาดๆ แล้วก็เอาไปใส่ถังด้านนู่น (ริมน้ำ) เป็นที่โล่ง แล้วชุมชนก็เอาถังถังกะสีไปตั้งไว้ เผากันในถัง เผามานาน 30 กว่าปีแล้ว ก็ช่วยหลายคน ไปช่วยกันเผา ช่วงใบไม้ร่วงเยอะต้องขนไปเผาเอง ถึง กทม.รับไม่ไหว หน้าใบไม้ร่วงนี้ ก็อาจจะเผาอาทิตย์ละ 1- 2 วัน ”

● (สัมภาษณ์: คุณรัชชัย วนากานูเบศ อายุ 54 ปี)

รูปที่ 4-2 แสดงบริเวณจุดเผาขยะแห้งของชุมชน

1.2 การดูแลจัดการเรื่องความสะอาดพื้นที่นอกครัวเรือน หรือที่สาธารณะ

ในชุมชนจะมีการแบ่งเขตออกเป็น 5 พื้นที่ย่อยเพื่อง่ายต่อการจัดการดูแลหรือแบ่งงานกันรับผิดชอบ ดังเช่นการดูแลรักษาความสะอาดในชุมชนจะมีหัวหน้าของแต่ละพื้นที่ย่อยคอยดูแลอีกทีหนึ่ง ซึ่งปกติแล้ว ทุกๆวัน ขยะสาธารณะจำพวกกิ่งไม้ใบไม้ที่มักจะร่วงลงมาทุกวัน จะถูกเก็บกวาดโดยชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณนั้น โดยไม่ต้องมีการแบ่งเวรกัน แต่จะใช้วิธีต่างคนต่างช่วยกันเก็บกวาดเมื่องานว่างมือ และจะมีวันพิเศษที่นัดกันทำความสะอาดร่วมกันทั้งชุมชน มีการระดมชาวบ้านให้มาช่วยกันทำความสะอาดเพื่อเตรียมต้อนรับการจัดกิจกรรมในวันสำคัญๆแห่งชาติ และวันสำคัญ

ตามประเพณีของชุมชนป้อมมหากาฬ เช่น วันพ่อแห่งชาติ, วันแม่แห่งชาติ, วันไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬ, วันเด็กแห่งชาติ เป็นต้น

การดูแลเรื่องขยะตรงนี้ ยังรวมไปถึงพื้นที่สวนสาธารณะด้านข้างชุมชน ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและถูก กทม. ไล่อื้อไปทำเป็นสวนสาธารณะด้วย ซึ่งเป็นส่วนที่ชุมชนเรียกว่า “ลานโพธิ์” มีความผูกพันกับชุมชนมานานแม้ในปัจจุบันจะไม่ใช้บริเวณพื้นที่ในเขตชุมชนโดยตรง

และนอกจากนี้ ในส่วนที่มีการรื้อถอนบ้านบางหลังออกไปแล้ว ชุมชนไม่ปล่อยให้รกร้าง แต่จะมีการตัดแปลงไปใช้ประโยชน์ มีการดูแลรักษาความสะอาดและปลูกต้นไม้ประดับ เช่น สนามเด็กเล่น “ลานวัฒนธรรม” ซึ่งมีการจัดแสดงบอร์ดประวัติความเป็นมาของชุมชน ภาพถ่ายงานบุญและกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ใช้เป็นที่ประชุม จัดสัมมนาให้คนภายนอกที่สนใจอยากเข้ามาศึกษาชุมชน และเป็นที่ทำกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ที่จัดขึ้นตลอดแทบทุกเดือน

“ขยะสาธารณะในชุมชน ก็จะมีคนที่อยู่บริเวณนั้นๆ คอยดูแล คือเขากวาดบ้านตัวเองก็เลยมากวาดรอบๆบ้านด้วย ส่วนข้างๆ ด้วย ใครอยู่ตรงไหน ก็ดูแลความสะอาดตรงแถวๆนั้น ไม่ต้องมีการแบ่งเวร แต่ใครว่างก็จะทำหรือบางเดือน เราจะประกาศนัดกันว่าอยากจะทำความสะอาดในส่วนนี้ๆ เป็นพิเศษนะ ชาวบ้านจะออกมาช่วยกันทำเอง ใครว่างก็ออกมาช่วยกันทำ” (สัมภาษณ์: คุณพรเทพ บุรณะบุรีเดช อายุ 41 ปี หนึ่งในคณะทำงานชุมชนฯ)

“ เช้าๆ ตื่นมาก็ กวาดบ้าน กวาดใบไม้รอบๆบ้าน เราอยู่ว่างๆ ไม่ได้ทำงาน สามีทำงานคนเดียว คนอื่นเขาก็ทำงานกัน ก็ไม่เป็นไร ” (สัมภาษณ์: คุณนิลววรรณ จันทร์เทศ อายุ 30 ปี)

แต่จากการสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าในชุมชน บริเวณด้านที่ติดกับคลองหลอดวัดราชนาคายังมีจุดที่มีขยะหมักหมม อยู่หลายจุด และยังมีจุดที่เป็นซากปรักหักพังจากการรื้อถอนบ้านบางหลัง แล้วไม่ได้รับการจัดการให้เรียบร้อย จึงมีการทับถมกันของซากปรักหักพังและข้าวของบางชิ้นจากเจ้าของบ้านเดิมทิ้งไว้ เช่น ที่นอนเก่า สังกะสี รวมกับขยะจำพวกกิ่งไม้ใบไม้ที่ร่วงลงมาทับถม ทำให้ยากแก่การขนย้ายไปกำจัด

รูปที่ 4-3 แสดงซากขยะ จากการรื้อถอนบ้านในชุมชน

1.3 สภาพถังขยะส่วนรวมและปัญหากลิ่นเหม็นจากขยะ

นอกจากนี้ จากการสอบถามพูดคุยและการสำรวจพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่าถังขยะส่วนรวมของชุมชน(ถังขยะของ กทม.) มีสภาพที่ไม่สมบูรณ์ เก่าชำรุดแตกหักอยู่มาก อีกทั้งบางถังก็ไม่มีฝาปิด ซึ่งทำให้ขยะและน้ำชะขยะเล็ดลอดออกมาและเหม็นสกปรก เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีปัญหากลิ่นเน่าเหม็นของขยะในถังไปสู่อบ้านที่อยู่ใกล้กับจุดวางถังขยะ

รูปที่ 4-4 แสดงสภาพถังขยะในชุมชนซึ่งชำรุดมีรอยแตกมาก

ตารางที่ 4-1 สรุป สถานภาพสิ่งแวดล้อม ด้านขยะ ในชุมชนป้อมมหากาฬ

ประเด็น	วิธีการจัดการ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
การจัดการขยะในครัวเรือน	ทิ้งลงพื้นและคลอง	1	1.92
	ทิ้งลงถังขยะส่วนรวม (ถึง ก.ท.ม.)	51	98.07
การจัดการขยะในที่สาธารณะ	มักเป็นพวกโบ้ไม่ร่วง ใช้วิธีกวาดกองและนำไปเผารวมกันในที่เผาขยะส่วนรวมของชุมชน		
จำนวนถังขยะส่วนรวม	9 ถัง		
สถานที่ตั้งถังขยะส่วนรวม	กระจายอยู่ตามจุดต่างๆ 4 จุด (ดังแสดงในแผนที่)		
การแยกขยะ	แยกเป็น 2 จำพวก คือ ขยะจากในครัวเรือน และขยะที่เป็นกิ่งไม้ใบไม้ร่วงในชุมชน		
การจัดเก็บขยะ	มีเจ้าหน้าที่ ก.ท.ม.เข้ามาเก็บขนให้ภายในชุมชน		
ความถี่ในการจัดเก็บขยะ	ทุกวัน วันละ 1 ครั้ง ในเวลา 18.00 น.		
สถานที่เผาขยะของชุมชน	ที่โล่งริมคลอง โปรง อากาศถ่ายเทสะดวก		

2. น้ำเสีย

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับตัวแทนคณะทำงานของชุมชน คุณพรเทพ บุรณะบุรีเดช เกี่ยวกับการรักษาความสะอาดคูคลอง ทำให้ทราบว่า

ชุมชนป้อมมหากาฬมีการร่วมกิจกรรมสิ่งแวดล้อมด้านการรักษาความสะอาดของคูคลองร่วมกับชุมชนอื่นๆ เป็นเครือข่ายชาวบ้านร่วมกัน ในชื่อว่า “เครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคูคลอง” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของชุมชนที่อยู่ริมคลองต่างๆประมาณ 10 กว่าคลอง เช่น คลองเปรมคลองทุ่ง คลองหัวดำโพง คลองสว่าง คลองบางบัว รวมทั้งคลองโองอ่าง(คลองรอบกรุง) ซึ่งติดกับชุมชนป้อมมหากาฬด้วย กิจกรรมที่ผ่านมาได้แก่ การเก็บผักตบชวา การขุดรอกคลอง การประชาสัมพันธ์รณรงค์กับชุมชนบริเวณรอบคลองให้ช่วยกันรักษาความสะอาดแม่น้ำลำคลอง

กิจกรรมที่ได้จัดทำขึ้นไปแล้วในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมคูคลองของเครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคูคลองนั้น ได้แก่ โครงการคลองสวยน้ำใส ในสมัยของท่านผู้ว่าฯพิจิตร ชุมชนอยากจะมีส่วนร่วม จึงมีการร่วมมือกันรณรงค์ไม่ให้มีการทิ้งขยะลงคลอง การร่วมกันมาเก็บขยะในคลอง การเฝ้าหมักชีวภาพลงคลองเพื่อให้น้ำสะอาดขึ้น โดยชาวบ้านได้เรียนรู้วิธีการทำน้ำหมัก

ชีวภาพมาจากคนภายนอกชุมชนซึ่งเป็นนักวิชาการที่เคยมาสอนให้นานแล้ว ชาวบ้านเรียนรู้และมาทำกันเอง และมีมูลนิธิชุมชนไทมาช่วยสนับสนุนให้คำแนะนำในกิจกรรมการรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อมตลอดด้วย อย่างไรก็ตาม คุณพรเทพกล่าวว่า “เราทำแต่พวกตีกรามบ้านช่องอื่นเขาไม่ช่วย เขาหาว่าคนจนทำ เราทำส่วนเดียวมันอาจไม่เห็นผล ขยะมันมาจากหลายที่...”

น้ำทิ้งในชุมชนปัจจุบันยังปล่อยลงคลองอยู่ซึ่งต่อน้ำต่างๆ ในชุมชนถูกวางมาแบบนี้ตั้งแต่ช่วงที่เกิดชุมชนในสมัยแรกๆ และจนปัจจุบันทางราชการ ไม่ได้เข้ามาดูแลหรือปรับปรุงให้แต่อย่างใด ยังไม่มีระบบบำบัดน้ำเสีย ซึ่งชุมชนมองว่าเป็นเรื่องที่ทางการควรมาจัดการ

2.1 ระบบการระบายน้ำ

น้ำทิ้งจากทุกครัวเรือนในชุมชนที่ปล่อยจากท่อหรือรางระบายน้ำในครัวเรือนแต่ละหลังจะไหลมาสู่ท่อหลักของชุมชนและระบายลงสู่คลองในที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100 ของทั้งชุมชน โดยแบ่งระบบการระบายน้ำจากครัวเรือนเป็น 3 ลักษณะ คือ

- เป็นแบบท่อน้ำทิ้งจำนวน 36 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 69.23 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด
- เป็นรางระบายน้ำ 12 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 23.07 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด
- ปล่อยไหลซึมลงดินโดยตรงอีก 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 7.69 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด

ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้านและการเดินสำรวจพื้นที่ชุมชน พบว่า ลักษณะท่อน้ำในชุมชนที่แยกตามบ้านแต่ละหลังมักจะมีส่วนที่ไม่ได้ฝังอยู่ใต้ดิน แต่จะวางลอยอยู่บนพื้นกีดขวางทางเดินเท้าสาธารณะของชุมชน ทำให้เสี่ยงต่อการได้รับความเสียหายจากการสัญจรในชุมชนไม่ว่าจากการเดินเท้า รถเข็น หรือ รถมอเตอร์ไซด์ ที่ต้องผ่าน

นอกจากนี้ยังพบปัญหาสำคัญในเรื่องของระบบท่อระบายน้ำ โดยมีชาวบ้านให้ความคิดเห็นว่ามีปัญหาเกี่ยวกับท่อระบายน้ำถึง 12 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 23.07 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด โดยระบุว่าท่อน้ำในชุมชนชำรุดทรุดโทรมมากและมีปัญหาท่ออุดตันมานาน บางบ้านท่อตันหมดจนไม่สามารถใช้การได้ทำให้ต้องปล่อยน้ำซึมลงดินโดยตรงและมีปัญหาน้ำขังอยู่ใต้ถนนตามมา ซึ่งส่งผลต่อไปถึงปัญหาการส่งกลิ่นเน่าเหม็นของน้ำที่ขังอยู่ข้างใต้

ปัญหาท่อชำรุดและอุดตันยังทำให้เกิดปัญหากลิ่นเหม็นจากขยะที่อุดตันอยู่ในท่อ โดยเฉพาะช่วงหน้าฝนจะมีน้ำเอ่อขึ้นมาจากท่อเนื่องจากระบายน้ำไม่ทัน ทำให้ชุมชนต้องมีการแก้ปัญหาตนเองโดยการลอกท่อระบายน้ำ ซึ่งเป็นแบบนี้มาหลายปี เนื่องจากทาง กท. ไม่ได้เข้ามาช่วยดูแลเลย

“ ท่อมันเล็กมาก แล้วมันเก่าแก่มาก เพราะบ้านที่นี่ มันสร้างมานาน ท่อข้างใต้ มันก็เป็นแบบเก่า มีปัญหาอุดตันมาก ทั้งไขมันจากบ้านที่ทำกระเพาะปลา ทั้งใบไม้แห้งที่ลงไป หน้าฝนต้องช่วยกันลงแขกลอกท่อ เพราะน้ำมันจะเอ่อขึ้นมา ” (สัมภาษณ์: คุณธวัชชัย วรมหาคุณ อายุ 47 ปี หนึ่งในคณะทำงานชุมชน)

“ ท่อระบายน้ำ ท่อประปา มันไม่ดีเลย ตอนนี้มันทรุดโทรมมาก มันไม่ไหวแล้ว อยากจะให้ ก.ท.ม.เข้ามาช่วยปรับปรุงทำใหม่หมดเลย ” (สัมภาษณ์: คุณธวัชชัย วนาภานุเบศ อายุ 54 ปี)

“ การลอกท่อ พวกผู้ชายเค้าจะทำกัน ช่วยกันแบบลงแขก ส่วนใหญ่เค้าจะเลือกเอาวันหยุด วันอาทิตย์ เพราะคนอยู่เยอะ เค้าก็แบ่งเป็นกลุ่มทำกัน เช่น มี 3 กลุ่ม ก็ซอยหน้ากลุ่มหนึ่ง ซอยกลางกลุ่มหนึ่ง แล้วก็ซอยบ้านที่กบกลุ่มหนึ่ง เราก็จะประชุมกัน เช่น พรุ่งนี้จะลงแขกลอกท่อ ก็โมงมาเจอกันก็นัดกัน แม่บ้านก็จะเอาน้ำใส่กระติกมาให้กิน ” (สัมภาษณ์: คุณสวาท ลุนสิน อายุ 41 ปี)

รูปที่ 4-5 แสดงท่อและรางระบายน้ำที่มีใบไม้ ขยะหมักหมมและน้ำขังเน่าเสีย

2.2 การทำกิจกรรมหรือใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำใกล้ชุมชน

ชาวบ้านมีการทำกิจกรรมหรือใช้ประโยชน์จากคลองติดกับชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 19 ครั้วเรือน คิดเป็น ร้อยละ 36.53 ของจำนวนครั้วเรือนทั้งหมด โดยกิจกรรมที่ทำมากที่สุดคือ การเอาน้ำคลองมารดน้ำต้นไม้ รองลงมา คือ การตกปลา ยังมีกิจกรรมอื่นๆที่ใช้น้ำจากคลองอีก ได้แก่ การล้างผลไม้(น้ำแรก), รดพื้นเพื่อทำความสะอาด, เล่นน้ำ, อาบน้ำสุนัข, ซักผ้าขี้ริ้ว และ ลอยกระทง

พิจารณากิจกรรมต่างๆ ไม่พบว่ามีกิจกรรมใดที่สร้างปัญหาน้ำเสียที่รุนแรงแก่ชุมชน กิจกรรมต่างๆ เป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำมาแต่อดีต

จากการพูดคุยกับชาวบ้าน ทำให้ทราบว่า แต่ก่อนนี้ ประมาณ 40 ปีมาแล้ว น้ำคลองที่นี้ใส สะอาดมาก กิจกรรมการใช้น้ำจากคูคลองสมัยนั้น คือ ชาวบ้านสามารถนำน้ำขึ้นมาใช้ในครัวเรือนได้เลย แล้วก็ให้เด็กๆลงไปเล่นน้ำกัน แต่ปัจจุบันน้ำคลองสกปรกเกินกว่าจะใช้ประโยชน์ดังกล่าวได้อีก

“ เมื่อก่อนผมชอบว่ายน้ำเล่น แล้วก็เช่าเรือบ้านลุงออก ไปซื้อปลาหางนกยูง ปลาหมอไปขายที่สนามหลวง ปลามันเยอะ หลายพันธุ์ ถ้าเดี๋ยวนี้ คือไปตกปลา ส่วนใหญ่ได้เป็น ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหมอ ตัวใหญ่สุดประมาณ 2 โลกว่า ใหญ่กว่าแจน มีเกือบทุกวัน พวกอยู่ที่คลองเขาชอบไปตกกัน หลายบ้าน บ้านคุณวิมล คุณเล็ก 2 เล็ก แล้วก็พวกพี่น้องที่อยู่ข้างนอกเขาก็เข้ามาตกกันนะ ” (สัมภาษณ์ : คุณวิชชัย วรมหาคุณ อายุ 47 ปี หนึ่งในคณะทำงานชุมชน)

รูปที่ 4-6 แสดงคนตกปลาริมคลองรอบกรุงหลังชุมชน

รูปที่ 4-7 บรรยากาศนั่งเล่นริมคลอง

2.3 ปัญหาน้ำท่วม

จากการสอบถามพูดคุยกับชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนหลายๆท่าน ผู้วิจัยพบว่าชุมชนเคยมีน้ำท่วม อยู่ในช่วงประมาณ ปี 2485 และ ยังมีการท่วมอีกในช่วง พ.ศ.ใดไม่สามารถระบุได้แน่ชัด แต่บอกได้ว่าไม่มีปัญหาน้ำท่วมอีกเลยในช่วง 30 ปีหลังมานี้

และการจากสอบถามจากชาวบ้านที่เพิ่งมาอยู่ใหม่ในช่วง 10 กว่าปีหลังมานี้ ไม่พบว่ามียปัญหาน้ำท่วมในชุมชน

“ เคยมีท่วมมาถึงกำแพงนี้ นานแล้ว เมื่อตอนป่ามีลูกคนแรก เพิ่งอายุได้ขวบ 2 ขวบ จำปีไม่ได้แล้ว ลูกชายคนโตตอนนี้อายุ 35 ปีแล้ว ” (สัมภาษณ์ คุณศรี สวาท เล็กวิไล อายุ 61ปี)

“ น้ำเคยท่วมนานแล้ว เป็นสิบๆปีแล้ว น้ำท่วมไปถึงถนนเลยท่วมใหญ่มากปี 2485 ท่วมหมดเลย เกลิมไทยพายเรือได้เลยนะ แล้วอีกที ช่วงปี 17- 18 นี้ก็ท่วมมาถึงถนนนี้ แต่เดียวเดียวก็ลดลงแล้ว ช่วง 30 ปีหลังนี้ไม่มีเลย ไม่มีท่วม ” (สัมภาษณ์: คุณทรง เสริมสุขประเสริฐ อายุ 64ปี)

2.4 ปัญหากลิ่นน้ำเน่าเสีย

การลงเก็บข้อมูลตามแบบสอบถามในภาคสนาม พบว่า มีครัวเรือนที่ประสบปัญหา กลิ่นน้ำเน่าเสีย มีทั้งสิ้น 7 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 13.46 ของครัวเรือนทั้งหมด ได้แก่ บ้านเลขที่ 159, 97, 107, 67/3, 67/1, 67/5 และ 99 ซึ่งเป็นครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในแถบใกล้ริมคลอง จึงทำให้ได้รับกลิ่นน้ำเสียในช่วงที่มีคุณภาพน้ำในคลองแย่ได้ง่ายกว่าครัวเรือนอื่นๆ

โดยจากการสอบถามมีบ้านที่เหลือที่ไม่ประสบปัญหากลิ่นน้ำเน่าเสีย 45 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 86.53 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด เมื่อพูดคุยกับชาวบ้านทำให้ทราบว่า ตั้งแต่มีการเปิดเขื่อนกั้นน้ำ น้ำในคลองก็เริ่มดีขึ้น และมีกลิ่นเหม็นน้อยลงกว่าแต่ก่อนมาก เนื่องจากการเปิดประตูเขื่อนทำให้เกิดการระบายน้ำเข้าออกมากขึ้น และกทม. รวมทั้งชุมชนเอง มีการทำปุ๋ยหมักชีวภาพมาเทเพื่อทำให้น้ำสะอาดขึ้น ในช่วง 1-2 ปีมานี้ น้ำในคลองจึงดูมีสภาพที่ดีขึ้นกว่าเดิม โดยก่อนหน้านี้เน่าเสียมาก

“ คลองเดี๋ยวนี้มันก็ใสขึ้นแล้ว ไม่เหมือนเมื่อก่อน น้ำเน่าดำเหม็น ” (สัมภาษณ์: คุณสวาท ลุนสิน อายุ 41 ปี)

“ ลองเปิดเขื่อนทุกบานประตู น้ำมันได้ไหลเวียนก็ไม่เน่า แต่ตอนนี้ก็ไม่เน่าแล้ว เพราะเปิดแล้ว เปิดตอนฉลองกรุง 200 ปี เพิ่งเปิดเมื่อไม่นานมานี้เมื่อก่อนน้ำมันโดนขังก็เน่าเสีย พอเขามีแบบสอบถามมาให้ ผมก็เขียนถามไป ทำไมคุณไม่เปิดประตูระบายน้ำ คุณกักไว้ทำไม” (สัมภาษณ์: คุณธีรภัทร แซ่โล้ว อายุ 51 ปี)

“ ตอนนี้น้ำใสขึ้นมาแล้ว เมื่อก่อนจะขุ่นกว่านี้เยอะ มันไม่อย่างงี้เลย ไหลมานี้มีกลิ่นมาเลย ตอนนี้ไม่เป็นแล้ว ก็อามารคน้ำดั้น แต่ยังทำอย่างอื่นไม่ได้ มีคนมาตกปลา เขาตกกันวันได้หลายกิโล ช่วงนี้เขาเปิดเขื่อนกัน น้ำจะสูงขึ้นมา ถ้าช่วงที่เขาไม่เปิดเขื่อนน้ำจะลดลงเหลือครึ่งคลอง แล้วเป็นน้ำค้ำ เหมือน ปี – 2 ปีมานี้ น้ำเริ่มดีขึ้นมาเยอะ ไม่เหม็นแล้ว กทม.เขามาทำปฎิบัติชีวภาพให้ด้วย ” (สัมภาษณ์: คุณวิชชัย วนาภาณุเบศ อายุ 54 ปี)

ตารางที่ 4-2 สรุป สถานภาพสิ่งแวดล้อม ด้านการระบายน้ำในครัวเรือนและสภาพแหล่งน้ำใกล้ชุมชนป้อมมหากาฬ

ประเด็น	รูปแบบการจัดการ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
การระบายน้ำทิ้ง	ทิ้งลงท่อ	36	69.23
	ทิ้งลงรางระบายน้ำ	12	23.07
	ทิ้งลงพื้นดิน	4	7.69
แหล่งระบายน้ำทิ้ง	น้ำทิ้งจากรางและท่อทั้งหมดจะไปลงสู่คลองโอง่างที่ติดกับชุมชนและเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา		
ปัญหาการระบายน้ำทิ้ง	ลักษณะปัญหา ท่อน้ำในชุมชนมีลักษณะชำรุดทรุดโทรมมาก และมีการอุดตันมาหลายปี จะมีกลิ่นเหม็นจากขยะในท่อ โดยเฉพาะหน้าฝน และจะมีน้ำเอ่อท่วมขึ้นมา		
	วิธีการปัญหาของชุมชน ต้องช่วยกันลอกท่อเอง		
ปัญหากลิ่นน้ำเน่าเสียจากคูคลอง	มีปัญหา 7 หลังคาเรือน (ร้อยละ 13.46)	ไม่มีปัญหา 45 หลังคาเรือน (ร้อยละ 86.53)	

กิจกรรมและการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำลำคลองติดชุมชน	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	รูปแบบกิจกรรมการใช้ประโยชน์
	19	38.46 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด	-รดน้ำต้นไม้ 12 ครัวเรือน -การตกปลา 4 ครัวเรือน -เล่นน้ำ 2 ครัวเรือน -การล้างผลไม้(น้ำแรก) 1 ครัวเรือน -รดพื้นเพื่อทำความสะอาด 1 ครัวเรือน -อาบน้ำสุนัข 1 ครัวเรือน -ซักผ้าขี้ริ้ว 1 ครัวเรือน -ลอยกระทง 1 ครัวเรือน

3. อากาศ

จากการตรวจวัดอุณหภูมิในชุมชนเพื่อให้เป็นข้อมูลพื้นฐานด้านสภาพอากาศของพื้นที่ เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2549 ณ บริเวณลานวัฒนธรรม ศูนย์กลางของชุมชน ได้ผลการตรวจวัด ดังนี้

ตารางที่ 4-3 ผลการตรวจวัดอุณหภูมิ

เวลา	อุณหภูมิ(องศาเซลเซียส)
8.00 น.	30
9.00 น.	31
10.00 น.	32
11.00 น.	33
12.00 น.	33.5
13.00 น.	34
14.00 น.	34
15.00 น.	33.5
16.00 น.	34
17.00 น.	33

จากตาราง อุณหภูมิสูงสุดของวัน ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาตรวจวัด คือ 34 องศาเซลเซียส และต่ำสุดคือ 30 องศาเซลเซียส

นำมาเปรียบเทียบกับผลการตรวจวัดของ กรมอุตุนิยมวิทยา ได้ค่าอุณหภูมิสูงสุด ของวันที่ 4 เมษายน 2549 ณ สถานีตรวจวัดในกรุงเทพมหานคร ดังนี้

สถานีดอนเมือง 36.4

สถานีศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ 35.5

สถานีคลองเตย 35.5

สถานีบางนา 35.2

(ข้อมูลจาก เว็บไซต์ของกรมอุตุนิยมวิทยา www.tmd.go.th)

เมื่อเปรียบเทียบระดับอุณหภูมิที่ได้จากการตรวจวัดในชุมชนและ สถานีภายนอก ในเขต กรุงเทพมหานคร ณ วันเวลาเดียวกัน พบว่า ในชุมชนมีอุณหภูมิต่ำกว่าภายนอก ซึ่งยืนยันถึงภาวะความสบายของพื้นที่ อีกทั้งในชุมชนมีต้นไม้ขนาดใหญ่ปกคลุมกระจายอยู่ทั่ว เป็นต้นไม้ยืนต้น มีอายุหลายสิบปี บางต้นอายุเกินร้อยปี ถือเป็นต้นไม้เก่าแก่ที่ชุมชนอนุรักษ์ไว้ เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไกร ต้นก่าง ต้นมะเดื่อป่า และก็ยังมียังมีต้นไม้เล็กๆ อีกมาก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมีอากาศเย็นสดชื่นกว่าภายนอกที่มีการจราจรบนท้องถนนคับคั่ง เมื่อดูในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศจะพบว่า ในบริเวณพื้นที่ชุมชนนั้นปกคลุมไปด้วยต้นไม้เขียวขจี

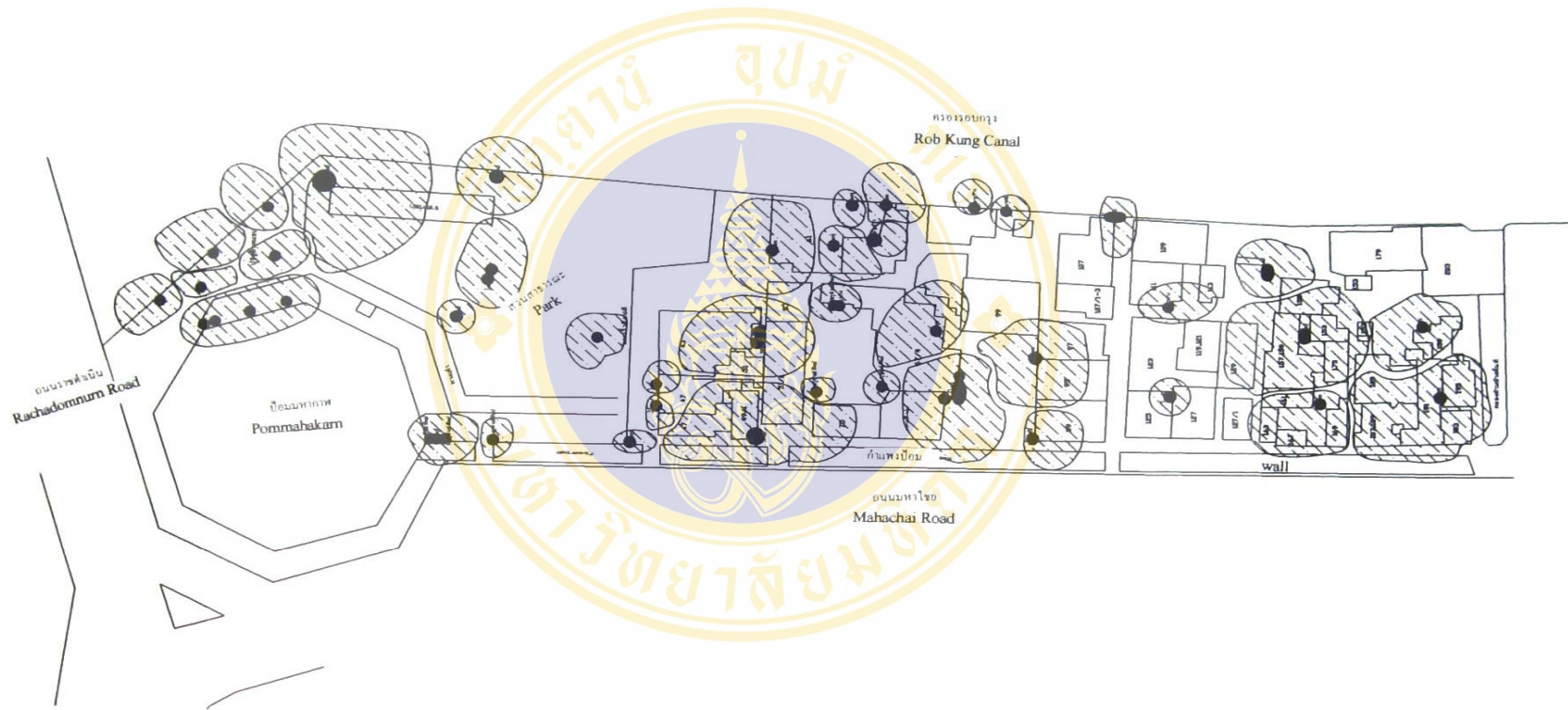
ข้อมูลพื้นฐานด้านอุณหภูมิในพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งที่ยืนยันถึงสภาพอากาศที่ดี เหมาะสมต่อการพักผ่อนหย่อนใจสำหรับการท่องเที่ยว

รูปที่ 4-8 แสดงการตรวจวัดอุณหภูมิในชุมชน ณ ลานวัฒนธรรม กลางชุมชน

รูปที่ 4-9 แสดงตัวอย่างต้นไม้ที่ปกคลุมให้ความร่มรื่นในชุมชน

รูปที่ 4-10 แผนผังคันทันไม้ในชุมชน

มาตราส่วน 1: 750

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านสภาพอากาศของชุมชน จากแบบสอบถามได้ผลการศึกษา ดังนี้

3.1 ปัญหามลพิษจากการจราจรบนท้องถนน

พบว่ามีครัวเรือนที่ประสบปัญหามลพิษจากฝุ่นควันบนท้องถนนจำนวน 11 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 21.15 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ได้แก่ บ้านเลขที่ 89, 95, 113, 51/1, 47, 75, 195, 169, 203, 67/1, 99 ในจำนวนนี้มีบ้านที่อยู่ติดกับกำแพงป้อมและใกล้ประตูทางเข้าออกที่เจาะไว้ตามกำแพงป้อมอยู่ 7 หลัง ซึ่งทำให้เผชิญกับฝุ่นควันจากการจราจรภายนอกได้มาก และบางบ้านที่ไม่ได้อยู่ใกล้ถนน จะประสบปัญหาในรูปของฝุ่นเขม่าดำๆที่เกาะในบ้าน ซึ่งมักพบเจอตอนทำความสะอาด

3.2 ปัญหามลพิษจากฝุ่นควันจากการเผาไหม้

พบว่ามีครัวเรือนที่ประสบปัญหาฝุ่นควันจากการเผาไหม้ รวมทั้งสิ้น 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 9.61 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด โดยทั้ง 5 ครัวเรือนระบุว่าเป็ควันไฟที่มาจาก การเผาขยะของชุมชนซึ่งจะรบกวนเป็นบางครั้งที่มีการเผาขยะและควันไฟลอยมาถึง 1 ในจำนวน 5 ครัวเรือนระบุว่านอกจากควันไฟที่มีการเผาขยะของชุมชนแล้วยังมาจากการเผาศพจากวัดที่อยู่ใกล้ชุมชนด้วย แต่เริ่มชินแล้ว ครัวเรือนที่ประสบปัญหากลืนควันไฟจากการเผาไหม้นี้ได้แก่ บ้านเลขที่ 67/1, 75, 107, 159, 159(ใช้บ้านเลขที่ร่วมกัน) เมื่อดูตามแผนที่ทางกายภาพของชุมชนแล้ว บ้านที่ประสบปัญหาดังกล่าวตั้งกระจายตัวอยู่ทั่วในเขตชุมชน

3.3 ปัญหามลพิษทางอากาศจากกลิ่นมูลสัตว์ในชุมชน

พบว่ามีครัวเรือนที่ประสบปัญหากลิ่นเหม็นจากมูลสัตว์ทั้งสิ้น 6 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 11.53 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด โดยระบุว่าเป็กลิ่นเหม็นจากมูลสัตว์จำพวกสุนัขและแมวที่มักจะมาถ่ายไว้ตามหน้าบ้านและลานโล่งของชุมชน ทั้งนี้ ชาวบ้านแก้ปัญหาโดยการกวาดไปทิ้งบ่อยๆ เพราะจะมีการกวาดทำความสะอาดพื้นที่รอบๆ บ้านเป็นประจำแทบทุกวันอยู่แล้ว รวมทั้งพื้นที่สาธารณะด้วย โดยส่วนใหญ่จึงไม่เห็นว่าเป็นปัญหา

จากการสอบถามยังพบว่ามีครัวเรือนที่ประสบกลิ่นเหม็นจากการใช้สารเคมีสกัดทอง ในกระบวนการหลอมทองที่ทำในชุมชน 1 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 1.92 ของชุมชนทั้งหมด

ตารางที่ 4-4 สรุป สถานภาพสิ่งแวดล้อม ด้านอากาศในชุมชนป้อมมหากาฬ

ประเภทมลพิษทางอากาศ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	แหล่งที่มาของมลพิษ	
มลพิษจากการจราจร	มีปัญหา	11	21.15	ฝุ่นควันรถยนต์บนท้องถนน
	ไม่มีปัญหา	41	78.84	-
ฝุ่นควันจากการเผาไหม้	มีปัญหา	5	9.61	การเผาขยะของชุมชน
	ไม่มีปัญหา	47	90.38	-
กลิ่นเหม็นจากมูลสัตว์	มีปัญหา	6	11.53	มูลสุนัข,แมวในชุมชน
	ไม่มีปัญหา	46	88.46	-
กลิ่นเหม็นจากกระบวนการหลอมทอง	มีปัญหา	1	1.92	การกักตุนเงินในครัวเรือนที่ทำอาชีพหลอมทอง
	ไม่มีปัญหา	51	98.07	-

4. เสียง

ปัญหาเสียงดังรบกวน พบว่ามีครัวเรือนที่ประสบปัญหาเสียงดังรบกวนทั้งสิ้น 19 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 36.53 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด

บ้านที่มีปัญหาเสียงรบกวน 15 หลังคาเรือน ได้แก่ บ้านเลขที่ 187, 193, 203, 169, 99, 67/1, 47, 51/1, 49/1, 161, 97, 95, 125, 107/3, 113 โดยระบุว่า เป็นเสียงดังที่มาจากการจราจรบนท้องถนน รถโดยสารประจำทาง และรถมอเตอร์ไซด์ซึ่งในช่วงกลางดึก ประมาณหลังเที่ยงคืนไปแล้ว ทั้งนี้เมื่อดูตามแผนที่ทางกายภาพของชุมชนพบว่า บ้านที่ประสบปัญหาดังกล่าวส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้กับกำแพงป้อม ซึ่งมีช่องกำแพงเป็นทางเข้าออกติดกับถนนใหญ่ ทำให้ได้รับเสียงรบกวนจากการจราจรภายนอกได้มาก

นอกจากนี้ มี 3 หลังระบุว่า เสียงดังรบกวนจากข้างบ้านเปิดวิทยุเสียงดัง ได้แก่บ้านเลขที่ 189, 153, 195

และ 1 หลังระบุว่ามาจากการจัดงานรื่นเริงของชุมชนในเทศกาลต่างๆ ได้แก่ บ้านเลขที่ 179

ตารางที่ 4-5 สรุป สถานภาพสิ่งแวดล้อม ด้านเสียง ของชุมชนป้อมมหากาฬ

การประสบปัญหา มลพิษทางเสียง	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	แหล่งที่มาของมลพิษทางเสียง
ไม่มีปัญหา	33	63.46	-
มีปัญหา	19	36.53	-รถยนต์บนถนน 15 ครัวเรือน -วิทยุข้างบ้าน 3 ครัวเรือน -งานรื่นเริงในชุมชน 1 ครัวเรือน

รูปที่ 4-11 แสดงการจราจรริมกำแพงป้อมมหากาฬ

ผู้วิจัยมีการตรวจวัดระดับเสียงในชุมชนเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ร่วมกับการสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถาม สามารถใช้ยืนยันสถานะปัญหาทางเสียงของพื้นที่ได้ โดยทำการตรวจวัดเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2549 บริเวณกลางชุมชน (ลานวัฒนธรรม) ตั้งแต่เวลา 8.00 น. – 16.00 น. ได้ผล ดังนี้

รูปที่ 4-12 แสดงผลการตรวจวัดระดับเสียงในชุมชน

รูปที่ 4-13 แสดงการติดตั้งเครื่องวัดระดับเสียง ณ ลานวัฒนธรรมกลางชุมชน

ตาม “ ประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 15 (พ.ศ. 2540) เรื่องกำหนดมาตรฐานระดับเสียงโดยทั่วไป ซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 32(6) แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ”

ข้อ 2 ให้กำหนดมาตรฐานระดับเสียงโดยทั่วไป ไว้ดังต่อไปนี้

ค่าระดับเสียงสูงสุด ไม่เกิน 115 เดซิเบลเอ

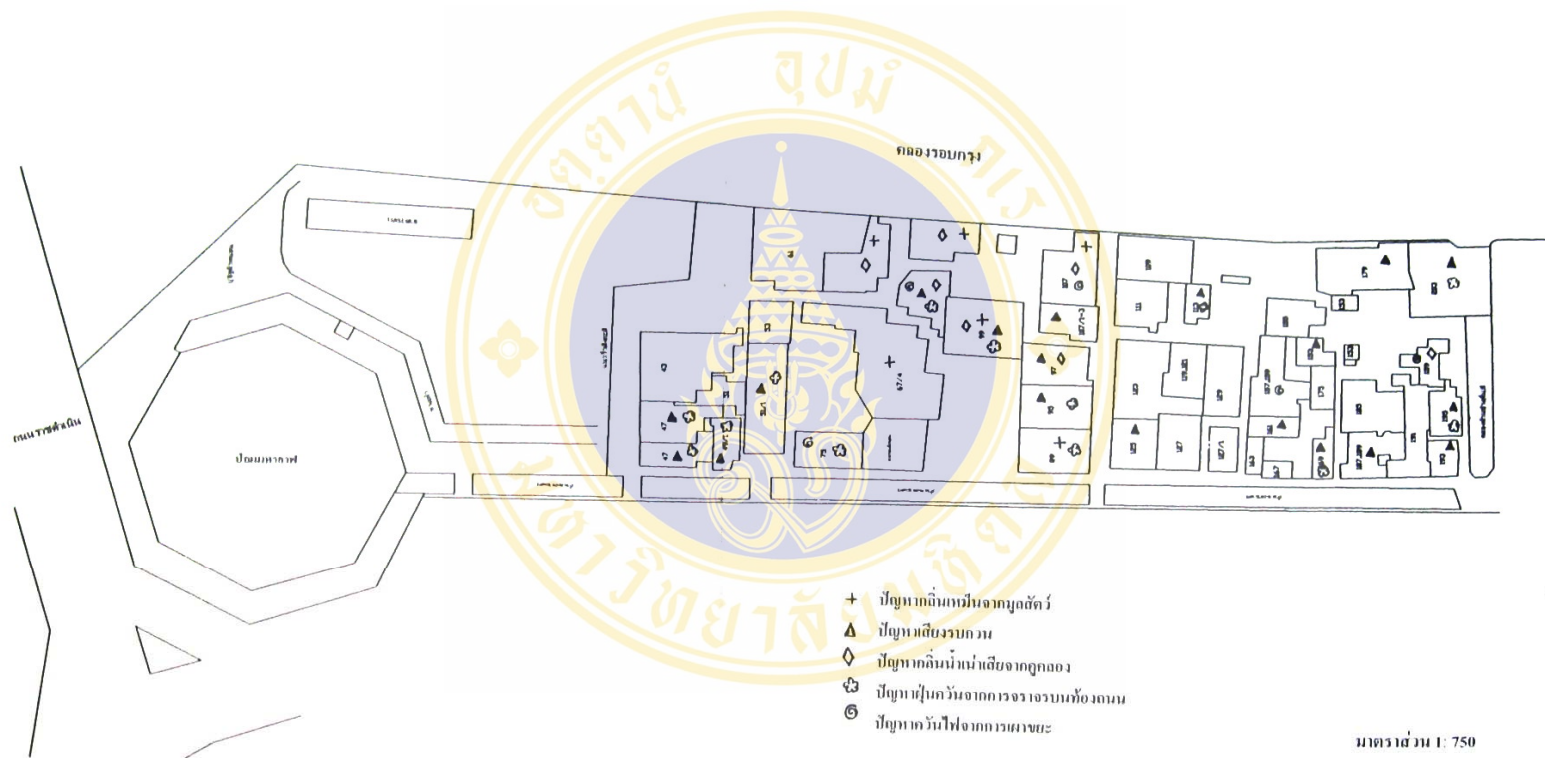
ค่าระดับเสียงเฉลี่ย 24 ชั่วโมง ไม่เกิน 70 เดซิเบลเอ (กรมควบคุมมลพิษ, กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2544: 66)

เมื่อนำผลการตรวจระดับเสียงในชุมชนมาเปรียบเทียบกับค่ามาตรฐานข้างต้น จะพบว่า ค่าระดับเสียงสูงสุดของชุมชน ไม่เกิน 115 เดซิเบลเอ ตามมาตรฐาน แต่ ค่าระดับเสียงเฉลี่ยในช่วงเวลาที่วัด คือ 71.9 ซึ่งเกินจาก “มาตรฐานค่าระดับเสียงเฉลี่ย 24 ชั่วโมง” มาเพียงเล็กน้อย ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในชุมชนมีปัญหาเรื่องเสียงดังรบกวนเพียงเล็กน้อย

ตารางที่ 4-6 สรุป การประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ ในแต่ละครัวเรือน

ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม	ร้อยละ	
การจัดการขยะในครัวเรือน	ทิ้งลงถังขยะ กทม. 98.07	ทิ้งลงพื้นและคูคลอง 1.92
การประสบปัญหากลิ่นน้ำเน่าเสียจากคูคลอง	ไม่ประสบ 86.53	ประสบ 13.46
การประสบปัญหากลิ่น/ฝุ่นควันมลพิษจากการจราจร	ไม่ประสบ 78.84	ประสบ 21.15
การประสบปัญหากลิ่น/ฝุ่นควันมลพิษจากการเผาไหม้	ไม่ประสบ 90.38	ประสบ 9.61
การประสบปัญหากลิ่นเหม็นจากมูลสัตว์	ไม่ประสบ 88.46	ประสบ 11.53
การประสบปัญหากลิ่นเหม็นจากหลอมทอง	ไม่ประสบ 98.07	ประสบ 1.92
การประสบปัญหาเสียงดังรบกวน	ไม่ประสบ 63.46	ประสบ 36.53

รูปที่ 4-14 แผนผังแสดงบริเวณที่มีปัญหามลพิษ

4) วิเคราะห์สถานภาพสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนป้อมมหากาฬ

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ขั้วนั้นจำเป็นต้องมีการดูแลสิ่งแวดล้อมให้ดี จากผลการศึกษาด้านสถานภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนทั้งหมดพบว่า การประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนมีแค่ส่วนน้อย จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า ครั้วเรือนที่ประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมในแต่ละด้านมีไม่ถึงร้อยละ 50 ของชุมชนทั้งหมด ถือเป็นทุนเดิมที่ดีสำหรับชุมชนในการพัฒนาส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป เมื่อคลายละเอียดด้านสิ่งแวดล้อมแต่ละด้าน ก็พบว่า

ส่วนของขยะนอกจากจิตสำนึกที่ดีในการดูแลความสะอาดของชุมชนเองแล้ว ก็ยังมีกรุงเทพมหานครเข้ามาดูแลจัดเก็บขยะในชุมชนให้ คุณภาพน้ำแม้ว่าจะยังไม่ดีมาก แต่ก็มีคุณภาพที่ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนและมีแนวโน้มว่าจะดีขึ้นจากการดูแลความสะอาดคลองจากจิตสำนึกของชาวบ้านในชุมชนเอง อีกทั้งการทำกิจกรรมรักษาความสะอาดคลองที่มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายชุมชนร่วมกัน ก็แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อการดูแลรักษาแม่น้ำคลอง

ปัญหาที่อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยวได้อีกปัญหาหนึ่งคือ ปัญหาน้ำท่วม เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ติดแหล่งน้ำ แต่พบว่า ไม่มีปัญหาน้ำท่วมในรอบ 10 ปีมานี้เลย ทำให้วางใจได้ว่าชุมชนไม่มีปัญหานี้มาเป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยวในชุมชนในอนาคตต่อไป สภาพอากาศในชุมชนถือว่าเป็นจุดที่ได้เปรียบทางการท่องเที่ยว เพราะโดยภาพรวมแล้วคุณภาพอากาศในชุมชนถือว่าดีกว่าภายนอก มีความร่มรื่นเย็นสบาย จากต้นไม้ใหญ่ในชุมชน จึงเหมาะกับการเดินท่องเที่ยวพักผ่อน ในส่วนของคุณภาพเสียงก็ไม่พบว่ามีปัญหาเสียงดังรบกวนที่รุนแรงแต่อย่างใด

4.1.2 วัฒนธรรม

ในการศึกษาด้านวัฒนธรรมในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการศึกษาวัฒนธรรมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ อันได้แก่

- 1) การประกอบอาชีพ
- 2) ประเพณีพิธีกรรม
- 3) ภูมิปัญญาเก่าแก่ที่มีอยู่ในชุมชน คือ ภูมิปัญญาการหลอมทอง, ภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผา, ภูมิปัญญาการทำกรงนก, ภูมิปัญญาการนวดแผนโบราณ และ ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมือง

ผลการเก็บข้อมูลมีดังนี้

1) การประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพของชาวชุมชนป้อมมหากาฬมีหลากหลายอาชีพ โดยส่วนใหญ่จะออกไปประกอบอาชีพภายนอกชุมชนซึ่งจะอยู่รอบๆ หรือไม่ไกลจากชุมชนออกไปนัก อาชีพที่ทำกันมากที่สุด คือ การค้าขาย ทั้งของกินและของใช้

ประเภทของกิน ได้แก่ ขายกระเพาะปลา ซึ่งมีอยู่ประมาณ 4 รายในชุมชน , ขายข้าวแกง ประมาณ 3 ราย และยังมีขายส้มตำ ขายขนมไทยตามฤดูกาล ไม่ว่าจะเป็น ข้าวเหนียวมะม่วง ลอดช่อง เต้าส่วน สาकु๊ตั่วแดง ขายกล้วยแขก ขายปลาหมึกปิ้ง ลูกชิ้นปิ้ง หมูปิ้ง และ ผลไม้

ประเภทของใช้ ได้แก่ ให้เช่าพระ, ของเบ็ดเตล็ดจำพวกที่ตัดเล็บ กรรไกร, ขายนก พันธุ์ต่างๆ เช่น นกแก้ว นกเขาแขก นกกระต๊ว นกทะเล , ขายของเล่นเด็ก, ขายหนังสือพิมพ์, ทำเครื่องปั้นดินเผา, เพาะพันธุ์ไก่พื้นเมือง, ทำกรงนกเขาและขายอุปกรณ์เลี้ยงนก, ทำกรงนกปรอทจุกและอาหารนก, ขายเครื่องใช้ไฟฟ้า, ขายCD, หลอมทองไปขาย, ขายดอกไม้ไฟ

นอกจากนี้ ก็มีอาชีพรับจ้าง และอื่นๆที่หลากหลาย ได้แก่ ซักรีด, ช่างไฟ, ช่างซ่อมรองเท้า, ขับรถรับจ้าง, แม่บ้านทำความสะอาด, คนส่งเอกสาร, ยาม, รับสกรีนป้ายโลหะ, เก็บของเก่าขาย, ทำเครื่องเงิน, นวดแผนโบราณ, นักเขียน, ช่างซ่อมเครื่องจักร, พ่อครัวทำอาหาร, ทำตู้ และ รับจ้างทั่วไป

อีกส่วนหนึ่ง ประกอบอาชีพ ดำรวจ, ทหาร, ทนายความ, เจ้าหน้าที่ตลาดหลักทรัพย์ และเป็นพนักงานบริษัท

ในจำนวนนี้ อาชีพที่ทำอยู่ภายในบริเวณชุมชน คือ ขายส้มตำ, ขายขนมไทยตามฤดูกาล, รับทำเค้กและคุกกี้, ขายข้าวแกง, ขายของชำ, รับจ้างซักผ้า, รับจ้างสกรีนป้ายโลหะ, ทำเครื่องปั้นดินเผา, ทำกรงนก, นวดแผนโบราณ, หลอมทอง, ขายดอกไม้ไฟ

ส่วนอาชีพอื่นๆที่ทำภายนอกชุมชน ส่วนใหญ่ก็จะอยู่ไม่ไกลชุมชนนัก เช่น เปิดร้านซ่อมรองเท้าอยู่แถบประตูทางเข้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ให้เช่าพระที่ทำพระจันทร์, ขายของเก่าอยู่ที่ท่าช้าง, เป็นยามที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ขายหนังสือพิมพ์ที่หน้าลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์, เป็นตำรวจอยู่สถานีตำรวจนครบาลสำราญราษฎร์ และยังมีที่เป็นลักษณะรถเข็นขายของ คือจะเดินเข็นเร่ขายแถบบริเวณโดยรอบชุมชน เช่น รถเข็นขายกระเพาะปลา รถเข็นขายปลาหมึกปิ้ง ลูกชิ้นปิ้ง รถเข็นขายผลไม้ ซึ่งจะเป็นแบบออกไปเข้าเย็นกลับบ้าน

แต่ก็จะมีอาชีพที่ออกไปค้าขายไกลจากชุมชนบ้างเล็กน้อย เช่น การไปขายนกที่สวนจตุจักร การไปขายของเล่นเด็กตามงานใหญ่ๆในต่างจังหวัด, การออกไปขายกรงนกและประกวดเสียงนกร้องตามงานต่างจังหวัดในรายที่ทำอาชีพขายกรงนก เป็นต้น

อาชีพโดยส่วนใหญ่ไม่ใช่งานในบริษัทหรืองานราชการจึงมีรายได้ไม่แน่นอน อยู่ในลักษณะ
หาเช้ากินค่ำเป็นส่วนใหญ่

2) ประเพณีพิธีกรรม

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงประเพณีพิธีกรรมสำคัญของชุมชนป้อมมหากาฬโดยการสัมภาษณ์
แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม พบว่าชุมชนมีประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญๆ
และน่าสนใจ ดังนี้

1. พิธีบวงสรวงหลวงปู่ป้อมมหากาฬ

พิธีไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬเป็นพิธีกรรมเก่าแก่ที่สืบทอดมายาวนาน นับเป็นพิธีกรรมที่มี
ความสำคัญที่สุดของชุมชนป้อมมหากาฬ โดยจะจัดขึ้นหลังวันสงกรานต์ถัดไป 7 วัน ของทุกปี

มีความเชื่อสืบเนื่องมาจากประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิมในสมัยโบราณเกี่ยวกับการสร้างกำแพง
เมือง จากคำบอกเล่าของ คุณพรเทพ บุรณะบุรีเดช หนึ่งในคณะทำงานของชุมชนป้อมมหากาฬถึง
ความเป็นมาของการก่อกำเนิดพิธีกรรมดังกล่าว ได้ความว่าในสมัยโบราณ เวลาที่จะมีการสร้าง
กำแพงเมืองจะมีพิธีกรรมทางศาสนาโดยการให้พระภิกษุสงฆ์ขึ้นเข้าแถวรอบกำแพงพระนครเพื่อทำ
การบวงสรวงเพื่อความเป็นสิริมงคลและขับไล่คุณไสยหรือสิ่งไม่ดีต่างๆให้ออกไปจากพระนครและ
เป็นการป้องกันไม่ให้สิ่งไม่ดีต่างๆเข้ามาได้ จึงถือได้ว่ากำแพงป้อมมหากาฬเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์
และมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยดูแลให้การคุ้มครองชาวบ้านอยู่ นอกจากนี้ ยังมีคำบอกเล่าที่ว่า เคยมีคนขึ้นไป
วิ่งเล่นบริเวณหัวกำแพงป้อมอย่างไม่ให้ความเคารพสถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงพลัดตกลงจาก
กำแพงได้รับบาดเจ็บ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการส่งสอนลงโทษของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า
“หลวงปู่ป้อมมหากาฬ” ความศรัทธาของชาวชุมชนป้อมมหากาฬต่อ “หลวงปู่ป้อมฯ” มีมาช้านาน
การจัดพิธีกรรมนี้จึงเป็นการขอขมา แสดงความเคารพ และขอบคุณเจ้าที่เจ้าทางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ทั้งหลายที่ได้ให้การคุ้มครองชาวชุมชนป้อมมหากาฬมาช้านาน

นอกจากนี้ก็ยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่ในชุมชนอีกหลายจุด ได้แก่ ศาลอิสลาม และ ศาลเจ้า
บริเวณต้นโพธิ์นอกชุมชน ซึ่งชาวบ้านนับถือ และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดนี้ ได้ให้การคุ้มครอง
ชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข

กิจกรรมในวันพิธี เริ่มตั้งแต่ในช่วงเช้า ชาวบ้านจะจัดเตรียมของไหว้ต่างๆ ตามหน้าที่
ความรับผิดชอบของแต่ละคนที่ได้รับมอบหมาย แล้วจะเริ่มแห่กลองยาวจากท้ายชุมชนมาที่บริเวณ
หัวป้อมมหากาฬ เพื่อไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬพร้อมกัน

“การเตรียมของเซ่นไหว้จะต้องครบ คนที่ดูแลตรงส่วนนี้ก็จะต้องคอยดูแลให้เรียบร้อย โดยของไหว้ที่จำเป็นได้แก่ เนื้อสัตว์ คือ หัวหมู เป็ด ไก่ ปลา ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ซึ่งเป็นของสิริมงคลขาดไม่ได้ และมีผลไม้ ได้แก่ ขนุน สับปะรด มะพร้าว กล่าวกันว่า บายศรีปากชาม ไข่เป็ด ไข่จะเป็นคนรับผิชอบเกี่ยวกับของเซ่นไหว้ต่างๆ ซึ่งก็ต้องจำสืบทอดมาจากคนรุ่นก่อน เห็นปู่ ยายตาเขาทำกันมาก็ต้องจำไว้ พอถึงรุ่นเราก็มาทำจะได้ทำถูก ”
(สัมภาษณ์: คุณพรเทพ บุรณะบุรีเดช อายุ 41ปี)

ต่อจากนั้น ไหว้เจ้าที่เจ้าทางบริเวณกลางชุมชน ศาลอิสลาม และต้นโพธิ์นอกชุมชนตามลำดับ

บริเวณกลางลานวัฒนธรรมของชุมชน จะตั้งโต๊ะไหว้เจ้าที่เจ้าทาง ซึ่งเป็นจุดรวมเพื่อไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่อยู่ในชุมชนทั้งหมด ส่วนศาลอิสลามนั้นอยู่บริเวณริมน้ำ ซึ่งแต่ก่อนเคยมีคนอิสลามมาอยู่ในชุมชน ปัจจุบันมีเพียงคนเดียวแต่ก็เป็นอิสลามที่ไหว้พระสวดมนต์ได้ตามประเพณีต่างๆในชุมชน การเซ่นไหว้ศาลอิสลามจะแตกต่างจากจุดไหว้บริเวณอื่น คือ จะไม่มีหัวหมูซึ่งเป็นไปตามหลักความเชื่อทางศาสนาอิสลามนั่นเอง

การตั้งโต๊ะไหว้เจ้าที่บริเวณต้นโพธิ์นอกชุมชน สืบเนื่องจากว่า แต่ก่อนที่จะมีการรื้อที่ตรงนั้นมาทำสวนสาธารณะอย่างในปัจจุบัน เคยมีศาลเจ้าตั้งอยู่แต่ทาง กทม. ได้รื้อศาลนั้นไป ชาวชุมชนป้อมมหากาฬยังให้ความเคารพนับถือจึงได้มีการตั้งโต๊ะไหว้ในบริเวณต้นโพธิ์ด้วย

หลังจากไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ครบทุกจุดแล้ว ทุกคนจะมารวมตัวอยู่บริเวณลานวัฒนธรรมกลางชุมชน เพื่อทำบุญเลี้ยงพระ และสงฆ์น้ำพระ ซึ่งนิมนต์พระจากวัดราชันดดา และมีการรดน้ำคำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนด้วย โดยในปีนี้(2548)มีกิจกรรมพิเศษเพิ่มขึ้นคือ การทอดผ้าป่าอนุรักษ์บ้านโบราณ เพื่อนำเงินบริจาคมาใช้ในการทนุบำรุงบ้านโบราณในชุมชน ต่อจากนั้นจะเป็นการร่วมกันรับประทานอาหาร ในบางปี ได้จัดให้มีการนำชมบ้านโบราณสำหรับผู้สนใจด้วยซึ่งเป็นกิจกรรมเพิ่มเติมที่เสริมขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 และบางปีอาจมีพิธีบวงสรวงบ้านโบราณ และพิธีบวงสรวงไม้เก่าแก่ด้วย

รูปที่ 4-15 แสดงพิธีกรรมในวันไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬ

2. พิธีบวชบ้านโบราณ และต้นไม้เก่าแก่

ชุมชนมีบ้านโบราณที่ทรงคุณค่าอยู่หลายหลัง อายุนับร้อยปี เป็นสิ่งมีค่าทางวัฒนธรรมไทยอันเก่าแก่ รวมทั้งต้นไม้เก่าแก่อายุร่วม 100 ปี

พิธีบวชบ้านโบราณและต้นไม้เก่าแก่นี้ เป็นพิธีกรรมที่เสริมขึ้นในวันบวงสรวงหลวงปู่ป้อมมหากาฬเมื่อประมาณปี 2545 จากความกดดันที่ ก.ท.ม.จะมาได้รื้อชุมชน ชาวบ้านจึงริเริ่มการจัดพิธีนี้ด้วยจุดประสงค์หลักคือ เพื่อความเป็นสิริมงคล และหวังให้บ้านโบราณและต้นไม้ได้อยู่คู่ชุมชนตลอดไป โดยนิมนต์พระสงฆ์จากวัดราชนาคามาเป็นผู้เลือกต้นไม้ และบ้าน “เจ้าพิธี” ที่จะบวช โดยใช้ผ้าเหลืองที่ได้จากพระที่จำพรรษา 1 พรรษาขึ้นไป มาฉีกต่อกันมัดล้อมต้นไม้และบ้านโบราณไว้ และที่เหลือ ก็จะไปผูกให้กับต้นไม้และบ้านที่เหลือ และทำพิธีบวชบ้านโบราณและต้นไม้คล้ายกับการบวชพระ

3. พิธีถวายพระพรวันแม่แห่งชาติ

ในวันแม่แห่งชาติ 12 สิงหาคม ชุมชนมีการจัดกิจกรรมวันแม่ เริ่มตั้งแต่ช่วงเช้าชาวบ้านจะออกไปยื่นเรียงแถวริมกำแพงป้อมมหากาฬเพื่อตักบาตรพระสงฆ์ซึ่งนิมนต์มาจากวัดราชนาคา ต่อจากนั้นจะมีการทำความสะอาดชุมชน รวมทั้งบนป้อมมหากาฬด้วย ในช่วงค่ำจะออกไปยื่นเรียงแถวตามแนวกำแพงป้อมเพื่อร่วมจุดเทียนชัยถวายพระพรพร้อมกับพิธีถวายพระพรสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถที่จัดที่สนามหลวง

“แบ่งคนส่วนหนึ่งไปเก็บกวาดบนตัวป้อม ไปจัดการใบไม้ใบหญ้า ต้นหญ้าที่งอกมาตามรอยแตกกำแพงซึ่งจะทำให้มันเสื่อมสภาพเร็ว ปกติรัฐไม่เคยมาดูแลส่วนนี้ หรือมาก็น้อยมาก” (คุณพรเทพ บุรณะบุรีเดช อายุ 41 ปี)

4. พิธีถวายพระพรวันพ่อแห่งชาติ

กิจกรรมในวันนี้จะเหมือนกับกิจกรรมวันแม่แห่งชาติตามที่ได้กล่าวไปแล้ว

5. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการประกอบประเพณีพิธีกรรมต่างๆ

ในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง จะมีการเรียกประชุมหัวหน้าโซนซึ่งชุมชนแบ่งพื้นที่ออกเป็น 5 โซน แล้วจะให้หัวหน้าโซนแต่ละโซนไปกระจายข่าวกับชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่โซนของตนเอง เพื่อนัดประชุมชาวบ้านทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อพูดคุย ร่วมแสดงความคิดเห็น และแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดงานต่างๆ ให้กับชาวบ้านแต่ละคนว่าใครจะทำอะไร ตามความถนัดและเหมาะสม อย่างเช่น พิธีบวงสรวงหลวงปู่ป้อมมหากาฬ ถึงเป็นงานใหญ่ของชุมชนที่ต้องช่วยกันทำ คุณพรเทพ ให้สัมภาษณ์ว่าต้องมีการแบ่งงานกันไป ใครทำกับข้าว ซ็องของ จัดสถานที่ เก็บเงิน ยืมของพระ คูเครื่องเช่น ไห้ว ฯลฯ

“ หน้าที่ทุกอย่างแบ่งหมด จะไม่แบ่งว่าใคร 4 คนนี้ทำ ไม่เอา เพราะว่าหนัก ทำแค่ไม่กี่คน ไม่ไหวหรอก ก็คือต้องช่วยๆกัน มีนัดชาวบ้านมาประชุมคุยแบ่งงานกัน ใครจะทำอะไร ทุกๆปี ก็จะผลัดเปลี่ยนหน้าที่กันไป ตามแต่ความสะดวกเหมาะสม คนที่อายุมากทำไม่ไหวแล้วก็มีคนอื่นมารับทำแทน เช่น แม่ครัวทำอาหารเลี้ยงพระ คนเก็บเงินก็เวียนไปให้คนอื่นถือเงินบ้าง ทุกคนจะมีส่วนร่วมกันหมด ” (สัมภาษณ์: คุณพรเทพ บุรณะบุรี เดช อายุ 41 ปี)

พิธีกรรมต่างๆข้างต้น เป็นประเพณีที่ชาวชุมชนป้อมมหากาฬทำกันช้านานตามอายุอันเก่าแก่ของชุมชน และหลายประเพณี ริเริ่มขึ้นตามยุคตามสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์บ้านเมือง การเข้าร่วมพิธีกรรมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬไม่ใช่เพียงแต่ผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ยังมีเยาวชนลูกหลานของชุมชนที่จะสืบทอดต่ออายุประเพณีพิธีกรรมเก่าแก่เหล่านี้ให้สืบไปด้วย

นอกจากนี้ ชุมชนยังมีกิจกรรมที่จัดขึ้นตามเทศกาลวันสำคัญของไทย เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันเด็กแห่งชาติ ฯลฯ ซึ่งแล้วแต่ว่าปีไหน จะจัดกิจกรรมอะไร อย่างไร อาจจะไม่เหมือนกันในแต่ละปี แล้วแต่ความสะดวกเหมาะสม ซึ่งจะมาจากการประชุมกันของผู้นำและชาวบ้านในชุมชนนั่นเอง กิจกรรมต่างๆ ที่มักจะจัดในชุมชนมี ดังนี้

ตารางที่ 4-7 กิจกรรมตลอดปีของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ขึ้นปีใหม่	----											
วันเด็กแห่งชาติ	----											
มาฆบูชา		----										
สงกรานต์				----								
วิสาขบูชา					----							
อาสาฬหบูชา							----					
เข้าพรรษา							----					
แม่แห่งชาติ								----				
ออกพรรษา										----		
พ่อแห่งชาติ												----
วันสิ้นปี												----

3) ภูมิปัญญาเก่าแก่ในชุมชน

ชุมชนป้อมมหากาฬ มีอาชีพที่เป็นภูมิปัญญาเก่าแก่ของไทย ได้แก่ ภูมิปัญญาการหลอมทอง, ภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผา, ภูมิปัญญาการทำกรงนก, ภูมิปัญญาการนวดแผนโบราณ และ ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมือง ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลโดยการสังเกต และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ประกอบอาชีพทั้ง 5 อาชีพ จำนวน 6 คราวเรือน มีผลการศึกษา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาการหลอมทอง

รูปที่ 4-16 แสดงการหลอมทอง ของ คุณ ชีรภัทร แซ่ไคว่

ผู้ที่ทำอาชีพหลอมทองอยู่ในชุมชน คือ คุณธีรภัทร แซ่โล้ว อายุ 54 ปี อยู่บ้านเลขที่ 97 ซึ่งเป็นบ้านโบราณในชุมชนด้วย โดยอาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลา 50 กว่าปีแล้ว

ประกอบอาชีพหลอมทองมา 40 ปี โดยแต่เดิมเป็นช่างกลึงและเป็นลูกมือให้กับช่างหลอมทองที่อาศัยอยู่ข้างบ้าน จึงได้เรียนรู้จักจำวิธีการหลอมทองมา และมาทำเองในภายหลัง

วิธีการหลอมทอง เริ่มจากไปซื้อขี้ขะทอง จากร้านทองรูปพรรณ ซึ่งเวลาทำทองจะมีการขัดเช็ดแกะเนื้อทอง แล้วทำให้มีเศษผงทอง ไปติดตามวัสดุต่างๆ เช่น เสื้อผ้า ถุงมือ พรหมเช็ดเท้า ช่างหลอมทองก็จะไปซื้อมาเศษวัสดุเหล่านั้นมา ซึ่งเรียกว่า “ขี้ขะทอง” มาจุดไฟเผาจนมอดหมดเป็นขี้เถ้า แล้วทิ้งไว้สัก 1 คืนเพื่อให้ไฟมอดดี จึงนำขี้เถ้าเหล่านั้นมาผสมเครื่อง ได้แก่ ดินประสิ่ว น้ำประสานเศษเงิน แล้วเอาไปหลอมเหลวในเบ้าหลอมในเตาจนเกิดการหลอมละลายออกมา เมื่อเย็นตัวแข็งเป็นก้อน นำไปสกัดเอาแต่เนื้อที่เป็นทองด้วยน้ำกรด ออกมาจะได้เป็นลักษณะก้อนทองเล็กๆ นำมาหลอมอีกทีให้เป็นก้อนเนื้อเดียวกัน จึงนำไปขายตามร้านทองต่างๆ

การหลอมทองนี้ทำอยู่ในชุมชนตลอด บางวันอาจต้องไปซื้อเศษขี้ขะทองมาไว้หลอม ซึ่ง จะทำการหลอมทองประมาณเดือนละ 1-2 ครั้ง

อาชีพหลอมทองถือว่าสร้างรายได้ดี ถ้าเป็นคนมาจ้างให้หลอมทองให้ ค่าจ้างหลอมทองครั้งหนึ่งจะได้กำไรหมื่นกว่าบาท ถ้าซื้อเศษขี้ขะทองมาหลอมเองก็จะได้กำไร 30,000-40,000 บาทต่อครั้ง เฉลี่ยแล้วเดือนหนึ่งมีรายได้ไม่ต่ำกว่า 30,000-40,000 บาท

1.1 การจัดการเพื่อลดมลพิษจากการหลอมทอง

การหลอมทองมีขั้นตอนที่ต้องทำการเผาขี้ขะทองอาจเกิดมลพิษทางอากาศขึ้นได้ จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบว่า การเผาขี้ขะทองนั้นจะเผาและทำการหลอมในบริเวณที่เป็นลานโล่งของชุมชน ทำให้อากาศถ่ายเทได้ดี และหลอมไม่บ่อย ทำให้ไม่เป็นปัญหาต่อสภาพอากาศจากการสอบถามชาวบ้านที่อยู่บ้านข้างๆ (บ้านเลขที่ 99) ไม่พบว่ามีปัญหาเรื่องควันไฟจากการเผาขี้ขะทองมารบกวนแต่อย่างใด

1.2 การสืบทอดทางภูมิปัญญาของชาวชุมชนต่ออาชีพหลอมทอง

การจากสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม พบว่าในชุมชนเคยมีผู้ที่ประกอบอาชีพนี้อยู่หลายคน แต่ปัจจุบัน มีการย้ายออกไปอยู่นอกชุมชน และบางคนก็เลิกทำเพราะทำไม่ไหวแล้ว อย่างเช่น คุณวิรัช มะหะไนต์ อายุ 69 ปี ให้สัมภาษณ์ว่าเคยทำอาชีพหลอมทองมาก่อน แต่ปัจจุบันอายุมากแล้วทำไม่ไหว ก็เลยไม่ได้ทำอีก ทำให้ปัจจุบันเหลือผู้ประกอบอาชีพนี้เพียงคนเดียว และยังไม่แน่ใจว่าในอนาคตจะมีผู้ใดสืบทอดอาชีพนี้ต่อไป

2. ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา: ภาชนะตัดตน

รูปที่ 4-17 คุณ กุศล เชยบุปผา ผู้ประกอบอาชีพปั้นเครื่องปั้นดินเผา

รูปที่ 4-18 แสดงงานปั้นหัวภาชนะที่สมบูรณ์แล้ว

รูปที่ 4-19 แสดงงานปั้นภาชนะตัดตนทำต่างๆที่ยังไม่ได้ลงสี

ผู้ประกอบอาชีพปั้นเครื่องปั้นดินเผา คือ คุณลุงกุศล เชยบุปผา หรือลุงโอง อายุ 60 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 59 อาศัยอยู่ในชุมชนมา 30 กว่าปีแล้ว และประกอบอาชีพนี้มา 30 ปีแล้วเช่นกัน

แต่เดิมนั้น คุณลุงเคยเรียนในโรงเรียนเพาะช่างมาก่อนทำให้มีฝีมือด้านงานศิลปะ และเคยประกอบอาชีพเป็นช่างเขียน อีกทั้งได้ศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับการงานปั้น และ

เดินทางไปหาประสบการณ์ที่จังหวัดเชียงใหม่เพื่อตระเวนดูงานศิลปะตาม โรงงานเซรามิก โรงงาน แกะสลัก อยู่ประมาณ 2 ปี บวกกับการฝึกฝนงานปั้นด้วยตนเองทำให้มีฝีมือด้านการปั้นมากขึ้น ต่อมาจึงได้คิดที่จะปั้นงานเป็นรูปถาพียขาย เนื่องจากว่ายังไม่ค่อยมีคนปั้นถาพียเท่าใดนัก และได้ไป เรียนรู้วิธีการเผาเครื่องปั้นดินเผาจากน้องสาวที่ทำอาชีพปั้นตุ๊กตาชาววัง ต่อจากนั้นก็ทำเป็นอาชีพ ปั้นถาพียัดคนขายเรื่อยมา

วิธีการปั้นเครื่องปั้นดินเผาของคุณกุศล เริ่มจากการเตรียมดิน โดยซื้อดินเหนียวอย่างดี จากจังหวัดนนทบุรี เป็นดินที่ได้มาจากไต้ น้ำ เมื่อเผาแล้วจะให้สีส้มสวย เนื้อดินละเอียดมาก และไม่ แดกขณะเผาหรือโดนความร้อน เริ่มจากนำดินมานวดให้เนื้อดินละเอียดเข้ากันดี เหนียวได้ที่ โดยใช้ มือนวดประมาณ 30-40 นาที พอใช้ได้ก็เริ่มปั้น การปั้นจะเริ่มตั้งแต่เสียรถาพียก่อน แล้วมาปั้นตัว ปั้น แขน ปั้นขา ทีละส่วน เสร็จแล้วจึงนำมาเชื่อมต่อกัน โดยใช้ น้ำเป็นตัวเชื่อมดิน การปั้นถาพียทุกขนาด จะปั้นแยกส่วนแบบนี้เสมอ ปั้นเสร็จนำผลงาน ไปตากในที่ร่มให้แห้ง แล้วจึงนำไปเผาบนเตาโดยวาง ชิ้นงานใส่ในกะละมังมีฝาครอบ เลี่ยงไฟอ่อนๆ ไปเรื่อยๆ พอเริ่มร้อนได้ที่ก็เปิดฝาครอบออกแล้วนำ ถาดดับไฟลง ไปกลบบนชิ้นงานจนมิดปิดฝาและเลี่ยงไฟต่อ โหมไฟให้แรงจนกระทั่งถาดที่อยู่ใน กะละมังและผลงานติดไฟกลายเป็นสีแดงหมด ก็ค่อยยกออกมา คีบถาดแยกออกจากผลงาน จะ ได้ผลงานปั้นที่มีความแข็งแรงมากกว่าการเผาโดยทั่วๆ ไป ซึ่งเป็นวิธีการเผาที่ทดลองขึ้นเองของ ที่นี่ ซึ่งการนำถาดดับไฟไปกลบผลงานทำให้ผลงานปั้นนั้นได้รับความร้อนอย่างใกล้ชิดและเต็มที่ ต่อจากนั้นปล่อยให้ผลงานให้เย็นจึงนำมาทาสีต่อ ซึ่งจะใช้เป็นสีน้ำมันธรรมดา แล้วพ่นแล็กเกอร์ เคลือบเงาให้ทั่วติดตากแดดให้แห้ง เป็นอันเสร็จ

อาชีพปั้นเครื่องปั้นดินเผาทำอยู่ในชุมชน โดยตลอด รายได้ประมาณ 5,000 บาทต่อเดือน

2.1 การสืบทอดทางภูมิปัญญาการปั้นเครื่องปั้นดินเผา ในชุมชน

คุณกุศลมีการสอนงานปั้นเหล่านี้ให้กับผู้ที่สนใจและเยาวชนในชุมชนแล้ว และจาก แบบสอบถามในชุมชน พบว่ามีผู้สนใจเรียนรู้อาชีพนี้อยู่หลายท่านแต่โดยส่วนใหญ่ไม่คิดจะนำมา เป็นอาชีพในอนาคต เพราะ บางคนก็ทำงานประจำของตนเองอยู่และรู้สึกว่าจะเหมาะสมกับตนเองคืออยู่ แล้ว และบางคนก็เป็นเด็กและเยาวชนที่กำลังเรียนหนังสือ อย่างไรก็ตาม พบว่ามีหลายคนที่คิด อยากจะนำภูมิปัญญานี้มาเป็นอาชีพให้ตัวเองต่อไป ได้แก่ เด็กชายรัชตพล เหมรัตน์ อายุ 12 ปี , นาย อูทรร ปัญญาสิทธิ อายุ 47 ปี, นายสยาม พวงไขโย อายุ 32 ปี และนายรัชตะ วรมหาคุณ อายุ 17 ปี ซึ่ง ได้เคยช่วยคุณกุศลปั้นงานในช่วงที่มีลูกค้าสั่งของเข้ามาเยอะและไม่สามารถทำคนเดียวได้ทัน หรือ ปั้นเพื่อเป็นของที่ระลึกเมื่อมีการจัดงานของชุมชน

3. ภูมิปัญญาการทำกรงนก

ในชุมชนมีครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำกรงนกอยู่ 2 ครัวเรือน โดยแยกเป็น กรงนกเขา และกรงนกปรอดจุก

3.1 กรงนกเขา

รูปที่ 4-20 คุณสรายุทธ นิลใบ ผู้ประกอบอาชีพทำกรงนกเขา

รูปที่ 4-21 คุณรัชณี นิลใบ เย็บผ้าคลุมกรงนกเขา

รูปที่ 4-22 แสดงกรงนก ที่แขวนขายอยู่หน้าร้าน

ผู้ที่มีภูมิปัญญาด้านการทำกรงนกเขา คือ คุณสรายุทธ นิลใบ เพศชาย อายุ 38 ปี อยู่บ้านเลขที่ 47 อาศัยอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่เกิด

อาชีพทำกรงนกนี้ทำกันในครอบครัวของคุณสรายุทธมานานมาก สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นคุณปู่ มาสู่รุ่นคุณพ่อคุณแม่ และจนในที่สุดก็มาสู่คุณสรายุทธ คุณสรายุทธได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับอาชีพทำกรงนกนี้ให้ภรรยาได้มาช่วยกิจการในบ้านด้วย โดยภรรยาจะทำหน้าที่เย็บผ้าประดับที่ใช้คลุมกรงนก เนื่องจากการทำกรงนกต้องใช้เวลามาก ปัจจุบันจึงใช้วิธีสั่งซื้อกรงนกที่ขึ้นเป็นโครงไม้ไว้แล้ว นำมาตกแต่งทาสีประกอบส่วนหัวกรง ฟ้คลุมกรง และอุปกรณ์ต่างๆ ที่จำเป็นคือ คุ้มน, ตะขอ, ถ้วยเบญจรงค์สำหรับใส่น้ำและอาหารนก, คอนนก ก่อนนำขึ้นโชว์ขายต่อไป

สำหรับที่ร้านของคุณสรายุทธจะมีกรงนกแบบเดียว คือ กรงนกเขาขวา นอกจากจะขายกรงนกแล้ว ก็ยังขายนกด้วย รวมทั้งอุปกรณ์ตกแต่งต่างๆที่จำเป็นสำหรับกรงนกเขา

อาชีพทำกรงนกนี้ส่วนใหญ่ทำอยู่ในชุมชนทุกวัน และใน 1 สัปดาห์จะออกต่างจังหวัดประมาณ 1 ครั้งเพื่อ นำนกเขาไปแข่งขันเสียงนกเขา และนำสินค้าจากที่ร้านไปขายด้วย

● การทำกรงนกถือเป็นอาชีพที่มีรายได้ไม่แน่นอน บางเดือนอาจมากกว่า 10,000 บาท และบางเดือนก็อาจจะเหลือแค่ 5,000 บาท โดยเฉลี่ยแล้วก็ตกประมาณเดือนละ 8,000-9,000 บาท

ส่วนใหญ่ลูกค้าจะรู้อยู่แล้วว่าที่นี่มีขายสินค้าเกี่ยวกับการเลี้ยงนก เนื่องจากเป็นร้านเก่าแก่ที่ทำมานาน

3.2 กรงนกปรอดจุก

รูปที่ 4-23 คุณชัยวัฒน์ ตูลารักษ์ ผู้ประกอบอาชีพทำกรงนกปรอดจุก

รูปที่ 4-24 แสดงกรงนกที่แขวนอยู่ในร้าน

ครอบครัวของคุณชัยวัฒน์ ตูลารักษ์ ประกอบอาชีพทำกรงนกมานาน ปัจจุบันอายุ 33 ปี เพศชาย อยู่บ้านเลขที่ 43 และอาศัยอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่อายุประมาณ 1 ขวบ คุณพ่อและคุณแม่ได้ย้ายครอบครัวจากจังหวัดสมุทรปราการมาอยู่ที่ชุมชนแห่งนี้

การทำอาชีพกรงนกของคุณชัยวัฒน์นี้ สืบเนื่องมาจากในสมัยคุณย่าทำอาชีพเกี่ยวกับค้าขายอาหารสัตว์ อาหารนก ต่อมาถึงรุ่นคุณพ่อก็ประกอบอาชีพค้าขายพวกอาหารนก กรงนก ขายนก และรับซ่อมกรง แต่ในสมัยนั้นยังไม่ได้ทำกรงเอง ต่อมาถึงรุ่นของคุณชัยวัฒน์ เมื่ออายุ 18-19 ปี ได้เกิดความคิดอยากจะทำกรงเอง และด้วยความชอบจึงได้ไปขอเรียนรู้และฝึกการใช้เครื่องมือช่างไม้จากช่างไม้ทำเฟอร์นิเจอร์ แล้วนำมาคิดประยุกต์ทำกรงนกด้วยตนเอง ฝึกอยู่ประมาณ 1 ปี ก็สามารถประกอบกรงนกขายเป็นอาชีพได้จนมาถึงในปัจจุบัน รวมเวลาที่ประกอบอาชีพทำกรงนกมาเป็นเวลา 13 ปีแล้ว

กรงนกที่ทำในร้านมีอยู่ 2 ชนิด คือ กรงนกปรอดจุก และกรงนกเขาใหญ่

นอกจากนี้ในร้านก็ยังมีขายนก และอาหารนกด้วย ได้แก่ ข้าวโพด ข้าวเปลือก ข้าวฟ่าง ซึ่งรับมาจากอีกที่หนึ่ง

นกที่ขายมีหลายพันธุ์ ได้แก่ นกปรอดจุก หรือนกกรงหัวจุก นกเขาเล็ก นกเขาใหญ่ นกเขาแขกปัจจุบันในบ้านจะมีนกอยู่ประมาณ 300 ตัว

การทำกรงนกของพี่ชัยวัฒน์จะใช้วัสดุหลักๆ คือไม้ โดยจะใช้ไม้สัก และไม้เนื้อแข็ง(แข็งกว่าไม้สัก) เช่น ไม้ชิงชัน ไม้เขาคำ รับมาจากชุมชนแถบวัดสระเกษ มาเป็นท่อนใหญ่ๆ แล้วจึงนำมาผ่าให้แตกเป็นซี่เล็ก ๆ ชัดด้วยกระดากทราย นำมาต่อประกอบขึ้นเป็นกรงและฉลุลายเองทั้งหมด โดยมีเครื่องมือช่างไม้เป็นอุปกรณ์ช่วยในการทำกรง เช่น คริม ลวด กระดากทราย ค้อน ตะไบ มีด สว่านแท่นเลื่อยฉลุ ระยะเวลาในการทำกรงจะขึ้นอยู่กับความยากง่าย บางแบบก็ใช้เวลาแค่ 1 วัน/1 กรง แต่บางแบบที่มีการฉลุละเอียดประณีตมาก ก็ต้องใช้เวลามากขึ้น ประมาณ 2-3 วัน / 1 กรง

คุณชัยวัฒน์ทำกรงนกอยู่ในชุมชนทุกวัน โดยจะมีลูกค้าเข้ามาสั่งทำที่นี่เลย

รายได้จากการขายทรงนกออยู่ประมาณ 5,000-6,000 บาทต่อเดือน

เนื่องจากที่นี่เคยเป็นตลาดขายนกเก่าแก่มากนาน หลังจากเวนคืนที่ดินบริเวณที่เคยเป็นตลาดนกเก่า ก็เหลือ 2 ร้าน คือร้านคุณสรายุทธ และร้านคุณชัยวัตร คนชอบเลี้ยงนกจึงรู้จักกันว่า มีร้านขายทรงนกออยู่บริเวณชุมชนป้อมมหากาฬ

3.2.1 การสืบทอดภูมิปัญญาทรงนกอในชุมชน

คุณชัยวัจน์ และคุณสรายุทธ เคยจัดการสอนภูมิปัญญาการทำทรงนกอนี้ ให้กับเด็กๆ เยาวชนในชุมชนช่วงปิดเทอม คุณชัยวัจน์ยังได้สอนการทำทรงนกอโปรดจูกให้กับลูกชายด้วย

จากการสำรวจแบบสอบถามในชุมชน พบว่า ในชุมชนมีผู้ที่เคยทำอาชีพนี้ในอดีต เช่น นายสุนทร มั่นจิต อายุ 54ปี แต่ปัจจุบันเลิกทำไปแล้ว อย่างไรก็ตามยังมีผู้สนใจเรียนรู้ภูมิปัญญา ด้านนี้และอาจจะนำมาเป็นอาชีพในอนาคต ได้แก่ คุณรัชตะ วรมหาคุณ อายุ 17 ปี ,คุณฐานันท์ เหมรัตน์ อายุ 19 ปี และ คุณสันติ กระจ่างแก้ว อายุ 30 ปี

4. ภูมิปัญญาการนวดแผนโบราณ

รูปที่ 4-25 คุณประพิณ ขจิตสุวรรณ ผู้ประกอบอาชีพนวดแผนโบราณ

ในชุมชนมีผู้ที่ประกอบอาชีพนวดแผนโบราณ คือ คุณประพิณ ขจิตสุวรรณ หรือ ลุงพิน อายุ 71 ปี อยู่บ้านเลขที่ 99 ซึ่งเป็นบ้านโบราณด้วย อาศัยอยู่ในชุมชนมานาน ถึง 60 ปีแล้ว และยึดอาชีพนวดแผนโบราณมากกว่า 20 ปี

คุณประพิณเรียนรู้วิธีการนวดแผนโบราณหรือนวดแผนไทยมาตั้งแต่เด็กๆ โดยมีย่าเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญานี้ให้ และยังได้ไปเรียนการนวดแผนไทยเพิ่มเติมจากวัดโพธิ์ด้วย

วิธีการนวดของคุณประพินจะเริ่มนวดตั้งแต่ศีรษะไปจรดปลายเท้า ใช้เวลาทั้งสิ้นประมาณ 2 ชั่วโมง โดยใช้มือและศอกกดจุดต่างๆ ในร่างกายเพื่อคลายอาการปวดเมื่อย เลือดลมเดินไม่สะดวก เคล็ดขัดยอก อัมพฤกษ์ อัมพาต ต่างๆ

การประกอบอาชีพนวดแผนโบราณนี้ ปกติจะรอให้ลูกค้าโทรศัพท์มาตาม หรือมารับตัวคุณประพินไปนวดที่ข้างนอกชุมชน หรือ อาจจะมาให้คนนวดที่บ้านของคุณประพินก็ได้ เวลาที่มีการจัดงานต่างๆ ในชุมชน มักจะมีนักวิชาการ และอาจารย์จากสถาบันต่างๆ เข้ามาร่วมงานด้วย คุณประพินจะมีการบริการนวดให้ทดลองฝีมือ ทำให้การนวดแผนโบราณของคุณสูงเป็นที่รู้จักกันมากขึ้น

รายได้จากอาชีพนี้ไม่แน่นอน ไม่ได้เรียกค่าตอบแทนเอง จะแล้วแต่ลูกค้าซึ่งโดยส่วนใหญ่จะให้ประมาณ 200-500 บาท ต่อคน โดยเฉลี่ยแล้วรายได้ประมาณเดือนละ 5,000 บาท

ลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นคนที่อยู่อาศัยในแถบนี้ เช่น บริเวณวัดราชนัคดา วัดสระเกศ วัดเทพธิดาราม ตำราญราษฎร์ และยังมีอาจารย์จากสถาบันต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มารับบริการนวดแผนโบราณจากคุณประพินด้วย

4.1 การสืบทอดภูมิปัญญาการนวดแผนโบราณของชุมชน

พบว่าผู้ที่ได้เรียนรู้ภูมิปัญญาการนวดแผนโบราณแล้ว ได้แก่ นายชัยศ งามบริรักษ์ อายุ 54 ปี โดยอาจจะทำเป็นอาชีพต่อไปในอนาคต และอีกคนคือ นายวิรัช มะหะไนต์ อายุ 69 ปี ซึ่งได้เรียนรู้การนวดแล้ว แต่คงจะไม่ทำเป็นอาชีพเนื่องจากมีอายุมากแล้ว

5. ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงไก่ชน

รูปที่ 4-26 คุณสำเร็จ ดาวสุข ผู้ประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงไก่ชน

รูปที่ 4-27 แสดงบริเวณที่เพาะเลี้ยงไก่ชน

ผู้ประกอบการอาชีพเพาะเลี้ยงไก่ชน คือ คุณสำเร็จ ดาวสุข หรือ ลุงเริง อายุ 51 ปี บ้านเลขที่ 61 อาศัยอยู่ในชุมชนมา 40 กว่าปีแล้ว

ครอบครัวของคุณสำเร็จประกอบอาชีพเลี้ยงไก่ชนมากกว่า 3ชั่วอายุคน ในวัยเด็กคุณสำเร็จจึงได้เรียนรู้และช่วยคุณพ่อทำอาชีพเลี้ยงไก่ชนมาตลอด จนปัจจุบันคุณพ่อได้เสียชีวิตไป แต่คุณสำเร็จก็ยังยึดทำอาชีพมาจนปัจจุบัน

การประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงไก่ชนมีกิจกรรมประจำวันที่ต้องทำเริ่มตั้งแต่ช่วงเช้าจะต้องมีการนำไก่มาออกกำลังกาย โดยให้วิ่งรอบคอก ตัวหนึ่งอยู่ในคอก อีกตัวอยู่นอกคอก ให้วิ่งไล่กันแต่ไม่ให้ตีลูกกันจึงใช้คอกไม้กั้นไว้ ให้ออกกำลังกายแบบนี้เป็นคอกๆ เพื่อเป็นการสร้างกล้ามเนื้อให้กับไก่ เผลผลาญไขมัน ทำให้ไก่แข็งแรง ต่อจากนั้นก็นำมาอาบน้ำโดยให้ผ้าจุ่มน้ำเช็ดตามขน

การรักษาอาการบาดเจ็บของไก่สำหรับไก่ที่บาดเจ็บจากการซ้อมชนไก่ก็จะมีการใช้ผ้าประคบความร้อนจากแผ่นเผาไฟในเตาเช็ดตามหน้าตาเนื้อตัวไก่เพื่อรักษาอาการเมื่อยขบ อาการเจ็บปวดต่างๆและทำให้แผลจากการชนตกระแตกและร้อนเร็วขึ้น ใช้หมันผสมปูนเช็ดทาตามตัวเพื่อรักษาแผลให้หายเร็ว ทำให้ไก่แข็งแรง และปราศจากโรค ผิวพรรณดี ไก่สวย แผลที่มีขนาดใหญ่จะต้องใช้เข็มด้ายมาเย็บแผล เมื่อทำการอาบน้ำให้ไก่เสร็จแล้วก็ตากแดดโดยให้อยู่ในคอกกลางแจ้ง แล้วก็ให้อาหาร เช่น ข้าวเปลือก แดงกวา หมู กกล้วย

การซ้อมชนไก่ นอกจากชีวิตประจำวันที่ต้องทำแล้ว ในช่วงวันเสาร์หรืออาทิตย์จะมีการซ้อมชนไก่ โดยไก่แต่ละตัวจะได้รับการซ้อมชนไก่ทุก ๆ 15 วัน โดยมีการป้องกันการชนที่อาจจะทำร้ายคู่ต่อสู้มากเกินไปด้วยการพันผ้าในส่วนอวัยวะที่ก่อให้เกิดบาดแผลร้ายแรง เช่น เดือยไก่ซึ่งหากตีถูกคู่ต่อสู้จะทำให้ตาบอดและหัวแตกได้ การนำไก่มาซ้อมชนกันนี้ ก็เพื่อสร้างความแข็งแรง และทำให้เกิดบาดแผล แล้วจึงนำมารักษาตัว เมื่อแผลหายจะทำให้มีหนังหนาขึ้น มีกล้ามเนื้อมากขึ้น การซ้อมจะมีคนจากภายนอกชุมชน มาร่วมซ้อมชนไก่ประชันฝีมือกันด้วย

การนอน เวลากลางคืนที่ไก่นอนจะต้องกางมุ้งให้คอกแต่ละตัว เพื่อป้องกันยุงกัด เนื่องจากยุงจะทำให้ไก่อาจเป็นโรค และความสมบูรณ์ของไก่ไม่เพียงพอ

ในปัจจุบันมีโก๋ชนที่บ้านคุณสำเร็จประมาณ 20 กว่าตัว การเพาะเลี้ยงจะนำไปเพาะเลี้ยงที่บ้านเพื่อน พอโก๋โตจึงนำมาฝึกชนโก๋ที่นี่

สายพันธุ์โก๋ชนที่เลี้ยงไว้มีหลากหลายพันธุ์ด้วยกัน เช่น พันธุ์ไช่อ่อน พันธุ์พม่า พันธุ์ไทย รวมทั้งพันธุ์ผสม เช่น “ไทยพม่า”(ไทยกับพม่า) , “ไช่พม่า” (ไช่อ่อนกับพม่า) เป็นต้น

การชนโก๋ คุณสำเร็จ เคยนำไปแข่งตีจริงๆ ตามต่างจังหวัด ซึ่งจะต้องมีการเตรียมเข็มด้ายไว้เย็บแผลสดให้โก๋ที่บาดเจ็บ พลาสเตอร์ยา สำลีเช็ดแผล ไว้ทำแผลเวลาตีจริงที่มีการเสียเงินพนันกัน แต่ในร้านที่ทำอยู่ปัจจุบันจะไม่มีการตีเอาพนันกัน แต่จะเป็นการช้อมเฉยๆเพื่อฝึกความแข็งแรงให้โก๋

รายได้จากการเพาะเลี้ยงโก๋ชนนั้นไม่แน่นอน โก๋ชนแต่ละตัวมีราคาตั้งแต่ 500 บาท 2,000 บาท และอาจถึง 3,000 บาทโดยเฉลี่ยแล้วคุณลุงมีรายได้จากการขายโก๋ชนประมาณ 3,000-4,000 บาทต่อเดือน

ลูกค้า มาจากที่ต่างๆ ทั้งใน กรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปสำหรับวงการนักเล่นโก๋ชน เพราะทำมานาน ลุ่มโก๋ชนของคุณลุงเป็นที่รู้จักของคนในวงการชนโก๋ทั่วไปในชื่อ “ลุ่มโก๋เฉลิมไทย”

5.1 การจัดการเพื่อลดมลพิษด้านกลิ่น

การรักษาความสะอาดคุณลุงจะมีการทำความสะอาดพื้นที่เลี้ยงโก๋เป็นอย่างดี โดยการเก็บกวาดเพื่อไม่ให้มีกลิ่นเหม็น สำหรับมูลโก๋ที่เก็บกวาดแล้ว จะมีคนมาขอมูลโก๋เป็นปลุกต้นไม้อยู่บ่อยๆในสมัยที่ยังเพาะเลี้ยงที่นี่เยอะๆ แต่ปัจจุบันมีโก๋ที่อยู่บ้านแค่ 20 กว่าตัว ทำให้ไม่มูลโก๋มาก ถ้าไม่มีคนมาขอ ก็จะมีการกวาดมูลโก๋ไปทิ้งถังขยะด้านหน้าทุกวัน ปัญหาเรื่องกลิ่นจึงไม่ค่อยมี

5.2 การสืบทอดทางภูมิปัญญาเพาะเลี้ยงโก๋ชนในชุมชน

คุณลุงมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอาชีพนี้ ให้กับเยาวชนในชุมชนด้วย ผู้วิจัยพบว่ามีผู้ที่สนใจอาชีพนี้อยู่บ้าง แต่ปัจจุบันก็ได้ทำอาชีพอื่นอยู่แล้ว จึงไม่คิดที่จะนำมาเป็นอาชีพของตนต่อไป อย่างไรก็ตาม มีผู้สนใจและเรียนรู้ภูมิปัญญาที่อยู่ และอยากจะทำเป็นอาชีพถ้ามีโอกาส และมีตลาดคือ นายสันติ กระจ่างแก้ว อายุ 29 ปี และ นายชัยวัฒน์ ตูลารักษ์ อายุ 33 ปี

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้นำชุมชน คือ คุณรัชชัย วรมหาคุณ ผู้นำชุมชน เกี่ยวกับแนวคิดการสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ พบว่า มีแนวคิดที่จะรักษาภูมิปัญญาที่มีในชุมชนเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป ด้วยลักษณะการสืบทอด 2 ประการ ดังนี้

1. อาชีพที่เป็นภูมิปัญญาทุกอาชีพมีการสืบสานกันภายในครัวเรือนอยู่แล้วจากรุ่นสู่รุ่นในอาชีพของเขา

2. ชุมชนมีการจัดกิจกรรมที่ให้เยาวชนลูกหลานชุมชนได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาของอาชีพเก่าแก่ต่างๆ มีเยาวชนได้รับการเรียนรู้อาชีพเก่าแก่เหล่านี้บ้างแล้ว แต่หน้าที่หลักของเด็กและเยาวชนคือ การเรียน จึงขึ้นอยู่กับโอกาสด้วย จะที่เอื้ออำนวยให้เด็กๆ ได้มีเวลาเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆ มากน้อยแค่ไหน ซึ่งมักจะเป็นช่วงวันหยุดต่างๆ ที่ว่างจากการไปเรียนที่โรงเรียน เด็กแต่ละคน ก็จะเข้าไปคลุกคลีอยู่กับอาชีพที่ตนชอบตามความถนัดความสนใจและชุมชนเองมีการจัดกิจกรรมอย่างเป็นทางการภายในชุมชนให้กับเด็กและเยาวชนได้มาเรียนรู้อาชีพเก่าแก่ต่างๆ ตามความสนใจในวันหยุดพิเศษต่างๆ เสริมเข้ามาด้วย

ดังผลการศึกษาด้านวัฒนธรรมที่เสนอมาทั้งหมด จะพบว่าชุมชนมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย และน่าสนใจ

แนวโน้มของการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชุมชนมีแนวโน้มที่ดี ชุมชนมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ๆ เช่น การบวชต้นไม้ และการบวชบ้านโบราณ สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวไปตามกระแสความกดดันจากสังคมภายนอก (การโล้เรือ) และสะท้อนความสามารถของชาวชุมชนในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในสังคม ในอีกแง่หนึ่งกระแสกดดันจากภายนอกก็ยังช่วยให้ชาวชุมชนเล็งเห็นคุณค่าในวัฒนธรรมของตนเอง ต้องการสืบทอดวัฒนธรรมต่อไปให้คงอยู่ ด้วยการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง และมีการส่งเสริมให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นการสืบทอดทางวัฒนธรรมเหล่านี้

จากบริบทของสภาพแวดล้อมของชุมชน ผ่านเงื่อนไขของระยะเวลาที่เป็นพลวัตต่อเนื่องยาวนานนับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ได้หล่อหลอมชุมชนให้มีวิถีการดำรงชีวิตที่มีความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมดังเช่นในปัจจุบัน ทั้งในเรื่องของระบบการทำมาหากิน การประกอบอาชีพต่างๆ ประเพณีพิธีกรรม และภูมิปัญญาที่มีอยู่ ดังที่สรัลชยะ ถาวรสันต์ (2546: 14) ได้เขียนอธิบายถึงความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมทางกายภาพกับ วัฒนธรรมไว้ว่า “สภาพแวดล้อมทางกายภาพ มีคุณสมบัติต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์กับมนุษย์ได้ 7 ประการ คือ ความสัมพันธ์ทางสภาวะแวดล้อม ทางความรู้สึก มิติ ทิศทาง สัญลักษณ์ การกระทำระหว่างกันทางสังคม และทางการผสมผสานรวมกันทางวัฒนธรรม”

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของพื้นที่ชุมชน ย่อมมีผลกระทบต่อความเป็นวัฒนธรรมของชุมชนที่สั่งสมมา เช่น การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ไปเป็นสวนสาธารณะ ก็ย่อมทำให้วัฒนธรรมแตกสลายไปพร้อมชุมชนที่ผู้คนต้องกระจัดกระจายออกไปหาที่อยู่ใหม่ และในทางกลับกัน การเสื่อมถอยทางวัฒนธรรมในชุมชน ก็ย่อมทำให้สภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีในชุมชนต้องหายไป เพราะวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่นั้นส่วนหนึ่งก็ช่วยในเรื่องการจัดการดูแลสิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นค่านิยม เป็นประเพณีปฏิบัติที่ทำสืบทอดกันมาคงได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ซึ่งเป็นการปลูกจิตสำนึกให้ชาวชุมชนรู้จักรักษาสภาพแวดล้อม หากวัฒนธรรมเหล่านี้เสื่อมลงหรือสูญหายไป ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างของการทำลายสภาพแวดล้อมทางกายภาพเชิงพื้นที่ ที่ส่งผลถึงความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม ซึ่ง ศาสตราจารย์ ไมเคิล เฮิร์ชเฟลด์ (2546) ได้เขียนถึง คือ กรุงโรม เมืองหลวงของอิตาลี ซึ่งเผด็จการมุสโสลินี ได้ทำลายบ้านอายุหลายร้อยปีลงและย้ายผู้อาศัยเดิมไปอยู่บริเวณชานเมือง จากนั้นใช้พื้นที่ดังกล่าวสร้างอนุสาวรีย์และถนนขึ้นใหม่ในนามของความสำคัญของอาณาจักรโรมที่เขาหวังจะสร้างขึ้นใหม่ แต่ปรากฏว่า ปัจจุบันลูกหลานของผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของนโยบายนี้กำลังเดือดร้อนจากปัญหาสังคมเมืองที่แย่มากที่สุดของกรุงโรม คือ อาชญากรรมครอบครัวแตกแยก และยาเสพติด(เวปไซค์ของ กรุงเทพธุรกิจ <http://www.bangkokbiznews.com>)

ดังนั้น การอนุรักษ์ทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่และอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน จึงเป็นสองสิ่งที่ต้องทำควบคู่กันไป วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่มั่นคงและยั่งยืนจะเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไปได้

4) วิเคราะห์วัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยพบว่าจากข้อมูลเชิงวิชาการในเวปไซท์ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (www.mots.go.th/tour_description.htm 6 พฤษภาคม 2549) ได้อธิบายถึง การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมว่าหมายถึง

“การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่ง que แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้”

นอกจากนี้ ยังพบว่าสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในปัจจุบัน ก็มีที่จะประกอบไปด้วย วัฒนธรรม และวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในพื้นที่ที่ยังคงเสน่ห์เฉพาะตัวของท้องถิ่นนั้นๆ อันไม่อาจหาดูได้ง่ายจากที่อื่น ปรากฏออกมาในรูปของภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปหัตถกรรมแขนงต่างๆ

รวมทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุ เช่นที่เกราะเกร็ด จังหวัดนนทบุรีเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของการทำเครื่องปั้นดินเผา การทำขนมไทย มีโบราณสถานในรูปของวัดวาอาราม ศาสนสถานต่างๆ ให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวชม

ผู้วิจัยขอสรุปองค์ประกอบของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเปรียบเทียบกับปัจจัยที่มีอยู่ในชุมชน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4-8 เปรียบเทียบองค์ประกอบแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กับ ปัจจัยการท่องเที่ยวที่มีในชุมชนป้อมมหากาฬ

องค์ประกอบของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	ปัจจัยการท่องเที่ยวที่มีในชุมชนป้อมมหากาฬ
โบราณสถาน	บ้านโบราณ
โบราณวัตถุ	ของโบราณที่สะสมโดยคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน
ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์	ประเพณีการไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬ ประเพณีการบวชต้นไม้เก่าแก่และบ้านโบราณ
วิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์	มีอาชีพเก่าแก่ที่เป็นภูมิปัญญาที่หาได้ยาก ได้แก่ การทำกรงนก การหลอมทอง การนวดแผนโบราณ การปั้นเครื่องปั้นดินเผา การเพาะเลี้ยงไก่ชน
ศิลปะ	งานศิลปหัตถกรรม เช่น กรงนก เครื่องปั้นดินเผา
องค์ประกอบของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	ปัจจัยการท่องเที่ยวที่มีในชุมชนป้อมมหากาฬ
สิ่งที่แสดงถึงความเจริญ/การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย	บ้านโบราณที่มีอายุแตกต่างกันไปตามการปลูกสร้างในแต่ละยุคสมัย ตามระยะเวลาที่ยาวนานของประวัติศาสตร์ชุมชน นับตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ที่มา : องค์ประกอบของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดัดแปลงจาก เว็บไซต์ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา www.mots.go.th

: ปัจจัยการท่องเที่ยวที่มีในชุมชนป้อมมหากาฬ จากผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้

จากตารางที่ 4-9 จะเห็นได้ว่า ชุมชนป้อมมหากาฬนั้นมีปัจจัยในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็น โบราณสถาน ซึ่งก็คือ บ้านโบราณที่ยังคงหลงเหลืออยู่ใน

ชุมชน 16 หลัง อายุไม่ต่ำกว่า 100 ปี แสดงออกถึงสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนในสมัยก่อนสืบทอดมายังคนรุ่นปัจจุบันที่ยังคงดำเนินชีวิตและอาศัยอยู่ในบ้านโบราณเหล่านี้ ซึ่งจะเป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้อย่างดี

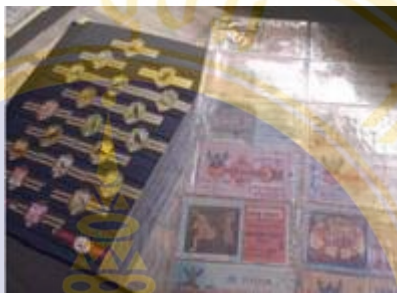

รูปที่ 4-28 บ้านเลขที่ 99 บ้านโบราณที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นบ้านไม้สองชั้นสร้างจากไม้สักทั้งหลัง

รูปที่ 4-29 บ้านเลขที่ 123 บ้านโบราณปลูกสร้างในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นบ้านไม้ 2 ชั้น

นอกจากนี้ ก็ยังมีโบราณวัตถุจากชาวชุมชนที่ได้เก็บสะสมไว้เป็นจำนวนมาก เช่น คุณเฉลิมศักดิ์ รามโกมุท อายุ 84 ปี เป็นคนเก่าแก่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬมาตั้งแต่เกิดและเก็บรวบรวมวัตถุโบราณที่เป็นของเก่าแก่ไว้มากมาย เช่น นาฬิกาโบราณ ,ภาชนะโบราณ, รูปภาพ, โปสเตอร์ ข้าวของเครื่องใช้เก่าแก่ต่างๆ ซึ่งสามารถนำมาจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

รูปที่ 4-30 แสดงของเก่าที่สะสมโดยคุณเฉลิมศักดิ์ งามโกมุต

นอกจากนี้ ชุมชนป้อมมหากาฬยังมีประเพณีท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ประเพณีการไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬ ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อความศรัทธาของชาวชุมชนป้อมมหากาฬที่มีต่อหลวงปู่ป้อมมหากาฬ ที่นักท่องเที่ยวจะสามารถเข้าร่วมประเพณีต่างๆ เหล่านี้ได้ด้วย ประเพณีการบวชบ้านโบราณ และประเพณีการบวชต้นไม้ แม้ว่าจะเป็นประเพณีที่สร้างขึ้นใหม่ในชุมชนได้ไม่นาน แต่ก็เป็นการแสดงออกถึงจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานและทรัพยากรธรรมชาติให้มีความยั่งยืน ประเพณีเหล่านี้เป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการส่งเสริมชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ดีอีกประการหนึ่ง

ภูมิปัญญาเก่าแก่ของชาวป้อมมหากาฬ ทั้ง การหลอมทอง การนวดแผนโบราณ การเพาะเลี้ยงไก่อชันและรวมทั้งภูมิปัญญาที่แสดงออกถึงความชำนาญการทางด้านศิลปหัตถกรรม เช่น ภูมิปัญญาในการทำเครื่องปั้นดินเผา ภูมิปัญญาการทำกรงนก เป็นสิ่งที่น่าสนใจที่นักท่องเที่ยวจะสามารถเข้ามาชมและซื้อ ไปเป็นที่ระลึกได้

ชาวชุมชนป้อมมหากาฬมีอาชีพที่หลากหลายโดยเฉพาะการค้าขายอาหาร ทั้งอาหารคาว และอาหารหวานประเภทขนมไทยต่างๆ ซึ่งตรงส่วนนี้จะช่วยสร้างสีสันให้กับการท่องเที่ยวในชุมชนได้ดีอีกประการหนึ่ง

วิถีชีวิตของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ อยู่อาศัยร่วมกันแบบครอบครัวใหญ่ เอื้อเพื่อเผ่าพันธุ์พาอาศัยกันภายในชุมชน เห็นได้ชัดจากวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย ที่หาไม่ได้ในเมืองหลวงปัจจุบัน คือ วัฒนธรรมการลงแขก ที่ชุมชนช่วยกันลงแขกลอกท่อน้ำที่อุดตันในฤดูฝน

ดังแสดงในบทสัมภาษณ์ด้านสภาพปัญหาที่หน้าอุตุต้น หรือการลงแรง ลงขันกัน ช่วยพัฒนาปรับปรุงส่วนต่างๆ ของชุมชน เช่น การทำความสะอาดและบำรุงรักษาบ้านไม้โบราณ ความร่วมมือร่วมใจในลักษณะเช่นนี้ เป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งต่อการขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดการพัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ชุมชนเคยเป็นที่ตั้งของวิกิเกแห่งแรกในประเทศไทย ชื่อว่า วิกิเก พระยาเพชรปราณี (สุจิตร์ งานลิเก ฯ 2548) ปัจจุบันยังคงมีการจัดงานแสดงลิเกเพื่อฟื้นฟูตำนานลิเกในชุมชนอยู่ ล่าสุดคือวันที่ 10 พฤศจิกายน 2548 นับเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอย่างหนึ่งที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ดี

ปัจจัยส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนอกจากหลักๆ ที่กล่าวถึงมาแล้ว ชุมชนป้อมมหากาฬยังอยู่ในทำเลที่ตั้งที่ติดถนนสายหลักของกรุงเทพมหานคร คือ ถนนราชดำเนินกลาง และถนนมหาไชย ทำให้การเดินทางสะดวกง่ายดาย และที่สำคัญยังถูกแวดล้อมไปด้วยแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแห่ง เช่น โลหะปราสาทวัดราชนาคดา, วัดเทพธิดาราม, ภูเขาทองวัดสระเกศ, ลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์, ตรอกข้าวสาร, บางลำพู, ท้องสนามหลวง, วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ฯลฯ สถานที่สำคัญเหล่านี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอยู่แล้วชุมชนป้อมมหากาฬจึงสามารถเป็นส่วนหนึ่งในเครือข่ายการท่องเที่ยวที่ช่วยสร้างสีสันให้กับเกาะรัตนโกสินทร์ได้ไม่ยาก

5) ความคิดเห็นด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจากคนในชุมชน

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับการดูแลปรับปรุงพื้นที่ชุมชนของตนเองให้สอดคล้องกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

คุณรัชชัช วรมหาคุณ ให้สัมภาษณ์ถึงมุมมองเรื่องการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวนั้นเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งเม็ดเงินเข้าสู่ประเทศชาติ ทั้งจากชาวต่างชาติและชาวไทยเอง ชุมชนจะมีการปรับปรุงสภาพทางกายภาพ และนำภูมิปัญญาต่างๆ มาเป็นจุดขายด้านการท่องเที่ยวรวมกับการต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ

“อย่างแรกคือ นักท่องเที่ยวคงจะไม่มาเห็นสภาพแออัดแบบตอนนี้ เราจะมี การปรับปรุงสภาพบ้านเรือนบางหลังที่ทรุดโทรมให้เป็นเรือนไทยประยุกต์ ยกพื้นสูง ให้เหมือนบรรยากาศการท่องเที่ยวชนบท และมีภูมิปัญญาต่างๆ ได้ ทุนบ้านเขา จัดเป็นร้านค้าขายของที่ระลึก แสดงภูมิปัญญาไทยต่างๆ ที่มีอยู่ใน ชุมชนมาช้านาน และได้ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตของคนไทย เช่น ทำกระเพาะปลา ทำอย่างไร ฝรั่งเศสไม่เคยเห็น ทำไม่ได้ เขาจะได้มาเรียนรู้ในสิ่งที่เราสามารถ

นำวิชาความรู้ที่เราสะสมมานั้น มาเป็นอาชีพและออกไปสู่สายตาของนักท่องเที่ยว ซึ่งนำกลับมาซึ่งเม็ดเงินตรงนี้ก็กลับมาสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเองได้ ถ้าเราได้รับโอกาสนั้นแล้ว อยากจะให้รัฐกลับมามองต้นทุนเดิมที่มีอยู่ แล้วสามารถผสมผสานกับแนวคิดของรัฐ แล้วทำจุดตรงนี้ให้เป็นจุดขาย สัมกับการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง” (คุณธวัชชัย วรมหาคุณ อายุ 47 ปี, หนึ่งในคณะทำงานชุมชน)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจความคิดเห็นด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนป้อมมหากาฬจากชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจำนวน 52 ครัวเรือน มีผลการศึกษา ดังนี้

พบว่ามีครัวเรือนที่เห็นด้วยกับการที่จะส่งเสริมให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทั้งหมด 50 ครัวเรือน และไม่เห็นด้วย 2 ครัวเรือน ครัวเรือนแรกมีอาชีพค้าขายอาหารอยู่ในชุมชน ครัวเรือนที่ 2 มีอาชีพขายกล้วยบั้งอยู่บริเวณรอบนอกชุมชน โดยทั้งสองครัวเรือนให้เหตุผลว่า การท่องเที่ยวในชุมชนจะทำให้ขาดความเป็นส่วนตัวของผู้อยู่อาศัย อย่างไรก็ตามชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วย

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้าน ถึงสิ่งดึงดูดใจของชุมชน พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าบ้านโบราณที่เหลืออยู่ในชุมชนทั้ง 6 หลัง และ อาชีพเก่าแก่ทั้ง 5 อาชีพที่ถือเป็นภูมิปัญญาในชุมชน นั่นคือ การหลอมทอง, การนวดแผนโบราณ, การปั้นเครื่องปั้นดินเผา, การเพาะเลี้ยงไก่ชน และการทำกรงนกเป็นสิ่งที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ดี นอกจากนี้ ยังมีประเพณีต่างๆ การละเล่นของเด็กๆ เช่น การฟ้อนรำ ที่สามารถนำมาจัดแสดงให้ชาวต่างประเทศได้ชมและประทับใจ รวมทั้งการขายสินค้าต่างๆ ที่เป็นอาชีพของชาวบ้าน เช่น การทำกระเพาะปลา อาหารต่างๆ การจัดแสดงลิเก เป็นต้น และชาวบ้านยังมองเชื่อมโยงไปถึงบริเวณโดยรอบชุมชนอีกว่า มีสถานที่สำคัญที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชม เช่น ภูเขาทอง, โลหะปราสาท ซึ่งขณะที่ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชนอยู่นั้น พบว่ามักจะมีชาวต่างประเทศเข้ามาดูบ้านไม้และถ้ำทางไปภูเขาทองอยู่บ่อยๆ

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้าน ถึงการปรับปรุงสภาพชุมชนเพื่อให้เหมาะสมที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า ควรจะปรับปรุงสภาพบ้าน จัดระเบียบที่อยู่อาศัย และดูแลความสะอาดให้ทั่วถึง บ้านที่เป็นเพียงสังกะสี ก็ควรสร้างใหม่ การจัดวางถังขยะกระจายเป็นจุดๆ ทำห้องน้ำสาธารณะสำหรับนักท่องเที่ยว ปลูกต้นไม้ ทำสวนหย่อม มีร้านค้าปรับปรุงทางเดินให้ดี ปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค น้ำ ไฟ ท่อประปา

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน(กรกฎาคม 2549) มหาวิทยาลัยศิลปากรได้เข้ามารับผิดชอบดูแลปรับปรุงส่วนกายภาพของพื้นที่ตามการลงนามร่วมกับ กทม. และชุมชนป้อมมหากาฬ เพื่อปรับปรุง

พื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และเป็นแหล่งท่องเที่ยว(รายละเอียดอยู่ภาคผนวก) การลงนามความร่วมมือครั้งนี้ทำให้ปัญหาการโล่รื้อยุดีลง แต่อย่างไรก็ตามมีส่วนของคนที่ไม่เห็นด้วยซึ่งยังกังวลว่าจะขาดความเป็นส่วนตัวในการอยู่อาศัยในพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและชาวบ้านมองว่า บ้านโบราณ ภูมิปัญญาเก่าแก่ ประเพณี อาชีพค้าขาย และการท่องเที่ยวโดยรอบชุมชน เช่น ภูเขาทองวัดสระเกศ เป็นสิ่งสำคัญที่จะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในชุมชนได้

6) สรุป

โดยรวมแล้วจะเห็นได้ว่า การพัฒนาชุมชนป้อมมหากาฬให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเป็นไปได้มาก ทั้งสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและวัฒนธรรมที่มีอยู่สามารถส่งเสริมให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมขึ้นมาได้

สิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม คือ การได้รับแรงสนับสนุนทางนโยบายจากภาครัฐ

4.2 วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน

จากผลการศึกษาด้านวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน ที่ยืนยันได้ว่าสามารถส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไปได้ ผู้วิจัยขอเสนอแนะแนวทางอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และ วัฒนธรรมของชุมชนป้อมมหากาฬ ที่สอดคล้องกับแบบประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวของสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (รายละเอียดในภาคผนวก)แสดงในข้อที่ 4.3.1 และ 4.3.2 ตามลำดับ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้รับการ พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป ดังนี้

4.2.1 ข้อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน

1) ชุมชนมีการจัดกิจกรรมรักษาความสะอาดเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวันสำคัญตามประเพณีของชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมทำความสะอาดกำแพงป้อมมหากาฬ หรือการทำความสะอาดพื้นที่ชุมชนในวันสำคัญต่างๆ และชุมชนยังมีประเพณีการบวชต้นไม้เพื่ออนุรักษ์ต้นไม้เก่าแก่ในชุมชนด้วย ประเพณีและกิจกรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในการช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชนโดยเฉพาะในด้านขยะและอากาศ

ตาม แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้านคุณค่าของแหล่ง/ทรัพยากรการท่องเที่ยว ข้อ 5. มี การอนุรักษ์คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการจัดกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุน ให้ศิลปวัฒนธรรม / ภูมิปัญญาท้องถิ่นคงอยู่ ผู้นำชุมชนจึงควรมีการจัดกิจกรรมและประเพณีเหล่านี้ อย่างต่อเนื่องทุกปี เพื่อให้สิ่งเหล่านี้ไม่สูญหายไป และส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชุมชนได้เข้า ร่วมกิจกรรมเหล่านี้อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้แก่เด็กและเยาวชนซึ่งจะกลายเป็น ผู้ใหญ่ในอนาคตและต้องขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลชุมชนต่อไปมีจิตสำนึกที่ดีในการรักษา สิ่งแวดล้อม และรู้จักที่จะริเริ่มกิจกรรมใหม่ๆ ในการดูแลสิ่งแวดล้อมให้ดียิ่งๆ ขึ้น

2) ในชุมชนมีต้นไม้ใหญ่เก่าแก่อยู่หลายต้น และยังมีไม้ประดับที่ปลูกตามบ้านอีกด้วย ต้นไม้ เหล่านี้สร้างความร่มรื่นให้กับชุมชน ซึ่งเหมาะแก่การเข้ามาท่องเที่ยวพักผ่อน

ตาม แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้านคุณค่าของแหล่ง/ทรัพยากรการท่องเที่ยว ข้อ 1. มี การจัดสภาพแวดล้อมทั่วไปในแหล่งท่องเที่ยวให้กลมกลืนกับธรรมชาติและคงสภาพดั้งเดิม และ ข้อ 2. มีการดูแลรักษาคุณค่าของสุนทรีย์และความสวยงามของธรรมชาติ ผู้นำชุมชนจึงควรปลูกฝัง ให้ชาวบ้านอนุรักษ์ต้นไม้เก่าแก่เหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป จัดกิจกรรมที่ให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วน ร่วมเพื่อปลูกจิตสำนึกในการรักต้นไม้ เช่น การสาธิตการเพาะพันธ์กล้าไม้ประดับ และแจกจ่าย พันธุ์ไม้ให้ไปปลูกประดับตามบ้านเรือนของตนเอง

3) ชุมชนมีการจัดการขยะในครัวเรือนส่วนใหญ่อย่างเหมาะสมอยู่แล้ว คือ การนำไปทิ้งในถัง ขยะของกรุงเทพมหานครเพื่อรอการเก็บขนซึ่งจะมีการเก็บขนทุกวัน

ตามแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้านคุณค่าของแหล่ง/ทรัพยากรการท่องเที่ยว ข้อ 2. มี การดูแลรักษาคุณค่าของสุนทรีย์และความสวยงามของธรรมชาติ

เพื่อความยั่งยืนในการปฏิบัติอย่างจริงจังต่อไปในอนาคต จึงควรมีการกำหนดแนวทางและ มาตรการลงโทษในการจัดการขยะในแต่ละครัวเรือนและในพื้นที่สาธารณะของชุมชน โดยผู้นำ ชุมชนมีการจัดประชุมหารืออย่างมีส่วนร่วมจากชาวบ้านทุกคนถึงแนวทางและมาตรการลงโทษที่ เป็น “ระเบียบข้อปฏิบัติ” ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การร่วมมือกันปฏิบัติอย่างจริงจังต่อไป

และเพื่อเตรียมความพร้อมในการรับมือกับปริมาณขยะที่จะเพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยวที่เข้า มา ชุมชนจึงควรมีแนวทางการแยกประเภทขยะเป็นแนวทางหนึ่งใน “ระเบียบข้อปฏิบัติ” ของชุมชน ด้วยเพื่อช่วยต่อการจัดการขยะของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเป็นการลดปริมาณขยะที่จะต้องถูก นำไปกำจัด โดยประสานความร่วมมือและส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐคือ กรุงเทพมหานครซึ่งเป็น ผู้ดูแลพื้นที่หลัก ในด้านการจัดหาดังขยะแยกประเภท และการจัดอบรมการแยกประเภทขยะให้กับ คนในชุมชนเพื่อให้ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง มีการบันทึก “ระเบียบข้อปฏิบัติ” ลงบนแผ่นป้ายติดใน ชุมชนเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน

4) ชุมชนมีการทำกิจกรรมอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง โดยการร่วมเป็นเครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคูคลอง กับชุมชนใกล้เคียง

ตาม แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้านคุณค่าของแหล่ง/ทรัพยากรการท่องเที่ยว ข้อ 2. มี การดูแลรักษาคุณค่าของสุนทรีย์และความสวยงามของธรรมชาติ เพื่อส่งเสริมให้มีการทำกิจกรรมอนุรักษ์แม่น้ำลำคลองต่อไปได้ กรุงเทพมหานครและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลด้านสิ่งแวดล้อมคูคลอง ควรเข้ามาให้ความช่วยเหลือและส่งเสริมการทำกิจกรรมอนุรักษ์แม่น้ำคูคลองกันมากยิ่งขึ้น และสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำคูคลองกับชุมชนภายนอกให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เพราะปัญหาน้ำเน่าเสียนั้นไม่ได้มาจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง การแก้ปัญหาน้ำเน่าเสียจึงไม่สามารถแก้ไขได้เฉพาะเพียงชุมชนเดียวเท่านั้น แต่จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการฟื้นฟูสภาพแม่น้ำลำคลองให้มีคุณภาพที่ดีขึ้นต่อไป

4.2.2 ข้อเสนอแนะแนวทางอนุรักษ์วัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน

1) เนื่องจากชุมชนนั้นมีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมต่อการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง เช่น โลหะปราสาทวัดราชนัคดา ภูเขาทองวัดสระเกศ ลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ ตรอกข้าวสาร บางลำพู อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร ศาลหลักเมือง สนามหลวง ฯลฯ

กทม.จึงควรมีการจัดทำสารสนเทศเผยแพร่ทางเว็บไซต์ของกระทรวงการท่องเที่ยวฯ และจัดทำเอกสารแผนพับสำหรับแจกนักท่องเที่ยวไว้ตามจุดท่องเที่ยวสำคัญต่างๆ เช่น บริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, ภูเขาทองวัดสระเกศ ฯลฯ หรือสถานที่ที่นักท่องเที่ยวทั่วไปจะสามารถเข้าถึงได้ง่าย เพื่อเป็นข้อมูล เกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยวแบบเดินเท้าที่เชื่อมโยงระหว่างการเดินทางชมในชุมชนกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ บริเวณใกล้เคียง ทำให้นักท่องเที่ยวรู้ข้อมูลเส้นทางท่องเที่ยวได้มากยิ่งขึ้น เป็นการสร้างความสะดวกและเกิดความหลากหลายในการเที่ยวชมเกาะรัตนโกสินทร์ให้นักท่องเที่ยว

2) พื้นที่ชุมชนอยู่ในแหล่งที่เป็นจุดเชื่อมต่อการจัดงานเทศกาลอยู่แล้ว เช่น งานสงกรานต์ที่มีในตรอกข้าวสารซึ่งก็มักจะเลยออกมาในแถบถนนราชดำเนินด้วย

ตามแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้านคุณค่าของแหล่ง/ทรัพยากรการท่องเที่ยว ข้อ 5. มี การอนุรักษ์คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการจัดกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุนให้ศิลปวัฒนธรรม / ภูมิปัญญาท้องถิ่นคงอยู่ ชุมชนน่าจะมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวตลอดทั้งปี ให้สอดคล้องกับงานประเพณีของไทย ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการสร้างสีสันให้กับการท่องเที่ยว

ในภาพรวมได้ดี เช่น การแสดงรำไทยในงานวันเด็ก การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ในงานวันสงกรานต์ การประกวดนางนพมาศในงานวันลอยกระทง เป็นต้น

3) การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวตลอดปี แบบในข้อ2) นั้น ตาม แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ข้อ 1. การส่งเสริมและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมิได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางอาชีพของประชาชนอย่างเด่นชัด อาชีพหลักของประชาชนยังเหมือนเดิม และ ข้อ 2. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทำให้รายได้ของประชาชนมีดีขึ้น หรือ เท่าเดิม ผู้นำชุมชนควรมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายอาหารและอื่นๆ กลับเข้ามาค้าขายภายในชุมชนในวันที่มีงานประเพณีดังกล่าว เพื่อเป็นการสร้างสีสันและสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆ ได้ต่อไป

4) ชุมชนมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ ทั้งประวัติการต่อสู้เพื่อการได้อยู่ในพื้นที่, ภาพชุมชนในอดีต, ประวัติบ้านโบราณ, โบราณวัตถุหรือของเก่าแก่ที่ถูกเก็บสะสมไว้โดยคนในชุมชน และรวมถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมบางอย่างที่อาจจะมิได้ปรากฏให้เห็นแล้วในปัจจุบัน เช่น ในชุมชนมีตำนานกำเนิดวิกิเกแห่งแรกในประเทศไทย, การทำเครื่องดนตรีไทยที่เคยเป็นอาชีพของคนในชุมชนมาแต่อดีต

ตาม แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้านคุณค่าของแหล่ง/ทรัพยากรการท่องเที่ยว ข้อ 4. มีการอนุรักษ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยทำกิจกรรมหรือการกระทำเพื่อคงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของแหล่งท่องเที่ยว ข้อ 5. มีการอนุรักษ์คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการจัดกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุนให้ศิลปวัฒนธรรม / ภูมิปัญญาท้องถิ่นคงอยู่ และ ข้อ 6. มีการเสริมสร้างให้เกิดคุณค่าทางวิชาการและการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยว โดยการให้บริการด้านวิชาการและการเรียนรู้แก่บุคคลกลุ่มต่างๆ เพื่อเก็บรักษาภาพแห่งอดีตกาลที่มีคุณค่าเหล่านี้ไว้ และสามารถเผยแพร่ให้แก่นักท่องเที่ยวและคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ต่อไป ทาง กทม.ควรสนับสนุนให้มีการจัดสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นแหล่งเก็บรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ไว้

5) ตาม แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้านคุณค่าของแหล่ง/ทรัพยากรการท่องเที่ยว ข้อ 3. มีการดูแลรักษาสิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์และโบราณสถานให้มีสภาพสมบูรณ์มากที่สุด กทม. ควรมีการปรับปรุงบูรณะบ้านโบราณให้คงอยู่ในสภาพสมบูรณ์ เพื่ออนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังต่อไป โดยชาวบ้านจะต้องทำหน้าที่ดูแลศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและบ้านโบราณ และคอยให้คำแนะนำข้อมูลต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวที่สนใจ

6) เพื่อเป็นการเผยแพร่และฟื้นฟูประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมบางอย่างที่อาจจะเลือนหายไป แล้วให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ เช่น ตำนานกำเนิดลิเก หรือ การทำเครื่องดนตรีไทยในสมัยก่อน นอกจาก การอนุรักษ์ไว้ในรูปแบบของการรวบรวมเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแล้ว

ตามแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้านคุณค่าของแหล่ง/ทรัพยากรการท่องเที่ยว ข้อ 4. มีการอนุรักษ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยทำกิจกรรมหรือการกระทำเพื่อคงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของแหล่งท่องเที่ยว การจัดงานฟื้นฟูเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของชาวชุมชนอย่างสม่ำเสมอก็เป็นอีกทางหนึ่งในการฟื้นฟูอดีตอันทรงคุณค่าให้กลับมาปรากฏแก่คนรุ่นหลังอีกครั้ง อีกทั้งยังจะช่วยสร้างสีสันทางการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นในชุมชนด้วย ทั้งนี้ชุมชนอาจมีการประสานความร่วมมือเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเชื่อว่าชุมชนมีความสามารถในการจัดงานในลักษณะนี้อยู่แล้ว ดังจะเห็นได้จากการที่ชุมชนเคยจัดงานตำนานกำเนิดลิเกในประเทศไทยเมื่อ วันที่ 10 พฤศจิกายน 2548 (ดูรายละเอียดในภาคผนวก)ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างงดงาม

7) ภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงไก่อชัน, ภูมิปัญญาการปั้นเครื่องปั้นดินเผา, ภูมิปัญญาการนวดแผนโบราณ, ภูมิปัญญาการทำทรงนก และ ภูมิปัญญาการหลอมทอง เหล่านี้นับเป็นอาชีพเก่าแก่ที่เป็นภูมิปัญญาไทยที่หาได้ยาก

ตาม แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้านคุณค่าของแหล่ง/ทรัพยากรการท่องเที่ยว ข้อ 5. มีการอนุรักษ์คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการจัดกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุนให้ศิลปวัฒนธรรม / ภูมิปัญญาท้องถิ่นคงอยู่ และ ข้อ 6. มีการเสริมสร้างให้เกิดคุณค่าทางวิชาการและการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวโดยการให้บริการด้านวิชาการและการเรียนรู้แก่บุคคลกลุ่มต่างๆ เพื่อเป็นการสืบทอดให้ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้รับการอนุรักษ์และคงอยู่ต่อไป ผู้นำชุมชนควรมีการจัดกิจกรรมสาธิตศิลปหัตถกรรม /ภูมิปัญญาเหล่านี้ให้แก่นักท่องเที่ยวและเยาวชนผู้สนใจทั้งในและนอกชุมชนได้รู้จัก และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองและมีการสืบสานถ่ายทอดสู่คนรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไป

นอกจากนี้ ชุมชนป้อมมหากาฬมีข้อได้เปรียบในเรื่องการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากข่าวคราวเกี่ยวกับชุมชนป้อมมหากาฬได้รับการเผยแพร่ไปแล้วมากมายในฐานะชุมชนที่น่าสนใจและมีปัญหาถูกไร้ชื่อ ชุมชนอาจประสานความช่วยเหลือไปกับกลุ่มนักวิชาการ สื่อมวลชน ผู้ซึ่งเคยมาศึกษาเรียนรู้ ทำงาน / ทำข่าวกับชุมชน เพื่อจัดแถลงข่าวเปิดตัวชุมชนในฐานะแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ซึ่งชุมชนเองก็เคยจัดงานแถลงข่าวมาแล้ว ดังเช่น ข่าวเปิดตัว “โครงการบ้านไม้โบราณ ชุมชนป้อมมหากาฬ” (รายละเอียดในภาคผนวก)

นโยบายการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ให้ไปเป็นสวนสาธารณะของรัฐทำให้เกิดการไล่อี้อชุมชน โดยเป้าหมายของสวนสาธารณะนั้น ก็เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว จากผลการศึกษาของการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ชุมชนมีต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเพียงพอที่จะใช้เป็นตัวส่งเสริมเรื่องการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี หากแต่เป็นการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรม ดังนั้น การพัฒนาชุมชนให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงน่าจะเป็นทางออกที่ดีทางหนึ่งของการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชนป้อมมหากาฬ นำไปสู่ทางออกที่ตอบสนองความต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ และความต้องการอยู่อาศัยในพื้นที่เดิมของชาวบ้านได้ต่อไป

บทที่ 5 อภิปราย และสรุปผล

งานวิจัยครั้งนี้เป็นแนวทางหนึ่งในการเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนป้อมมหากาฬ โดยผู้วิจัยได้ผสมผสานความคิดทั้งจากนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวในภาพรวมของเกาะรัตนโกสินทร์และจากนักวิชาการที่เล็งเห็นคุณค่าของความเป็นชุมชนประวัติศาสตร์ รวมทั้งแนวคิดในการพัฒนาชุมชนของชาวชุมชนป้อมมหากาฬเอง งานวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชน ตามพื้นฐานเดิมของชุมชนที่เปี่ยมไปด้วยวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์อันเก่าแก่ ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต พร้อมๆกับการดำรงอยู่ของคนในชุมชนต่อไป โดยตอบสนองแนวคิดของทุกฝ่าย คือ ทั้งจากรัฐบาล นักวิชาการ และชุมชนเองโดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ 1. เพื่อศึกษาสถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ และวิเคราะห์ถึงผลที่มีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน และ 2. เพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน

ดังนั้น จากผลการศึกษา สามารถอภิปรายและสรุปผลตามวัตถุประสงค์ที่แบ่งเป็นประเด็นหลัก 2 ข้อ ดังนี้

5.1 สถานภาพสิ่งแวดล้อมและ ความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการดูแลจัดการสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ให้น่าอยู่และดึงดูดใจนักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น และบทบาทสำคัญในการดูแลด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ย่อมหนีไม่พ้นประชาชนคนท้องถิ่นผู้อยู่อาศัยในพื้นที่นั้นๆ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลถึงความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนซึ่งมีประเด็นสำคัญ 3 ประเด็น อภิปรายได้ 3 ประเด็นย่อย ดังนี้

5.1.1 ความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน หรือ ความสามัคคีของชุมชนนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนป้อมมหากาฬอยู่รอดจากการไถ่รื้อมาจนถึงทุกวันนี้ ความแตกแยกนำมาซึ่งหายนะของชุมชน ดังตัวอย่างของชุมชนตรอกไต้ที่ต้องล่มสลายลงเพราะความขัดแย้งในชุมชน การแบ่งพรรคแบ่งพวกตั้งแต่ระดับผู้นำ ลงมาถึงชาวบ้านทั่วไปซึ่งทำให้ขาดความสามัคคีอันจะนำมาซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนได้ (สรุปความจาก อकिन รพีพัฒน์, 2536)

ศาสตราจารย์ไมเคิล เฮอร์เฟลด์ อาจารย์ประจำคณะมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เคยกล่าวเขียนถึงความเข้มแข็งของชุมชนไว้ว่า “ชุมชนป้อมมหากาฬเป็นชุมชนที่น่าชมมาก ในช่วงเวลาที่ห้าปี ชุมชนนี้แก้ไขปัญหามาทางสังคมหลายอย่าง พัฒนาสถาบันทางประชาธิปไตยท้องถิ่น และแสดงความร่วมมือในระดับสูงมากในการทำมาหาชีวิตในพื้นที่ยุทธศาสตร์... ชุมชนไม่เคยท้อใจกับการที่กรุงเทพมหานครปฏิเสธที่จะยอมรับความชอบธรรมของชุมชน สิ่งที่จะต้องสำคัญที่สุดคือความสามารถของชาวบ้านที่จะดูแลตัวเองและแก้ไขปัญหาเองด้วย” (เว็บไซต์ของ มติชน www.matichonbook.com)

และตามที่ได้มีการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 ที่ได้กล่าวถึงประวัติการต่อสู้ของชุมชนเพื่อสิทธิในการได้อยู่อาศัยในพื้นที่เดิมจนประสบความสำเร็จ อีกทั้งการจัดงานกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น งานเสวนาเกี่ยวกับสิทธิในด้านที่อยู่อาศัย หรือการเสวนาถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนป้อมมหากาฬที่เคยจัดกันมาหลายครั้ง การจัดงานฟื้นฟูตำนานลึกลับ “พระยาเพชร” ป้อมมหากาฬ ซึ่งเป็นวิถีถิ่นแห่งแรกในประเทศไทย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนได้เป็นอย่างดี

โดยการจัดงานในแต่ละครั้งนั้น ชุมชนจะมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก เช่น นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั้ง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี มหาวิทยาลัยมหิดล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชาวชุมชนป้อมมหากาฬในด้านการสร้างเครือข่ายกับภายนอกได้อย่างกว้างขวาง

ความเข้มแข็งของชุมชนยังแสดงออกชัดเจนในเรื่องของการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนด้วย จากผลการศึกษาในบทที่ 4 เมื่อพิจารณาในส่วนของการดูแลด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีการริเริ่มและทำกิจกรรมในการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การแบ่งชุมชนออกเป็นพื้นที่ย่อยเพื่อง่ายต่อการรับผิดชอบดูแลรักษาความสะอาดด้านขยะในชุมชน การปรับปรุงพื้นที่ว่างเปล่าจากการรื้อถอนบ้านให้สามารถใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ และไม่ปล่อยให้รกร้าง เช่น ดัดแปลงเป็น

สนามเด็กเล่น และลานอเนกประสงค์สำหรับทำกิจกรรมของชุมชน การดูแลรักษาโบราณสถานคือ ป้อมมหาภาพ ซึ่งมักจะมีหญ้างอกขึ้นมาตามรอยร้าวของปูน จำเป็นต้องตัดถอนเพื่อรักษา โบราณสถานไว้ การอนุรักษ์ต้นไม้เก่าแก่ของชุมชนผ่านพิธีกรรมการบวชต้นไม้ ฯลฯ นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการร่วมกิจกรรมรักษาสีงแวดล้อมกับหน่วยงานภายนอก เช่น “เครือข่ายพัฒนาชุมชนและ สิ่งแวดล้อมคูคลอง” ทั้งหมดที่ยกตัวอย่างมานี้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน ที่จะสามารถดูแลรักษาสีงแวดล้อมในพื้นที่ชุมชน ได้อย่างดี และเป็นกำลังสำคัญที่ยิ่งใหญ่เพราะมา จากความเต็มใจที่จะดูแลสีงแวดล้อมของชาวบ้านเองอย่างแท้จริง มิใช่แค่ทำตามนโยบาย สีงแวดล้อมที่ออกโดยรัฐแต่ไม่ได้มาจากจิตสำนึกของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากได้รับการ สนับสนุนช่วยเหลือด้านงบประมาณและอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องมีจากทางราชการก็จะทำให้ชุมชน ได้แสดงศักยภาพเต็มที่ในการดูแลรักษาสีงแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้นต่อไป

5.1.2 ระบบการจัดการด้านสีงแวดล้อมและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

จากผลการศึกษาในบทที่ 4 ด้านสีงแวดล้อม พบว่าระบบการจัดการด้านสีงแวดล้อมของ ชุมชน ในการจัดการสีงแวดล้อมชุมชนที่สำคัญ เช่น การจัดการขยะ และ การจัดการน้ำเสีย ยังอยู่ใน ความรับผิดชอบของทางกรุงเทพมหานครเข้ามาดูแล นอกจากนี้ยังพบว่า มีการกำจัดขยะจำพวกกิ่ง ไม้และใบไม้แห้งด้วยการเผาเองในชุมชนด้วย

นอกจากนี้ การลงพื้นที่ศึกษาและคลุกคลีกับชาวบ้าน ยังทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่าชุมชนมีการ จัดระบบรักษาความปลอดภัยโดยจัดตั้งเวรยามชาวบ้านให้มาเฝ้ารักษาความปลอดภัยในยามค่ำคืน โดยตลอด ชาวชุมชนจะเฝ้ายามในบริเวณช่องทางเข้าออกของกำแพงป้อมมหาภาพพร้อมกัน ประมาณ 5-6 คนทุกคืน ทำให้ลดความเสี่ยงที่จะเกิดเหตุร้าย ทั้งในส่วนของอาชญากรรมและ เพลิง ไหม้ และยังมีชาวบ้านบางคนที่เป็นอาสาสมัครตำรวจบ้านขึ้นกับสถานีตำรวจสำราญราษฎร์ ช่วย ดูแลในส่วนของสวนสาธารณะใกล้เคียงชุมชนด้วย

นับได้ว่า นอกจากทางราชการจะช่วยดูแลระบบการจัดการสีงแวดล้อมในชุมชนแล้ว ชาวบ้านเองยังมีการจัดระบบการจัดการจากบุคลากรในชุมชนเองอีกด้วย นับการเป็นเริ่มต้นที่ดีต่อ การจัดการดูแลสีงแวดล้อมเพื่อแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไปในอนาคต

5.1.3 ความสามารถในการนำกฎหมายมาใช้

ในส่วนของ การเข้าถึงสิทธิในการได้รับการบริการจากภาครัฐนั้น ทั้งในส่วนของ สาธารณูปโภคและบริการด้านการจัดการสีงแวดล้อม ความรู้ด้านกฎหมายเป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนจะ สามารถใช้เรียกร้องสิทธิในด้านนี้

ตามที่ได้มีการทบทวนวรรณกรรมไว้แล้วในบทที่ 2 พบว่า มีนักวิชาการ/คณาจารย์จาก มหาวิทยาลัยศิลปากร และ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เข้ามาช่วยเหลือด้านกฎหมายโดยตรง ซึ่งเป็นทีมงานใน “โครงการชุมชนบ้านไม้โบราณ ป้อมมหากาฬ” อันเป็นโครงการที่รับผิดชอบโดย อาจารย์จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ทำให้ชุมชนมีที่ปรึกษาด้านกฎหมายที่ดี สามารถที่จะเข้าถึงการบริการ และสิทธิต่างๆ ที่พึงมีพึงได้จากรัฐ

อีกทั้งยังพบว่า มีกลุ่มผู้มีความรู้ทางวิชาการที่เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนมากมายตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาศึกษาชุมชนในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม หรือร่วมเรียกร้องความเป็นธรรมในการได้รับสิทธิการอยู่อาศัยในพื้นที่ ทำให้ชุมชนมีเครือข่ายที่จะสามารถปรึกษาขอคำแนะนำเรื่องกฎหมายจากบุคคลเหล่านี้ได้อีกด้วย

สรุปได้ว่า ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการกับสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ของตนเองอย่างมีจิตสำนึก ร่วมกัน ทำให้สภาพสิ่งแวดล้อมค่อนข้างดี ศักยภาพในการดูแลพื้นที่ของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ชุมชนไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต ด้วยความเข้มแข็งในการจัดการดูแลสิ่งแวดล้อมของชุมชนเอง และการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งเสริมและเตรียมความพร้อมกับการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

5.2 วัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ชุมชนมีวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายและเป็นเอกลักษณ์ ที่สามารถใช้ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชมได้มากมาย

วัฒนธรรมท้องถิ่น อย่าง การไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าสถิตอยู่ ณ ป้อมมหากาฬ ดังนั้น ความเชื่อดังกล่าวจึงนำมาซึ่ง การรักและเคารพ ดูแลโบราณสถานให้คงอยู่อย่างดี

แบบแผนทางวัฒนธรรมประการสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการจัดการกับพื้นที่ให้เกิดการพัฒนาไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และคงความยั่งยืนต่อไปได้นั้น คือ รูปแบบวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความเกื้อหนุนกันเอง เหมือนชุมชนทั้งชุมชนเป็นครอบครัวใหญ่ที่มีความรักในถิ่นฐานที่อยู่ของตนเอง ทั้งนี้ เห็น ได้ชัดจาก วัฒนธรรมการ “ลงแขก” เพื่อลอกท่อในช่วงหน้าฝนที่มีปัญหาท่ออุดตัน คำพูดว่า “ลงแขก” ของชาวชุมชนป้อมมหากาฬนั้นไม่ได้มีความหมายในแง่ลบแบบที่สังคมปัจจุบันเข้าใจ แต่มีความหมายโดยนัยยะที่คนโบราณใช้ในการลงแขกเกี่ยวข้าว วิถีชีวิต

ตามแบบแผนวัฒนธรรมเช่นนี้เอง ที่ผู้วิจัยคิดว่าสำคัญยิ่งในการตอบคำถามที่ว่า “ชุมชนป้อมมหากาฬจะสามารถพัฒนาไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้หรือไม่” และโดยเฉพาะในประเด็น ความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต รูปแบบวิถีชีวิตเช่นนี้จะเป็นตัวการสำคัญในการขับเคลื่อนพลังชุมชนให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ และได้รับการจัดการดูแลอย่างเข้มแข็งจนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืน

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมในชุมชนมีลักษณะที่เกื้อหนุนให้เกิดการส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไปได้ รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิตที่รักถิ่นฐาน และความสามารถในการพึ่งตนเอง จะช่วยให้วัฒนธรรมในชุมชนได้รับการอนุรักษ์สืบสานและเกิดความยั่งยืนในการดูแลพัฒนาจัดการชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่จะเสนอแนะทั้งในเรื่องระดับนโยบายการพัฒนาชุมชนและเรื่องของการละเอียดการเก็บข้อมูลวิจัย ดังนี้

5.3.1 จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า นโยบายการพัฒนาของรัฐที่บางครั้งขัดแย้งกับความต้องการของประชาชน ก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งอันยาวนานดังเช่น กรณีของชุมชนป้อมมหากาฬ ดังนั้น ในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดแนวทางและนโยบายการพัฒนาต่างๆ จึงเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อให้การพัฒนานั้นส่งผลดีต่อคุณภาพชีวิตและตรงตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริงภายใต้ระบอบประชาธิปไตย จึงควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ทั้งในระดับการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติ

5.3.2 จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่าการลงเก็บข้อมูลมีความยากลำบากอย่างยิ่งเนื่องจาก เป็นชุมชนที่อยู่ในช่วงมีปัญหาถูกไล่รื้อจากทางราชการ ทำให้ชาวบ้านเกิดความหวาดระแวงในตัวผู้วิจัยที่เข้าไปขอข้อมูลในชุมชน ชาวบ้านเกรงว่าผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่สำคัญในชุมชนไปให้กับ ก.ท.ม. ซึ่งชาวบ้านคิดว่าจะมีผลเสียต่อการต่อรอง/ต่อสู้เพื่อสิทธิในการอยู่พื้นที่เดิม ดังนั้น ผู้วิจัยขอแนะนำว่า ควรศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนให้ละเอียดและเลือกชุมชนที่อยู่ในสถานการณ์ที่สามารถเปิดเผยข้อมูลได้เต็มที่เพื่อความสะดวกในการเก็บข้อมูลต่างๆจากชุมชนจะเป็นการดีกว่า

5.3.3 จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีอุปสรรคอย่างมากในการขอเก็บข้อมูลในชุมชน เนื่องจากความขัดแย้งทางนโยบายการพัฒนาระหว่างชุมชนกับรัฐดังที่กล่าวมาแล้ว จึงขอแนะนำว่าผู้วิจัยท่านอื่นๆที่ต้องการทำงานวิจัยกับชุมชนจำเป็นต้องเข้าไปคลุกคลีกับชุมชนให้มากในทุกๆ กิจกรรมที่จะเข้าร่วมได้ เพื่อสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจในตัวผู้วิจัย จะทำให้การลงเก็บ

ข้อมูลต่างๆจากชาวบ้านในชุมชนได้รับความร่วมมือที่ดี และ ยังจะได้ข้อมูลในเชิงลึกและข้อมูลประเด็นอื่นๆที่นอกเหนือจากวัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยมาด้วย อันจะมีประโยชน์ต่อการวิเคราะห์งานวิจัยในมุมมองที่กว้างขวางกว่าเดิม และทำให้งานวิจัยมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้นด้วย

5.3.4 จากการวิจัยครั้งนี้ มีการวัดอุณหภูมิและระดับความดังเสียงภายในชุมชนด้วย โดยใช้เป็นเพียงข้อมูลยืนยันประกอบการวิเคราะห์สภาพอากาศและเสียงในชุมชนเท่านั้น ไม่ได้เป็นข้อมูลหลัก จึงอาจตรวจวัดได้ไม่ตรงตามมาตรฐานวิธีการทางวิชาการเท่าที่ควร สำหรับงานวิจัยที่ใช้การตรวจวัดอุณหภูมิอากาศและระดับเสียงเป็นข้อมูลหลัก ควรจะมีการตรวจวัดที่ได้มาตรฐานตามหลักวิชาการมากกว่านี้

การศึกษาวิจัยสถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่ใช้ชุมชนป้อมมหากาฬเป็นกรณีศึกษา นี้ ทำให้เห็นประเด็นและโอกาสในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่อาศัยรากเหง้าของชุมชนและวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้ว ให้มีสภาพเหมาะสมขึ้น โดยอาศัยความเข้มแข็งของชุมชน ระบบการจัดการและการใช้กฎหมาย โดยการสนับสนุนจากฝ่ายต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ก็จะช่วยให้เกิดการพัฒนาย่างยั่งยืน และเสริมรับกับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้

แม้เป็นเพียงกรณีศึกษาหนึ่ง ก็ทำให้ได้ข้อเสนอแนะแนวทางและการปรับวิธีการเก็บข้อมูลศึกษาวิจัยสำหรับการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมซึ่งยังคงต้องมีการศึกษารายละเอียดในที่แห่งอื่นๆ เพื่อเป็นการยืนยันแนวทางการจัดการชุมชนกับการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

สถานภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา
ชุมชนป้อมมหากาฬ

วีรยา จยาวรรณ 4637498 ENRD / M

วท.ม.(การวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชนและชนบท)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : เกษม กุลประดิษฐ์, M.Sc., สมพงษ์ ชงไชย, Ph.D.,
พิชญ์กษณ์ หิญาชีระนันท์, Ph.D.

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

รัฐมีแผน/นโยบายการพัฒนาที่ประสงค์จะทำให้พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถเก็บรายได้จากนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะชาวต่างชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม รวมถึงเหตุผลในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานสำคัญที่ยังคงเหลืออยู่

ชุมชนป้อมมหากาฬเป็นชุมชนหนึ่งที่ต้องถูกไล่รื้อเนื่องจากแผนพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นนโยบายมาจากสำนักนายกรัฐมนตรีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 โดยพื้นที่บริเวณชุมชนป้อมมหากาฬเดิมจะถูกกรุงเทพมหานครพัฒนาไปเป็นสวนสาธารณะ และชาวชุมชนป้อมมหากาฬทั้งหมดต้องย้าย(ถูกไล่)ออกไปจากพื้นที่

ชุมชนป้อมมหากาฬนั้น เป็นชุมชนเก่าแก่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และสะท้อนวิถีชีวิตไทยอันเก่าแก่ รวมทั้งภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า ไม่ว่าจะเป็น การหลอมทอง การเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมือง การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำกรงนก และการนวดแผนโบราณ

และยังเป็น “ชุมชนบ้านไม้” ที่อาจจะกล่าวได้ว่าสมบูรณ์มากที่สุดเพียงแห่งเดียวที่ยังเหลืออยู่ภายในเกาะรัตนโกสินทร์ ความสมบูรณ์ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความเก่าแก่ดั้งเดิมหรือความ

สวยงามอลังการสะอาดตาของบ้านเรือนแต่อย่างใด แต่หมายถึงความสมบูรณ์ในแง่การแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการการอยู่อาศัยของคนไทยตั้งแต่ยุคอดีตจวบจนกระทั่งในปัจจุบัน

ด้วยนโยบายที่ต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬ ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาถึงสถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชนป้อมมหากาฬเพื่อใช้วิเคราะห์ถึงแนวทางการส่งเสริมพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป อันเป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน และการอนุรักษ์เชิงชุมชนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย รวมทั้งยังสามารถสะท้อนภาพประวัติศาสตร์ของชุมชนเก่าแก่ให้ยังคงอยู่ ผสานสอดคล้องไปกับการส่งเสริมเศรษฐกิจการท่องเที่ยว ตรงตามเป้าประสงค์นโยบายการพัฒนาของรัฐ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง “สถานภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร” นี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพร่วมกับเชิงปริมาณ เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณที่สามารถยืนยัน สนับสนุนซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี โดยมีขั้นตอนวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

การออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลปฐมภูมิในภาคสนาม ผู้วิจัยได้ออกแบบวิธีการสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การสำรวจพื้นที่ ,การสัมภาษณ์เจาะลึก ,การสังเกต ,การใช้แบบสอบถาม

มีขั้นตอนการประมวลผล/วิเคราะห์ข้อมูลคือ ผู้วิจัยจะทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูล เรียบเรียงไปพร้อมๆกับขณะที่ทำการเก็บข้อมูลทางเอกสารและข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและไม่สับสนในการเก็บข้อมูลในครั้งต่อไป และเป็นการตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลไปในตัว และเมื่อได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว ข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมได้ จะนำมาเรียบเรียงจัดหมวดหมู่ใหม่อีกครั้งหนึ่งเพื่อสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์แต่ละข้อ ดังนี้

รวบรวม เรียบเรียง จัดหมวดหมู่เนื้อหาตามประเด็นศึกษาแต่ละประเด็นที่แบ่งไว้ตามขอบเขตการวิจัย

วิเคราะห์สถานภาพด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกและจากแบบสอบถามกับชาวบ้านทั้ง 52 ครัวเรือน และจากการสำรวจพบของผู้วิจัย เพื่อวิเคราะห์สถานภาพด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนและเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหา

วิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลด้านวัฒนธรรมที่มีในชุมชนป้อมมหากาฬ ว่ามีผลต่อการส่งเสริมชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนได้อย่างไร

นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจากการวิเคราะห์ตามข้อ 1)-3) มาเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

ผลการศึกษา

สถานภาพสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนป้อมมหากาฬการจัดการแหล่งท่องเที่ยวขึ้นจำเป็นต้องมีการดูแลสิ่งแวดล้อมให้ดี จากผลการศึกษาด้านสถานภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนทั้งหมดพบว่าการประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนมีแค่ส่วนน้อย จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า ครัวเรือนที่ประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมในแต่ละด้านมีไม่ถึงร้อยละ 50 ของชุมชนทั้งหมด ถือเป็นทุนเดิมที่ดีสำหรับชุมชนในการพัฒนาส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป เมื่อคลายละเอียดด้านสิ่งแวดล้อมแต่ละด้าน ก็พบว่า

ส่วนของขยะนอกจากจิตสำนึกที่ดีในการดูแลความสะอาดของชุมชนเองแล้ว ก็ยังมีกรุงเทพมหานครเข้ามาดูแลจัดเก็บขยะในชุมชนให้ คุณภาพน้ำแม้ว่าจะยังไม่ดีมาก แต่ก็มีความที่ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนและมีแนวโน้มว่าจะดีขึ้นจากการดูแลความสะอาดคลองจากจิตสำนึกของชาวบ้านในชุมชนเอง อีกทั้งการทำกิจกรรมรักษาความสะอาดคลองที่มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายชุมชนร่วมกัน ก็แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อการดูแลรักษาแม่น้ำคลอง

ปัญหาที่อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยวได้อีกปัญหาหนึ่งคือ ปัญหาน้ำท่วม เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ติดแหล่งน้ำ แต่พบว่า ไม่มีปัญหาน้ำท่วมในรอบ 10 ปีมานี้เลย ทำให้วางใจได้ว่าชุมชนไม่มีปัญหานี้มาเป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยวในชุมชนในอนาคตต่อไป สภาวะอากาศในชุมชนถือว่าเป็นจุดที่ได้เปรียบทางการท่องเที่ยว เพราะโดยภาพรวมแล้วคุณภาพอากาศในชุมชนถือว่าดีกว่าภายนอก มีความร่มรื่นเย็นสบาย จากต้นไม้ใหญ่ในชุมชน จึงเหมาะกับการเดินท่องเที่ยวพักผ่อน ในส่วนของคุณภาพเสียงก็ไม่พบว่ามีปัญหาเสียงดังรบกวนที่รุนแรงแต่อย่างใด

วัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน พบว่าชุมชนป้อมมหากาฬนั้นมีปัจจัยในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็น

โบราณสถาน ซึ่งก็คือ บ้านโบราณที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในชุมชน 16 หลัง อายุไม่ต่ำกว่า 100 ปี แสดงออกถึงสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนในสมัยก่อนสืบทอดมายังคนรุ่นปัจจุบันที่ยังคงดำเนินชีวิตและอาศัยอยู่ในบ้านโบราณเหล่านี้ ซึ่งจะเป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้อย่างดี

นอกจากนี้ ก็ยังมีโบราณวัตถุจากชาวชุมชนที่ได้เก็บสะสมไว้เป็นจำนวนมาก เช่น คุณเฉลิมศักดิ์ รามโกมุท อายุ 84 ปี เป็นคนเก่าแก่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬมาตั้งแต่เกิดและเก็บรวบรวมวัตถุโบราณที่เป็นของเก่าแก่ไว้มากมาย เช่น นาฬิกาโบราณ ,ภาชนะโบราณ, รูปภาพ, ไปสเตอร์ ข้าวของเครื่องใช้เก่าแก่ต่างๆ ซึ่งสามารถนำมาจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

ชุมชนป้อมมหากาฬยังมีประเพณีท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ประเพณีการไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬ ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อความศรัทธาของชาวชุมชนป้อมมหากาฬที่มีต่อหลวงปู่ป้อมมหากาฬ ที่นักท่องเที่ยวจะสามารถเข้าร่วมประเพณีต่างๆ เหล่านี้ได้ด้วย ประเพณีการบวชบ้านโบราณ และประเพณีการบวชต้นไม้ แม้ว่าจะเป็นประเพณีที่สร้างขึ้นใหม่ในชุมชนได้ไม่นาน แต่ก็เป็นการแสดงออกถึงจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานและทรัพยากรธรรมชาติให้มีความยั่งยืน ประเพณีเหล่านี้เป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการส่งเสริมชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ดีอีกประการหนึ่ง

ภูมิปัญญาเก่าแก่ของชาวป้อมมหากาฬ ทั้ง การหลอมทอง การนวดแผนโบราณ การเพาะเลี้ยงไก่อชันและรวมทั้งภูมิปัญญาที่แสดงออกถึงความชำนาญการทางด้านศิลปหัตถกรรม เช่น ภูมิปัญญาในการทำเครื่องปั้นดินเผา ภูมิปัญญาการทำกรงนก เป็นสิ่งที่น่าสนใจที่นักท่องเที่ยวจะสามารถเข้ามาชมและซื้อไปเป็นที่ระลึกได้

ชาวชุมชนป้อมมหากาฬมีอาชีพที่หลากหลายโดยเฉพาะการค้าขายอาหาร ทั้งอาหารคาว และอาหารหวานประเภทขนมไทยต่างๆ ซึ่งตรงส่วนนี้จะช่วยสร้างสีสันให้กับการท่องเที่ยวในชุมชนได้ดีอีกประการหนึ่ง

วิถีชีวิตของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ อยู่อาศัยร่วมกันแบบครอบครัวใหญ่ เอื้อเพื่อเพื่อแม่พี่งพาอาศัยกันภายในชุมชน เห็นได้ชัดจากวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย ที่หาไม่ได้ในเมืองหลวงปัจจุบัน คือ วัฒนธรรมการลงแขก ที่ชุมชนช่วยกันลงแขกลอกต่อน้ำที่อุดตันในฤดูฝน ดังแสดงในบทสัมภาษณ์ด้านสภาพปัญหาต่อน้ำอุดตัน หรือการลงแรง ลงขันกัน ช่วยพัฒนาปรับปรุงส่วนต่างๆ ของชุมชน เช่น การทำความสะอาดและบำรุงรักษาบ้านไม้โบราณ ความร่วมมือร่วมใจในลักษณะเช่นนี้ เป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งต่อการขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดการพัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ชุมชนเคยเป็นที่ตั้งของวิกิเกแห่งแรกในประเทศไทย ชื่อว่า วิกิเก พระยาเพชรปราณี (สูจิ บัตร งานลิกะ ๗, 2548) ปัจจุบันยังคงมีการจัดงานแสดงลิเกเพื่อฟื้นฟูตำนานลิเกในชุมชนอยู่ ล่าสุด คือ วันที่ 10 พฤศจิกายน 2548 นับเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอย่างหนึ่งที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ดี

ปัจจัยส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนอกจากหลายๆที่กล่าวถึงมาแล้ว ชุมชนป้อมมหากาฬยังอยู่ในทำเลที่ตั้งที่ติดถนนสายหลักของกรุงเทพมหานคร คือ ถนนราชดำเนินกลาง และ ถนนมหาไชย ทำให้การเดินทางสะดวกง่ายดาย และที่สำคัญยังถูกแวดล้อมไปด้วยแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแหล่ง เช่น โลหะปราสาทวัดราชนัคดา, วัดเทพธิดาราม, ภูเขาทองวัดสระเกศ, ลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์, ตรอกข้าวสาร, บางลำพู, ท้องสนามหลวง, วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ฯลฯ สถานที่สำคัญเหล่านี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอยู่แล้วชุมชนป้อมมหากาฬจึงสามารถเป็นส่วนหนึ่งในเครือข่ายการท่องเที่ยวที่ช่วยสร้างสีสันให้กับเกาะรัตนโกสินทร์ได้ไม่ยาก

ข้อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน

ผู้นำชุมชนควรมีการจัดกิจกรรมและประเพณีเหล่านี้อย่างต่อเนื่องทุกปี เพื่อให้สิ่งเหล่านี้ไม่สูญหายไป และส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้แก่เด็กและเยาวชนซึ่งจะกลายเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตและต้องขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลชุมชนต่อไปมีจิตสำนึกที่ดีในการรักษาสิ่งแวดล้อม และรู้จักที่จะริเริ่มกิจกรรมใหม่ๆในการดูแลสิ่งแวดล้อมให้ดียิ่งๆ ขึ้น

ในชุมชนมีต้นไม้ใหญ่เก่าแก่อยู่หลายต้น และยังมีไม้ประดับที่ปลูกตามบ้านอีกด้วย ต้นไม้เหล่านี้สร้างความร่มรื่นให้กับชุมชน ซึ่งเหมาะแก่การเข้ามาท่องเที่ยวพักผ่อน

ผู้นำชุมชนจึงควรปลูกฝังให้ชาวบ้านอนุรักษ์ต้นไม้เก่าแก่เหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป

ชุมชนมีการจัดการขยะในครัวเรือนส่วนใหญ่อย่างเหมาะสมอยู่แล้ว คือ การนำไปทิ้งในถังขยะของกรุงเทพมหานครเพื่อรอการเก็บขนซึ่งจะมีการเก็บขนทุกวัน

เพื่อความยั่งยืนในการปฏิบัติอย่างจริงจังต่อไปในอนาคต จึงควรมีการกำหนดแนวทางและมาตรการลงโทษในการจัดการขยะในแต่ละครัวเรือนและในพื้นที่สาธารณะของชุมชน โดยผู้นำชุมชนมีการจัดประชุมหารืออย่างมีส่วนร่วมจากชาวบ้านทุกคนถึงแนวทางและมาตรการลงโทษที่เป็น “ระเบียบข้อปฏิบัติ” ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การร่วมมือกันปฏิบัติอย่างจริงจังต่อไป

และเพื่อเตรียมความพร้อมในการรับมือกับปริมาณขยะที่จะเพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยวที่เข้ามา ชุมชนจึงควรมีแนวทางการแยกประเภทขยะเป็นแนวทางหนึ่งใน “ระเบียบข้อปฏิบัติ” ของชุมชนด้วยเพื่อง่ายต่อการจัดการขยะของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเป็นการลดปริมาณขยะที่จะต้องถูกนำไปกำจัด โดยประสานความร่วมมือและส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐคือ กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นผู้ดูแลพื้นที่หลัก ในด้านการจัดหาถังขยะแยกประเภท และการจัดอบรมการแยกประเภทขยะให้กับคนในชุมชนเพื่อให้ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง มีการบันทึก “ระเบียบข้อปฏิบัติ” ลงบนแผ่นป้ายติดในชุมชนเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน

ชุมชนมีการทำกิจกรรมอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง โดยการร่วมเป็นเครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคลอง กับชุมชนใกล้เคียง เพื่อส่งเสริมให้มีการทำกิจกรรมอนุรักษ์แม่น้ำลำคลองต่อไปได้ กรุงเทพมหานครและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลด้านสิ่งแวดล้อม ควรเข้ามาให้ความช่วยเหลือและส่งเสริมการทำกิจกรรมอนุรักษ์แม่น้ำลำคลองกันมากยิ่งขึ้น และสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลองกับชุมชนภายนอกให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เพราะปัญหาน้ำเน่าเสียนั้นไม่ได้มาจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง การแก้ปัญหาน้ำเน่าเสียจึงไม่สามารถแก้ไขได้เฉพาะเพียงชุมชนเดียวเท่านั้น แต่จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการฟื้นฟูสภาพแม่น้ำลำคลองให้มีคุณภาพที่ดีขึ้นต่อไป

ข้อเสนอแนะแนวทางอนุรักษ์วัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน

เนื่องจากชุมชนนั้นมีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมต่อการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง

กท.ม.จึงควรมีการจัดทำสารสนเทศเผยแพร่ทางเว็บไซต์ของกระทรวงการท่องเที่ยวฯ และจัดทำเอกสารแผนพับสำหรับแจกนักท่องเที่ยวไว้ตามจุดท่องเที่ยวสำคัญต่างๆ เช่น บริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, ภูเขาทองวัดสระเกศ ฯลฯ หรือสถานที่ที่นักท่องเที่ยวทั่วไปจะสามารถเข้าถึงได้ง่าย เพื่อเป็นข้อมูลเกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยวแบบเดินเท้าที่เชื่อมโยงระหว่างการท่องเที่ยวชมในชุมชนกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ บริเวณใกล้เคียง ทำให้นักท่องเที่ยวรู้ข้อมูลเส้นทางท่องเที่ยวได้มากยิ่งขึ้น เป็นการสร้างความสะดวกและเกิดความหลากหลายในการเที่ยวชมเกาะรัตนโกสินทร์ให้นักท่องเที่ยว

พื้นที่ชุมชนอยู่ในแหล่งที่เป็นจุดเชื่อมต่อการจัดงานเทศกาลอยู่แล้ว เช่น งานสงกรานต์ที่มีในตรอกข้าวสารซึ่งก็มักจะเลยออกมาในแถบถนนราชดำเนินด้วย ชุมชนน่าจะมีการจัดกิจกรรม

การท่องเที่ยวตลอดทั้งปีให้สอดคล้องกับงานประเพณีของไทย ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการสร้างสีสันให้กับการท่องเที่ยวในภาพรวมได้ดี เช่น การแสดงรำไทยในงานวันเด็ก การร่อนน้ำคำหัวผู้ใหญ่ในงานวันสงกรานต์ การประกวดนางนพมาศในงานวันลอยกระทง เป็นต้น

การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวตลอดปี ชุมชนควรมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายอาหารและอื่นๆ กลับเข้ามาค้าขายภายในชุมชนในวันที่มีงานประเพณีดังกล่าว เพื่อเป็นการสร้างสีสันและสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆ ได้ต่อไป

ชุมชนมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ ทั้งประวัติการต่อสู้เพื่อการได้อยู่ในพื้นที่, ภาพชุมชนในอดีต, ประวัติบ้านโบราณ, โบราณวัตถุหรือของเก่าแก่ที่ถูกเก็บสะสมไว้โดยคนในชุมชน และรวมถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมบางอย่างที่อาจจะมิได้ปรากฏให้เห็นแล้วในปัจจุบัน เช่น ในชุมชนมีตำนานกำเนิดวิถีเกแห่งแรกในประเทศไทย, การทำเครื่องดนตรีไทยที่เคยเป็นอาชีพของคนในชุมชนมาแต่อดีต ทาง กทม.ควรสนับสนุนให้มีการจัดสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นแหล่งเก็บรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ไว้

กทม. ควรมีการปรับปรุงบูรณะบ้านโบราณให้คงอยู่ในสภาพสมบูรณ์ เพื่ออนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังต่อไป โดยชาวบ้านจะต้องทำหน้าที่ดูแลศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและบ้านโบราณ และคอยให้คำแนะนำข้อมูลต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวที่สนใจ

เพื่อเป็นการเผยแพร่และฟื้นฟูประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมบางอย่างที่อาจจะเลือนหายไปแล้วให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ เช่น ตำนานกำเนิดวิถีเก หรือ การทำเครื่องดนตรีไทยในสมัยก่อน นอกจากการอนุรักษ์ไว้ในรูปแบบของการรวบรวมเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแล้ว

การจัดงานฟื้นฟูเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของชาวชุมชนอย่างสม่ำเสมอก็เป็นอีกทางหนึ่งในการฟื้นฟูอดีตอันทรงคุณค่าให้กลับมาปรากฏแก่คนรุ่นหลังอีกครั้ง อีกทั้งยังจะช่วยสร้างสีสันทางการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นในชุมชนด้วย ทั้งนี้ชุมชนอาจมีการประสานความร่วมมือเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเชื่อว่าชุมชนมีความสามารถในการจัดงานในลักษณะนี้อยู่แล้ว

เพื่อเป็นการสืบทอดให้ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้รับการอนุรักษ์และคงอยู่ต่อไป ผู้นำชุมชนควรมีการจัดกิจกรรมสาธิตศิลปหัตถกรรม /ภูมิปัญญาเหล่านี้ให้แก่นักท่องเที่ยวและเยาวชนผู้สนใจทั้งในและนอกชุมชนได้รู้จัก และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองและมีการสืบสานถ่ายทอดสู่คนรุ่นลูกหลานต่อไป

นอกจากนี้ ชุมชนป้อมมหากาฬมีข้อได้เปรียบในเรื่องการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากข่าวคราวเกี่ยวกับชุมชนป้อมมหากาฬได้รับการเผยแพร่ไปแ่แล้วมากมายในฐานะชุมชนที่น่าสนใจและมีปัญหาถูกไร้สื่อ ชุมชนอาจประสานความช่วยเหลือไปกับกลุ่มนักวิชาการ สื่อมวลชน ผู้ซึ่งเคยมาศึกษาเรียนรู้ ทำงาน / ทำข่าวกับชุมชน เพื่อจัดแถลงข่าวเปิดตัวชุมชนในฐานะแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ซึ่งชุมชนเองก็เคยจัดงานแถลงข่าวมาแล้ว ดังเช่น ข่าวเปิดตัว “โครงการบ้านไม้โบราณ ชุมชนป้อมมหากาฬ” (รายละเอียดในภาคผนวก)

นโยบายการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ให้ไปเป็นสวนสาธารณะของรัฐทำให้เกิดการไ้รู้ชุมชนโดยเป้าหมายของสวนสาธารณะนั้น ก็เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว จากผลการศึกษาของการวิจัยครั้งนี้พบว่า ชุมชนมีต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเพียงพอที่จะใช้เป็นตัวส่งเสริมการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี หากแต่เป็นการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรม ดังนั้น การพัฒนาชุมชนให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงน่าจะเป็นทางออกที่ดีทางหนึ่งของการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชนป้อมมหากาฬ นำไปสู่ทางออกที่ตอบสนองความต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ และความต้องการอยู่อาศัยในพื้นที่เดิมของชาวบ้านได้ต่อไป

อภิปรายและสรุปผล

สถานภาพสิ่งแวดล้อมและ ความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการดูแลจัดการสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ให้น่าอยู่และดึงดูดใจนักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น และบทบาทสำคัญในการดูแลด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ย่อมหนีไม่พ้นประชาชนคนท้องถิ่นผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นๆ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลถึงความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนซึ่งมีประเด็นสำคัญ 3 ประเด็น อภิปรายได้ 3 ประเด็นย่อย ดังนี้

ความเข้มแข็งของชุมชน หรือ ความสามัคคีของชุมชนนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนป้อมมหากาฬอยู่รอดจากการไ้รู้มาจนถึงทุกวันนี้ ความแตกแยกนำมาซึ่งหายนะของชุมชน ดังตัวอย่างของชุมชนตรอกไ้ที่ด้อยล่มสลายลงเพราะความขัดแย้งในชุมชน การแบ่งพรรคแบ่งพวกตั้งแต่ระดับผู้นำ ลงมาถึงชาวบ้านทั่วไปซึ่งทำให้ขาดความสามัคคีอันจะนำมาซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนได้

และตามที่ได้มีการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 ที่ได้กล่าวถึงประวัติการต่อสู้ของชุมชนเพื่อสิทธิในการไ้อยู่อาศัยในพื้นที่เดิมจนประสบความสำเร็จ อีกทั้งการจัดงานกิจกรรมต่างๆ ของ

ชุมชน เช่น งานเสวนาเกี่ยวกับสิทธิในด้านที่อยู่อาศัย หรือการเสวนาถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนป้อมมหากาฬที่เคยจัดกันมาหลายครั้ง การจัดงานฟื้นฟูตำนานลึกลับ “พระยาเพชร” ป้อมมหากาฬ ซึ่งเป็นวิถีถิ่นแห่งแรกในประเทศไทย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนได้เป็นอย่างดี

โดยการจัดงานในแต่ละครั้งนั้น ชุมชนจะมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก เช่น นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั้ง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี มหาวิทยาลัยมหิดล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชาวชุมชนป้อมมหากาฬในด้านการสร้างเครือข่ายกับภายนอกได้อย่างกว้างขวาง

ความเข้มแข็งของชุมชนยังแสดงออกชัดเจนในเรื่องของการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนด้วย จากผลการศึกษาในบทที่ 4 เมื่อพิจารณาในส่วนของการดูแลด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีการริเริ่มและทำกิจกรรมในการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การแบ่งชุมชนออกเป็นพื้นที่ย่อยเพื่อง่ายต่อการรับผิดชอบดูแลรักษาความสะอาดด้านขยะในชุมชน การปรับปรุงพื้นที่ว่างเปล่าจากการรื้อถอนบ้านให้สามารถใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ และไม่ปล่อยให้รกร้าง เช่น ดัดแปลงเป็นสนามเด็กเล่น และลานอเนกประสงค์สำหรับทำกิจกรรมของชุมชน การดูแลรักษาโบราณสถานคือป้อมมหากาฬ ซึ่งมักจะมีหญ้าออกขึ้นตามรอยรั้วของปูน จำเป็นต้องตัดถอนเพื่อรักษาโบราณสถานไว้ การอนุรักษ์ต้นไม้เก่าแก่ของชุมชนผ่านพิธีกรรมการบวชต้นไม้ ฯลฯ นอกจากนี้ชุมชนยังมีการร่วมกิจกรรมรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมกับหน่วยงานภายนอก เช่น “เครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคลอง” ทั้งหมดที่ยกตัวอย่างมานี้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนที่จะสามารถดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชนได้อย่างดี และเป็นกำลังสำคัญที่ยิ่งใหญ่เพราะมาจากความเต็มใจที่จะดูแลสิ่งแวดล้อมของชาวบ้านเองอย่างแท้จริง มิใช่แค่ทำตามนโยบายสิ่งแวดล้อมที่ออกโดยรัฐแต่ไม่ได้มาจากจิตสำนึกของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือด้านงบประมาณและอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องมือจากทางราชการก็จะทำให้ชุมชนได้แสดงศักยภาพเต็มที่ในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้นต่อไป

ระบบการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากผลการศึกษาในบทที่ 4 ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่าระบบการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน ในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนที่สำคัญ เช่น การจัดการขยะ และ การจัดการน้ำเสีย ยังอยู่ในความรับผิดชอบของทางกรุงเทพมหานครเข้ามาดูแล นอกจากนี้ยังพบว่า มีการกำจัดขยะจำพวกกิ่งไม้และใบไม้แห้งด้วยการเผาเองในชุมชนด้วย

นับได้ว่า นอกจากทางราชการจะช่วยดูแลระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนแล้ว ชาวบ้านเองยังมีการจัดระบบการจัดการจากบุคลากรในชุมชนเองอีกด้วย นับการเป็นเริ่มต้นที่ดีต่อการจัดการดูแลสิ่งแวดล้อมเพื่อแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไปในอนาคต

ความสามารถในการนำกฎหมายมาใช้ในส่วนของ การเข้าถึงสิทธิในการได้รับการบริการ จากภาครัฐนั้น ทั้งในส่วนของสาธารณูปโภคและบริการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ความรู้ด้าน กฎหมายเป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนจะสามารถใช้เรียกร้องสิทธิในด้านนี้

ตามที่ได้มีการทบทวนวรรณกรรมไว้แล้วในบทที่ 2 พบว่า มีนักวิชาการ/คณาจารย์จาก มหาวิทยาลัยศิลปากร และ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เข้ามาช่วยดูแลด้านกฎหมายโดยตรง ซึ่งเป็น ทีมงานใน “โครงการชุมชนบ้านไม้โบราณ ป้อมมหากาฬ” อันเป็นโครงการที่รับผิดชอบโดย อาจารย์จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ทำให้ชุมชนมีที่ปรึกษาด้านกฎหมายที่ ดี สามารถที่จะเข้าถึงการบริการ และสิทธิต่างๆ ที่พึงมีพึงได้จากรัฐ

อีกทั้งยังพบว่า มีกลุ่มผู้มีความรู้ทางวิชาการที่เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนมากมายตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาศึกษาชุมชนในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม หรือร่วมเรียกร้อง ความเป็นธรรมในการได้รับสิทธิการอยู่อาศัยในพื้นที่ ทำให้ชุมชนมีเครือข่ายที่จะสามารถปรึกษา ขอคำแนะนำเรื่องกฎหมายจากบุคคลเหล่านี้ได้อีกด้วย

สรุปได้ว่า ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการกับสิ่งแวดล้อมของพื้นที่อยู่ตนเองอย่างมีจิตสำนึก ร่วมกัน ทำให้สภาพสิ่งแวดล้อมค่อนข้างดี ศักยภาพในการดูแลพื้นที่ของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ เกิดการพัฒนาพื้นที่ชุมชนไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต ด้วยความเข้มแข็งในการจัดการดูแลสิ่งแวดล้อมของชุมชนเอง และการประสานความร่วมมือกับ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งเสริมและเตรียมความพร้อมกับการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมต่อไป

วัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชุมชนมีวัฒนธรรมที่มีความ หลากหลายและเป็นเอกลักษณ์ ที่สามารถใช้ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชมได้มากมาย

วัฒนธรรมท้องถิ่น อย่าง การไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาที่ ชาวบ้านมีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าสถิตอยู่ ณ ป้อมมหากาฬ ดังนั้น ความเชื่อดังกล่าวจึงนำมาซึ่ง การ อนุรักษ์และเคารพ ดูแล โบราณสถานให้คงอยู่อย่างดี

แบบแผนทางวัฒนธรรมประการสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการจัดการกับพื้นที่ให้เกิด การพัฒนาไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และคงความยั่งยืนต่อไปได้นั้น คือ รูปแบบวิถีชีวิต ของชุมชนที่มีความเกื้อหนุนกัน เชื่อมกัน เหมือนชุมชนทั้งชุมชนเป็นครอบครัวใหญ่ที่มีความรักในถิ่น

ฐานที่อยู่ของตนเอง ทั้งนี้ เห็นได้ชัดจาก วัฒนธรรมการ “ลงแขก” เพื่อลอกท่อในช่วงหน้าฝนที่มีปัญหาท่ออุดตัน คำพูดว่า “ลงแขก” ของชาวมุขชนป้อมมหากาฬนั้นไม่ได้มีความหมายในแง่ลบแบบที่สังคมปัจจุบันเข้าใจ แต่มีความหมายโดยนัยยะที่คนโบราณใช้ในการลงแขกเกี่ยวข้าว วิธีชีวิตตามแบบแผนวัฒนธรรมเช่นนี้เอง ที่ผู้วิจัยคิดว่าสำคัญยิ่งในการตอบคำถามที่ว่า “ชุมชนป้อมมหากาฬจะสามารถพัฒนาไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้หรือไม่” และโดยเฉพาะในประเด็น ความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต รูปแบบวิถีชีวิตเช่นนี้จะเป็นตัวการสำคัญในการขับเคลื่อนพลังชุมชนให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ และได้รับการจัดการดูแลอย่างเข้มแข็งจนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืน

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมในชุมชนมีลักษณะที่เกื้อหนุนให้เกิดการส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไปได้ รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิตที่รักถิ่นฐาน และความสามารถในการพึ่งตนเอง จะช่วยให้วัฒนธรรมในชุมชนได้รับการอนุรักษ์สืบสานและเกิดความยั่งยืนในการดูแลพัฒนาจัดการชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่จะเสนอแนะทั้งในเรื่องระดับนโยบายการพัฒนาชุมชนและเรื่องของการละเอียดการเก็บข้อมูลวิจัย ดังนี้

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า นโยบายการพัฒนาของรัฐที่บางครั้งขัดแย้งกับความต้องการของประชาชน ก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งอันยาวนานดังเช่น กรณีของชุมชนป้อมมหากาฬ ดังนั้น ในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดแนวทางและนโยบายการพัฒนาต่างๆ จึงเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อให้การพัฒนานั้นส่งผลดีต่อคุณภาพชีวิตและตรงตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริงภายใต้ระบอบประชาธิปไตย จึงควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ทั้งในระดับการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติ

จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่าการลงเก็บข้อมูลมีความยากลำบากอย่างยิ่งเนื่องจาก เป็นชุมชนที่อยู่ในช่วงมีปัญหาถูกไล่รื้อจากทางราชการ ทำให้ชาวบ้านเกิดความหวาดระแวงในตัวผู้วิจัยที่เข้าไปขอข้อมูลในชุมชน ชาวบ้านเกรงว่าผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่สำคัญในชุมชนไปให้กับ ก.ท.ม. ซึ่งชาวบ้านคิดว่าจะมีผลเสียต่อการต่อรอง/ต่อสู้เพื่อสิทธิในการอยู่พื้นที่เดิม ดังนั้น ผู้วิจัยขอแนะนำว่าควรศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนให้ละเอียดและเลือกชุมชนที่อยู่ในสถานการณ์ที่สามารถเปิดเผยข้อมูลได้เต็มที่เพื่อความสะดวกในการเก็บข้อมูลต่างๆจากชุมชนจะเป็นการดีกว่า

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีอุปสรรคอย่างมากในการขอเก็บข้อมูลในชุมชน เนื่องจากความขัดแย้งทางนโยบายการพัฒนาระหว่างชุมชนกับรัฐดังที่กล่าวมาแล้ว จึงขอแนะนำว่าผู้วิจัยท่านอื่นๆ ที่ต้องการทำงานวิจัยกับชุมชนจำเป็นอย่างที่สุดที่จะต้องเข้าไปคลุกคลีกับชุมชนให้มากในทุกๆ กิจกรรมที่จะเข้าร่วมได้ เพื่อสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจในตัวผู้วิจัย จะทำให้การลงเก็บข้อมูลต่างๆ จากชาวบ้านในชุมชนได้รับความร่วมมือที่ดี และ ยังจะได้ข้อมูลในเชิงลึกและข้อมูลประเด็นอื่นๆ ที่นอกเหนือจากวัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยมาด้วย อันจะมีประโยชน์ต่อการวิเคราะห์งานวิจัยในมุมมองที่กว้างขวางกว่าเดิม และทำให้งานวิจัยมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้นด้วย

จากการวิจัยครั้งนี้ มีการวัดอุณหภูมิและระดับความดังเสียงภายในชุมชนด้วย โดยใช้เป็นเพียงข้อมูลยืนยันประกอบการวิเคราะห์สภาพอากาศและเสียงในชุมชนเท่านั้น ไม่ได้เป็นข้อมูลหลัก จึงอาจตรวจวัดได้ไม่ตรงตามมาตรฐานวิธีการทางวิชาการเท่าที่ควร สำหรับงานวิจัยที่ใช้การตรวจวัดอุณหภูมิอากาศและระดับเสียงเป็นข้อมูลหลัก ควรจะมีการตรวจวัดที่ได้มาตรฐานตามหลักวิชาการมากกว่านี้

การศึกษาวิจัยสถานภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่ใช้ชุมชนป้อมมหากาฬเป็นกรณีศึกษา ทำให้เห็นประเด็นและโอกาสในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่อาศัยรากเหง้าของชุมชนและวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้ว ให้มีสภาพเหมาะสมขึ้น โดยอาศัยความเข้มแข็งของชุมชน ระบบการจัดการและการใช้กฎหมาย โดยการสนับสนุนจากฝ่ายต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ก็จะช่วยให้เกิดการพัฒนาย่างยั่งยืน และเสริมรับกับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้

แม้เป็นเพียงกรณีศึกษาหนึ่ง ก็ทำให้ได้ข้อเสนอแนะแนวทางและการปรับวิธีการเก็บข้อมูลศึกษาวิจัยสำหรับการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมซึ่งยังคงต้องมีการศึกษารายละเอียดในที่แห่งอื่นๆ เพื่อเป็นการยืนยันแนวทางการจัดการชุมชนกับการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

STATE OF ENVIRONMENT AND CULTURE RESULTING IN CULTURAL
TOURISM SUPPORT: CASE STUDY OF POMMAHAKARN COMMUNITY,
BANGKOK

WERAYA JAYAWAN 4637498 ENRD/M

M.Sc.(ENVIRONMENTAL PLANNING FOR COMMUNITY AND RURAL
DEVELOPMENT)

THESIS ADVISORS : KASAM KULPRADIT,M.Sc., SOMPONG
THONGCHAI,Ph.D., PIJUK HINSHERANON, Ph.D.

EXECUTIVE SUMMARY

Background

Government have a plan to improve Kungrattanagosil island, Bangkok, for tourism economic support and conversation ancient place of Thai. They defined many communities as a slum that is obstacle for this development planing and its should be destroyed. By this plan, Pommahakarn community will be demolished by Bangkok Metropolitan Administration to be the park for tourists.

However ,for dwelling right in this land, local people have fought for a long time.

Pommahakarn community is an ancient community that has worth by history and Thai lifestyle, including Thai wisdom such as gold fusing, clay figurine making, bird cage making, Thai massage and fighting cock breeding.

In addition, Pommahakarn community is “wood house community” that might be the best completely remained only one in Rattanakosil island. These antique houses are age from 150 to 200 years.

Aside from Pommahakarn community demolition lose old cultural community, the community eviction extremely distress people who live in the community also.

researcher have interested in Pommahakarn community and want to study about state of environment, culture and lifestyle resulting in cultural tourism development support. The result of research can be utilized as cultural tourism development guideline for Pommahakarn community that respond with government policy supporting economic tourism. And people can be a part in the development process.

Objectives

1. To study the state of environment and culture of Pommahakarn community for analysis the result in cultural tourism support in the community.
2. To suggest environmental and cultural conservative direction for cultural tourism support in Pommahakarn community

Research methodology

this thesis uses both qualitative and quantitative data such as area surveys, in-depth interviews, participant and non-participant observation and questionnaires with all 52 households in the study area. Methods for Primary Data Collection is area survey, in-depth interview, observation, questionnaire

All of collecting data have categorized and arranged at the same time with primary and secondary data collecting for easy to complete data. All of collected data can be analysis follow by objectives of the research as follows:

All of the collected data are categorized by issues determined in scope of study Issues. It consists of 2 main issues, state of environment and culture of Pommahakarn community.

Analyze the state of environmental problem by all questionnaire data collected from 52 families, walking survey discovery by the researcher. Suggest the environmental manage method in the community to be better.

Analyze all of culture information collected how it can support the community to be cultural tourism resource.

The information that was analyzed by 1 and 3 can be analyzed about culture and environment conservation for cultural tourism support in the community.

Discussions and Conclusions

This research was conducted as another way to present environmental and cultural conservation for promoting cultural tourism of Pommahakarn community through blending concepts of government needs for Rattanakosin tourism promotion and academic experts who had recognized the value of being historical community as well as development ideas of Pommahakarn community. Therefore, this research was considered the study of community as the guidelines for life and environment quality development based on original background of community that equipped with ancient culture and history, aiming for being the cultural tour site and growing along with the community lifestyles. At the same time, it must response to ideas of all sectors, government, academic experts and community.

This research has set its objective toward the study of environmental and cultural conditions of Pommahakarn community to analyze the effects of environment and culture toward cultural tourism of Pommahakarn community as well as presenting guidelines for environmental and cultural conservation in the community.

Results Discussion

Association between community culture and community environment.

Results from the study of environment conditions and community culture in current management and problems suggested the involvement of community culture

with occupation, traditional ritual and community wisdom with both positive and negative effects.

Association between occupations with wisdom and environment

Results from the study of community environment problems indicated that there have been problems with damaging and blocking water pipe. Considering the community occupation, some community members has made the living from making fish maws which created fats that block the pipe and sent foul odor as well as old water pipes were installed since the community establishment.

Furthermore, there are giant trees grown all over the community. Although community members have swept the leaves for burning on daily basis, they could not keep up with those loose leaves on the ground, especially during spring which caused accumulation of leaves and garbage in some area. During rainfall, the rain would wash these items into the pipe, blocking the water pipes in the community.

After consideration of other occupations that might send the effects toward other environmental conditions, findings indicated that fighting cock and bird breeding could result in odor pollution. However, results of the study yield differently because those entrepreneurs well managed environment by constantly keeping the area clean with sweeping and turning birds and cocks wastes into plant fertilizer. From questioning 52 households, findings indicated that there had not been any odor problem from raising birds and fighting cocks. This could support the fact that the foul odor from raising area had never interfered with community living. As a matter of fact, odor pollution came from traffic smog, community garbage burning and dogs and cat wastes at the public places.

Gold fusing has become another occupation that could damage environment from burning “gold remains” during the melting process. However, the study revealed that there has not been any problem raised from burning gold remains, only odor from some chemical used in the gold fusing gold. Only 1 household got annoy by this problem.

As for other occupations in selling and working for companies or stores both inside and outside community, there has not been any evidence of environmental impact within the community.

Association between traditional rituals and environment

Although ancient trees conservation in accordance with ordain tradition of Pommahakarn community only originated in 2005, it has become good tradition toward environmental quality promotion of Pommahakarn community as well as creating awareness for loving nature and natural resources conservation among Pommahakarn community members and their offspring through sacred rituals. These trees conservation had given serenity to the area and become shelter and food sources for small animals, such as, birds, squirrels in the community as well as giving pleasant scenery for the visitors.

Considering annual traditional rituals of Pommahakarn community, the King's birthday, paying homage to Luang Pu Pommahakarn or arranging other festivals according to Thai tradition, Pommakarn Community must act together to better community as well as cleaning Pommahakarn to act responsible for maintaining ancient monuments and preserving Pommahakarn environment that had been practiced before.

Community Managing Ability for Cultural Tourism Promotion

Environmental management is considered key factor affecting the maintenance of that tour site to attract more tourists. Important roles for maintaining environment should be the responsibility of community. The researcher had analyzed key factors affecting the community environmental management capability which involved in 3 significant issues as follows.

Community Strength

Professor Michael Helffeld, professor of Faculty of Humanities at Harvard University referred to community strength that “ Pommahakarn community is quite intrigue community because the community has been able to solve social problems within 5 years. The development of Local Democracy and cooperation has been done at high level in public area cleaning....community has never lose hope when Bangkok Metropolitan Administration refuse to acknowledge community rights. The most important matter is the ability of community members to care and solve problems for themselves”. (www.matichonbook.com)

Literatures review in Chapter II, the researcher had written about community history of successfully fighting for the right to live in the area as well as other community activities, such as, discussion of rights for land occupation or historical value of Pommahakarn community that had already been arranged many times, displaying origin of Thai musical folk dance “Phraya Petch” Pommahakarn as being the first Theater of Thai musical folk dance of Thailand. These items have extremely shown the potential and strength of community.

During the arrangement of each activity, community would cooperate with outside agencies, such as, academic experts, local experts, University students of Thammasat University, Silpakorn University, King Mongkut’s University of Technology Thonburi, Mahidol University, Chulalongkorn University which demonstrated Pommahakarn community strength in joining with external network.

Community strength was expressed through community management as being illustrated in community environmental management. Findings from the study in Chapter IV regarding environmental management, community started to maintain environment continuously, such as, dividing community into small section for easy garbage cleaning in the community. Making use of empty area after houses had been demolished, such as, turning the area into playground and all purposes court for community activities, preserving the ancient monument, Pommahakarn by cutting grasses growing at the crack of cement, ancient trees conservation through trees ordain. Furthermore, community had cooperated with outside agencies, such as,

keeping canal clean together with outside communities and setting up network in the name of “Community Development Network and canal environment”. All of these examples have demonstrated, community potential and strength to maintain community environment quite well, especially after receiving assistance in budget and equipments from the government, the community had demonstrated full potential in maintaining community environment further.

Management System

Results of the study in Chapter 4 regarding environment indicated that few key community environmental management systems, such as, garbage and sewage have been managed by the government. Garbage collectors from Bangkok Metropolitan Administration would make daily pick up while some part managed by the community members. Mainly, branches and dried leaves would be burnt in designated place, near the edge of the canal where air frequently flow and within the radius that should not impose any danger to nearby households. As for blocking water pipe, the Bangkok Metropolitan Administration should urgently correct the problem.

Furthermore, area studying and making acquaintance with community members had made the researcher learn about community security system which assigned 6 community members for night watch every night at the entrance of Pommahakarn in order to prevent burglary and fire. Furthermore, some community members were volunteered for House Police assisting Sumranrat Police in watching the public park nearby the community.

Law Enforcement

Knowledge in Law Enforcement among community members is being crucial for them to demand their right for receiving public utilities and environmental management services from the government.

Literature review in Chapter II indicated that academic experts and professors from Silpakorn University and Thammasat University had directly deal with the laws

which was the working team under the community development project named “Pommahkarn Antique Houses Project”. It was the project responsible by Architect Professors from Silpakorn University who had sign the agreement to cooperate between Bangkok, Silpakorn University and Pommahakarn community to prepare the area for cultural and historical educational source. Therefore, community was able to demand legal services and rights from the government by having legal advisors.

Furthermore, many academic experts have continued to work with community from the past to present, not only in the study of community history, culture or participation of demanding legal rights for living in the area. Community had network to provide legal advice.

Research Conclusion

In the study of “Environmental Cultural conditions effecting cultural tourism, Case Study: Mahakarn Fortress, Bangkok Metropolitan”, research results were concluded as follows.

Studying environment and culture of Mahakarn Fortress Community

Environmental Conditions. As for garbage, there had been good practice in garbage collection and cleaning from agencies under the Bangkok Metropolitan Administration and community. Water contains some odor although it is not too strong and much less odor than the past and continue improving from the opening of Watergate as well as the canal is being looked after by Bangkok Metropolis Administration, together with the community members as network being set up for cleaning. This is indicated that community members are having good conscious toward canal preservation and no flood problem. Community air has no serious threat to the community. Community atmosphere is quite relaxed without loud noises to create nuisance.

Culture. Conclusion from cultural study revealed that community maintained 2 types of cultures as follows.

-Non-dynamic culture consisted of antique houses and collector items of community elderly.

-Dynamic culture consisted of occupational culture that involved with trading goods of blue collars and working with the government agencies and private companies.

Community has maintained traditional ritual as unique community tradition, such as, paying homage to Luang Pu Mahakarn Fortress, ancient houses and trees ordain and Thai festivals of National Mother Day Celebration, National Father Day Celebration and other annual festivals. Community has kept Indigenous knowledge in melting gold, making pottery, making bird cages, traditional Thai massage, raising local fowls.

Analyzing the effect of environmental and cultural conditions toward cultural tourism promotion of Mahakarn Fortress Community

Environmental conditions in the community under the study presented no threat toward area promotion for being cultural tour site. However, there should be some physical improvement in household neatness and community path, including deteriorated public utility.

As for community culture, findings indicated that it may be suitable to promote cultural tourism because of culture at Pommahakarn has own unique identity and value as well as diversified wisdom enough to promote and develop community area for cultural tour site.

Recommendations for environmental and cultural conservation to promote community cultural tourism

Recommendations for environmental conservation to promote community tourism.

Other traditional rituals of community had encouraged environmental activities. Therefore, community leader should arrange these activities annually and continuously to preserve these traditions as well as promoting children and youth in the community to constantly participate in those activities. It was another way to raise good conscious toward environmental preservation and start new project to better care for environment.

Trees created pleasant scenery for community, suitable for being recreational area. Community leader should encourage community members to preserve these ancient trees.

Guidelines and punishment for littering in household and public area must be set up for “joint regulations” as well as guidelines for separating garbage as “community regulation”.

Community must arrange activities to preserve canal together with other community network. Therefore, Bangkok Metropolitan Administration and relevant agencies should assist community members in promoting activities to preserve canal.

Recommendations for cultural conservation to promote community tourism

Transportation facilities should be built to connect area between Pommahakarn Community and nearby tour sites.

Arranging all year activities to coincide with Thai Festivals as well as local festivals of Pommahakarn community to make tourism more vibrant.

Encouraging community members returning to sell meals in the community during festivals.

Community Learning Center should be built to gather interesting historical data, including fighting history for the right to live in the area, pictures of old community, background of ancient history, ancient artifacts or community collection items and other wisdom.

Restoring ancient houses back to the same conditions as well as assigning community member as caretaker of Learning Center for community and ancient houses to provide assistant and information for interested tourists.

Arranging festival to bring back community cultural history, such as, origin of Thai musical folk drama or making Thai musical instruments. In the past, there had been some cooperation to earn the support from both public and private sectors.

There should be some demonstration of community wisdom for interested tourists and youth, both inside and outside community to recognize the value of wisdom and transmit to the next generation.

In conclusion, Pommahakarn community has maintained environmental and cultural conditions that capable of promoting area to be cultural tour site with environmental management ability of Pommahakarn community, including diversified valuable culture with identity as being specified by current cultural sites. Therefore, government agencies should provide assistance to improve new and valuable cultural tour site.

Research Recommendation

Findings from this research indicated that the government policies sometimes have disagreed with people demand which may cause long time conflict such as the case of Pommahakarn Community. Therefore, people's participation in measures setting of development policies is considered crucial for improving life quality and truly serving the need of people under the Democracy.

Findings from this research indicated that data collection was extremely difficult because the community had been served eviction notice from the government which caused suspicious among the community members when being asked for information. They were afraid that the key information would be used against them by

the Bangkok Metropolitan Administration. It might affect their negotiation for the right to live in the area. Therefore, the researcher would like to recommend studying community background in minute details and selecting community that could openly reveal information so that data could be conveniently collected.

Due to difficulties in community data collection that have risen from conflict between the government and the community as previously mentioned, the next researcher who wants to conduct the community research must make close acquaintance with community in all activities to earn their trusts so that they are willing to cooperate as well as getting in-depth information and other information aside from main objective of the research. This may benefit the research analysis with broader perspective and add more reliability to the study.

Findings from this research after measuring temperature and noise level within the community indicated that derived data was not key data. It was done only to support air and noise analysis which might not be up to academic standard. If the data was prepared for key data, there should be measurement in accordance to academic theory.

บรรณานุกรม

1. กรมควบคุมมลพิษ. มลพิษทางเสียง. กรุงเทพฯ: บริษัท ซีลค์คลับ จำกัด; 2544.
2. กฤตยาพร ตลิ่งทอง. รายงานการฝึกภาคปฏิบัติ 2 ชุมชนป้อมมหากาฬ แขวงนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ:คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; 2547.
3. ขวัญสุดา ชันชวิทย์.การเปรียบเทียบการจัดการสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสองแห่งในเมืองเก่าอยุธยาที่มีผลต่อชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษา การจัดการแบบมูลนิธิกับแบบชุมชนดั้งเดิม. [วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชน].นครปฐม:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล; 2541.
4. จิราวรรณ พิเศษสกุลกิจ.ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดสภาพแวดล้อมบริเวณโบราณสถาน : ศึกษากรณีป้อมมหากาฬ จังหวัดกรุงเทพมหานคร. [วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาสิ่งแวดล้อม]. นครปฐม:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล;2534.
5. นักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. รายงานฉบับร่าง ชุมชนป้อมมหากาฬ. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี; 2546.
6. พระเทพเวที. ธรรมเพื่อชีวิตและการพัฒนาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด; 2532.
7. ภูริทัต ไชยเศรษฐ์.ชุมชนป้อมมหากาฬ: การสร้างและต่อรองความหมายในพื้นที่ทางสังคม.[วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนาชุมชน]. กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์;2547.
8. ยุกติ มุกดาวิจิตร.การก่อตัวของกระแส “วัฒนธรรมชุมชน” ในสังคมไทย : พ.ศ.2520-2537. [วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชามานุษยวิทยา]. กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์;2538.
9. สรัชชยะ ถาวรสันต์. แนวทางการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพโดยการจัดการระบบโครงสร้างพื้นฐานบริเวณรอบองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม.[วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชนและชนบท]. นครปฐม:บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล; 2546.

10. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.บทคัดย่องานวิจัยด้านวัฒนธรรม.กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ;2544.
11. สุชาดา รัตนภูมิพงษ์. วัฒนธรรมชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ศึกษากรณีแหล่ง
โบราณคดีบ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา.
 [วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาสิ่งแวดล้อม].นครปฐม:บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล;2546.
12. ชาตรี ประกิตนันทการ. เอกสารประกอบการประชุมโครงการบ้านไม้โบราณ ชุมชนป้อม
มหากาฬ .กรุงเทพฯ:คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตท่า
พระจันทร์;19 มกราคม 2549.
13. _____ และคณะ. (ร่าง) โครงการวิจัยชุมชนบ้านไม้โบราณป้อมมหากาฬ. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยศิลปากร; 2549.
14. ฝ่ายสำรวจข้อมูลกายภาพ. เอกสารประกอบการประชุมโครงการบ้านไม้โบราณ ชุมชนป้อม
มหากาฬ .กรุงเทพฯ:คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตท่า
พระจันทร์;พฤษภาคม 2549.
15. อकिन รพีพัฒน์. ชีวิตและจุดจบของสลัมกรุงเทพฯแห่งหนึ่ง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา; 2536.

คู่มือ

16. ชาตรี ประกิตนันทการ. ชุมชนบ้านไม้โบราณ “ป้อมมหากาฬ” กลางกรุงเทพฯ. คู่มือรายงานลิเก
“พระยาเพชร” ป้อมมหากาฬ ตำนานกำเนิดลิเกในประเทศไทย ณ ลานชุมชนป้อมมหากาฬ .
กรุงเทพฯ;10 พฤศจิกายน 2548.

Web Site

17. กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (Online) ข้อมูลเชิงวิชาการ การท่องเที่ยว Available from :
http://www.mots.go.th/tour_description.htm (พฤษภาคม 2549)
18. กรมอุตุนิยมวิทยา. (Online) พยากรณ์อากาศประจำวัน Available From: <http://www.tmd.go.th>
(เมษายน 2549)

19. กรุงเทพธุรกิจ. (Online) จุดประกายปริทัศน์ 108 วิถีทัศน์ ความสำคัญของชุมชน Available From : <http://www.bangkokbiznews.com> (สิงหาคม 2546)
20. มติชน. (Online) อีกมุมมองหนึ่ง.. ชุมชนป้อมมหากาฬ Available from : <http://www.matichonbook.com> (มีนาคม 2547)
21. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.(online) สวนสาธารณะในเขตกรุงรัตนโกสินทร์กับชุมชนป้อมมหากาฬ Available from : <http://www.arch.ku.ac.th/staff/papers/fort>. (สิงหาคม 2549)
22. สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว. (Online) แบบประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว Available from: www.tourism.go.th (กรกฎาคม 2549)

ภาพยนตร์

23. อภิวัฒน์ แสงพัทธสีมา.Urban Paradise.ภาพยนตร์สั้นชนะ 3 รางวัล.กรุงเทพฯ:มูลนิธิหนังไทย;2546.

สัมภาษณ์

24. คุณพรเทพ บุรณะบุรีเดช อายุ 41 ปี หนึ่งในคณะทำงานชุมชนฯ ,พ.ศ. 2548(วันทำพิธีบวงสรวง หลวงปู่ป้อมมหากาฬ) , โต๊ะหินสาธารณะในชุมชน
25. คุณธีรภัทร แซ่โล้ว อายุ 51 ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ, พ.ศ. 2548, ลานวัฒนธรรมชุมชน
26. คุณประพิณ ขจิตสุวรรณ อายุ 71 ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ, พ.ศ. 2548, ภายในบ้านที่อาศัย
27. คุณลุงกุศล เขยบุปผา อายุ 60 ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ, มิ.ย. 2548, ภายในบ้านที่อาศัย
28. คุณสรายุช นิลโบ อายุ 38 ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ, มิ.ย. 2548, หน้าบ้าน
29. คุณชัยวัฒน์ ตูลารักษ์ อายุ 33 ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ, มิ.ย. 2548, หน้าบ้าน
30. คุณสำเริง ดาวสุข อายุ 51 ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ, มิ.ย. 2548, บริเวณลานเลี้ยงไก่
31. คุณสวาท ลุนสิน อายุ 41 ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ ,ม.ค. 2549, โต๊ะหินหน้าบ้านที่อาศัย
32. คุณรัชชชัย วนากานูเบศ อายุ 54 ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ ,ม.ค.49, แคร่ไม้นั่งเล่นสาธารณะ ภายในชุมชน
33. คุณฉวี พงมิตร อายุ 69 ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ ,ม.ค.49, ภายในบ้านที่อาศัย

34. คุณนิลาวรรณ จันทร์เทศ อายุ 30 ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ ,ก.พ.2549 , ม้านั่งสาธารณะในชุมชน
35. คุณวิชชัย วรมหาคุณ อายุ 47 ปี หนึ่งในคณะทำงานชุมชน, ก.พ. 2549, ภายในบ้านที่อาศัย
36. คุณศรีสวาท เล็กวิไล อายุ 61ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ, มี.ค.2549, โต๊ะหน้าบ้าน
37. คุณทรงวง เสริมสุขประเสริฐ อายุ 64ปี ชาวชุมชนป้อมมหากาฬ, เม.ย. 2549, โต๊ะหินสาธารณะของชุมชน

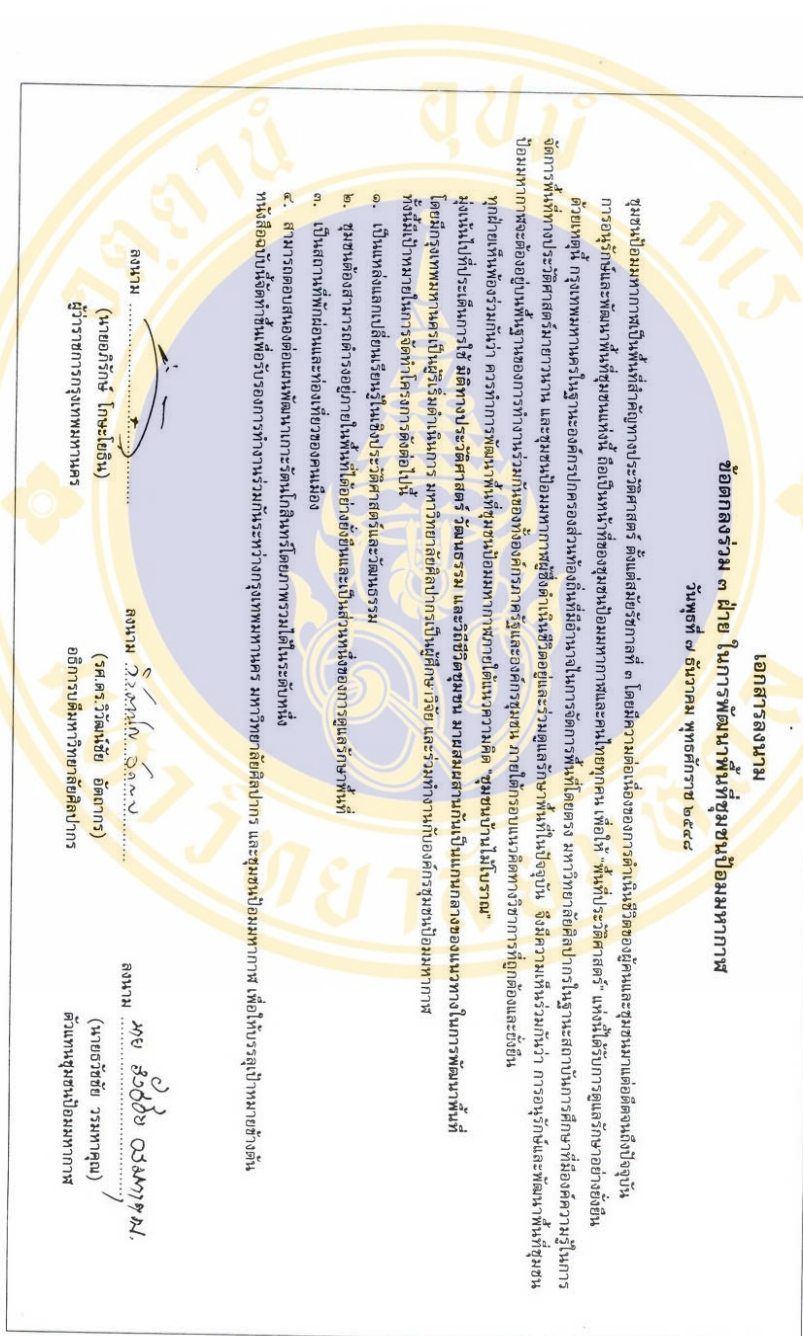
หนังสือและเว็บไซต์ต่างประเทศ

38. Charles J.Metelka. The Dictionary of Tourism : New York: United States of America: Merton House Travel and tourism Publisher; 1986.
39. National Endowment for the Arts,USA.(online). Fact Sheet: Cultural Tourism .Available from <http://www.arts.gov/about/Facts/Cultourism.html> (กันยายน 2549)

ภาคผนวก ก.

งานแสดงข่าวเปิดตัวโครงการชุมชนบ้านไม้โบราณ ป้อมมหากาฬ

รูป เอกสารลงนาม

รูป การลงนาม ระหว่าง ชุมชนป้อม
มหาวิท ยาลั ย ลี เก้ ปาก กร และ
กรู ง เ ทพมหานคร

รูป บรรยายภาพในงานแถลงข่าว

ตัวอย่างบ้านไม้โบราณในชุมชน

ด้วยประวัติศาสตร์ที่มีมายาวนานของชุมชนป้อมมหากาฬ บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ภายในบางหลัง ถูกสร้างมาตั้งแต่สมัยเมื่อร้อยกว่าปีก่อน ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวอย่างบ้านโบราณในชุมชน ดังนี้

บ้านเลขที่ 97

เป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ยกใต้ถุนสูง สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 พื้นที่ประมาณ 30 ตารางวา สร้างจากไม้สักทั้งหลัง ปัจจุบันอายุประมาณ 200 ปี เจ้าของคนแรก คือ หมื่นศักดิ์ แสนยากร เจ้าของคนที่สอง คือ นายเชาว์ ชุ่มวิจิตร รับราชการทหารเรือ และเมื่อเกษียณอายุราชการ ก็ได้ออกไปอยู่นอกชุมชน เจ้าของคนต่อมา คือ นางเชียงงิ้ว แซ่โล้ว แม่ของนายธีรภัทร แซ่โล้ว ปัจจุบันบ้านหลังนี้ ตกทอดเป็นมรดกแก่ นายธีรภัทร แซ่โล้ว ซึ่งมีอาชีพหลอมทองอยู่ในชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

สภาพบ้านในปัจจุบัน ตัวบ้านภายนอกยังอยู่ในสภาพดี แต่มีการก่อพื้นปูนเป็นบันไดทางขึ้นบ้าน สภาพภายในทรุดโทรมพื้นกระดานผุกร่อนอย่างมาก เนื่องจากอายุที่เก่าแก่ และมีการเปลี่ยนหลังคาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2540

บ้านเลขที่ 99

เป็นบ้านที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นบ้านไม้สองชั้นสร้างจากไม้สักทั้งหลัง ปัจจุบันบ้านยังอยู่ในสภาพดี เป็นบ้านของข้าราชการบริพาลในวัง ต่อมา ตกเป็นของ นางจิบ บุรณะกิจ (ยายของนายประพิณ ผู้อาศัยในบ้านคนปัจจุบัน) และ เจ้าของคนต่อมาก็คือ นางอุไรวรรณ อึ้งภากร ซึ่งเป็นน้ำของนายประพิณ ขจิตสุวรรณ ผู้อาศัยในบ้านคนปัจจุบัน ซึ่งอาศัยอยู่บ้านนี้มาประมาณ 60 ปีแล้ว

บ้านเลขที่ 95

เป็นบ้านไม้สองชั้น ยกใต้ถุน ปลูกสร้างสมัยใดไม่ทราบแน่ชัด คุณธวัชชัย วรมหาคุณ ผู้นำชุมชนคาดว่าสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยเจ้าของบ้านเป็นเพื่อนกับ หมื่นศักดิ์ แสนยากร ผู้เป็นเจ้าของ

ของบ้านเลขที่ 97 ในสมัยนั้น ปัจจุบันบ้านเลขที่ 95 เป็นกรรมสิทธิ์ของนางศรีสวาท เล็กวิไล ซึ่งให้
หลานอยู่อาศัย คือ นางฉวี ลีลาวินิย

สภาพบ้านปัจจุบันเริ่มทรุดโทรม มีการต่อเติมสังกะสีมาทึ้นเป็นผนังบ้านบางส่วน

บ้านเลขที่ 123

ปลูกสร้างในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นบ้านไม้ 2 ชั้น พื้นที่ประมาณ 40 ตารางวา คุณธวัช
ชัย วรมหาคุณผู้นำชุมชน บอกว่า เป็นบ้านหลังแรกที่มีน้ำประปาใช้เมื่อ 50 ปีที่แล้ว ปัจจุบันไม่ทราบ
ชื่อเจ้าของบ้านที่แน่นอน แต่ให้คนเช่าอยู่ คือ นายพันเทพ แซ่โล้ว สภาพบ้านปัจจุบันยังอยู่ในสภาพ
ดี

บ้านเลขที่ 129

เป็นบ้าน 2 ชั้นสร้างจากไม้สักทั้งหลัง ปลูกสร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 พื้นที่ 35 ตารางวา เจ้าของบ้านคนแรก คือ นายคำ ไม่เสื่อมสุข มีอาชีพทำเครื่องดนตรีไทย ช่วง พ.ศ. 2511 สภาพบ้านปัจจุบันยังอยู่ในสภาพดี ส่วนหนึ่งของบ้านถูกไฟไหม้ จึงมีการซ่อมแซม จากไม้สัก กลายมาเป็นไม้ยางแทน เจ้าของคนที่สอง คือ นายอู๋ ไม่เสื่อมสุข ซึ่งเป็นเพื่อนกับหลวงประดิษฐไพเราะ ชาวบ้านเล่าว่าในสมัยก่อนที่มีพิธีไหว้ครูทางดนตรีซึ่งจัดในบ้านหลังนี้ หลวงประดิษฐไพเราะก็มาร่วมงานด้วย เจ้าของคนที่สามซึ่งเป็นลูกสาวของนายอู๋ ชื่อ นางนงลักษณ์ วรมหาคุณ และตกทอดมาสู่เจ้าของคนปัจจุบัน ซึ่งเป็นลูกชายของนางนงลักษณ์ คือ นายรัชชัย วรมหาคุณ

บ้านเลขที่ 109

ปลูกสร้างในสมัยใดไม่ทราบแน่ชัด เป็นบ้านไม้ 2 ชั้น ปัจจุบันมีการกั้นห้องใต้ถุนให้คนเช่าอยู่ แนวงานระเบียงยื่นยาวกว่าปัจจุบัน แต่มีการปรับเข้ามาเนื่องจากทาง ก.ท.ม. มาทำการปรับแนวคลองให้เป็นคอนกรีต สภาพบ้านปัจจุบันอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ผู้อาศัยปัจจุบันคือ นายอุทธรณ์ ปัญญาสิทธิ์ อยู่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นผู้เช่า เจ้าของบ้านที่แท้จริงทราบว่าชื่อ คุณเจลา ไม่ทราบนามสกุลที่แน่ชัด

ภาคผนวก ข.

แบบสอบถามและบทสัมภาษณ์สำหรับบัณฑิตกึ่งวิชาชีพ

แบบสัมภาษณ์ ประกอบการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง

“สถานภาพสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อ

การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร”

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ (หัวหน้าครัวเรือน หรือคู่สมรส)

1. ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่..... ชื่อของผู้ให้สัมภาษณ์.....
2. อาชีพหลักของครัวเรือน(อาชีพที่ทำรายได้สูงสุด)คือ.....
 ทำในชุมชน ทำนอกชุมชน
3. ครัวเรือนยังมีการทำอาชีพเสริมอื่นๆอีกหรือไม่ ถ้ามี ได้แก่ อาชีพใดบ้าง
  - 1)..... ทำในชุมชน ทำนอกชุมชน
  - 2)..... ทำในชุมชน ทำนอกชุมชน
  - 3)..... ทำในชุมชน ทำนอกชุมชน
  - 4)..... ทำในชุมชน ทำนอกชุมชน
  - 5)..... ทำในชุมชน ทำนอกชุมชน
4. ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ใด.....
5. ท่านอาศัยอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬมาเป็นเวลาที่กี่ปีแล้ว.....ปี
6. ท่านต้องการให้ชุมชนป้อมมหากาฬได้รับการอนุรักษ์และคงอยู่ต่อไปหรือไม่
 ต้องการ ไม่ต้องการ
7. ท่านมีแผนที่จะย้ายออกไปอยู่นอกชุมชนหรือไม่ ไม่ย้าย
 ย้าย เพราะ .....

ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม

ขยะ

8. ขยะจากครัวเรือนของท่าน ท่านมีการจัดการอย่างไร
 ทิ้งลงถังขยะ รอ ก.ท.ม.มาเก็บขน

- ( ) กำจัดด้วยตนเอง โดยเผา หรือ ใช้วิธีอื่นคือ.....
- ( ) ทิ้งลงพื้นดินไป ไม่ต้องจัดการอะไรอีก ( ) อื่นๆ.....

น้ำในคูคลอง

9. น้ำทิ้งในครัวเรือนของท่านปล่อยไปไหน
- ( ) ปล่อยลงท่อซึ่งฝังอยู่ใต้ดินซึ่งไหลลง .....
  - ( ) ปล่อยไปตามรางระบายน้ำบนพื้นซึ่งไหลไปลง .....
  - ( ) ปล่อยทิ้งลงพื้นดินไปโดยตรง ไม่มีท่อหรือรางระบายน้ำ
  - ( ) อื่นๆ .....
10. ท่านมีการทำกิจกรรมที่ใช้น้ำจากคูคลองที่ติดกับชุมชนหรือไม่
- ( ) ไม่ได้ใช้
  - ( ) ใช้ ใช้ทำอะไร.....
11. ปัจจุบัน ท่านประสบปัญหาหากลิ่นน้ำเน่าเสียจากคูคลองที่ติดกับชุมชนหรือไม่
- ( ) ไม่ประสบ
  - ( ) ประสบ

อากาศ

12. ปัจจุบัน ขณะที่อยู่ในชุมชน ท่านประสบปัญหาหมอกพิษฝุ่น/ ควัน /กลิ่นจากการจราจรบนท้องถนนหรือไม่
- ( ) ไม่ประสบ
  - ( ) ประสบ
13. ปัจจุบัน ขณะที่อยู่ในชุมชน ท่านประสบปัญหาหมอกพิษกลิ่น/ควัน จากควันไฟ หรือการเผาไหม้หรือไม่
- ( ) ไม่ประสบ
  - ( ) ประสบ จากการเผาอะไร.....ที่ไหน.....
14. ปัจจุบัน ขณะที่อยู่ในชุมชน ท่านประสบปัญหาหากลิ่นเหม็นจากมูลสัตว์ หรือไม่
- ( ) ไม่ประสบ
  - ( ) ประสบ จากมูลสัตว์อะไร.....ที่ไหน.....

เสียง

15. ปัจจุบัน ท่านประสบปัญหาเสียงดังรบกวนหรือไม่
- ( ) ไม่ประสบ ( ) ประสบ จากเสียงอะไร.....ที่ไหน.....

16. นอกเหนือจากที่ถามมา ท่านคิดว่าสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันขณะที่อยู่ในชุมชนยังมี ปัญหาสิ่งแวดล้อม อื่นๆที่รบกวนท่านอีกหรือไม่
- ( ) ไม่มี   ( ) มี ได้แก่ .....

การจัดการท่องเที่ยวในชุมชน

17. ท่านเห็นด้วยหรือไม่ที่จะมีการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนป้อมมหากาฬ
- ( ) เห็นด้วย   ( ) ไม่เห็นด้วย

18. ถ้าหากจะจัดชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้นมาท่านคิดว่าในชุมชนป้อมมหากาฬมีอะไรบ้างที่จะใช้เป็นสิ่งดึงดูดใจให้คนมาเที่ยว.....

19. หากจะมีการจัดชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ท่านคิดว่าควรจะมีการปรับปรุงสภาพภายในชุมชนด้านใดบ้าง อย่างไร

20. มีสมาชิกในครอบครัวของท่านที่สนใจจะเรียนรู้อาชีพเก่าแก่ ในชุมชน หรือไม่ (หลอมทอง ,ปั้นถ่าน , ไก่ชน, นวดแผนไทย, กรงนก)

( ) มี   ( ) ไม่มี

ถ้ามี คืออาชีพใด

( ) เลี้ยงไก่ชน ชื่อผู้สนใจเรียนรู้.....อายุ .....

ได้เรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพเก่าแก่ที่สนใจไปบ้างแล้วหรือยัง

( ) เรียนรู้แล้ว/กำลังเรียนรู้ ( ) ยังไม่ได้เรียนรู้

คิดว่าในอนาคตจะนำมาเป็นอาชีพหรือไม่ ( ) เป็น ( ) ไม่เป็น

( ) ทำกรงนก ชื่อ.....อายุ .....

ได้เรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพเก่าแก่ที่สนใจไปบ้างแล้วหรือยัง

( ) เรียนรู้แล้ว/กำลังเรียนรู้ ( ) ยังไม่ได้เรียนรู้

คิดว่าในอนาคตจะนำมาเป็นอาชีพหรือไม่ ( ) เป็น ( ) ไม่เป็น

( ) ปั่นถาด ชื่อ .....อายุ .....

ได้เรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพเก่าแก่ที่สนใจไปบ้างแล้วหรือยัง

( ) เรียนรู้แล้ว/กำลังเรียนรู้ ( ) ยังไม่ได้เรียนรู้

คิดว่าในอนาคตจะนำมาเป็นอาชีพหรือไม่ ( ) เป็น ( ) ไม่เป็น

( ) นวดแผนไทย ชื่อ .....อายุ .....

ได้เรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพเก่าแก่ที่สนใจไปบ้างแล้วหรือยัง

( ) เรียนรู้แล้ว/กำลังเรียนรู้ ( ) ยังไม่ได้เรียนรู้

คิดว่าในอนาคตจะนำมาเป็นอาชีพหรือไม่ ( ) เป็น ( ) ไม่เป็น

( ) หลอมทอง ชื่อ .....อายุ .....

ได้เรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพเก่าแก่ที่สนใจไปบ้างแล้วหรือยัง

( ) เรียนรู้แล้ว/กำลังเรียนรู้ ( ) ยังไม่ได้เรียนรู้

คิดว่าในอนาคตจะนำมาเป็นอาชีพหรือไม่ ( ) เป็น ( ) ไม่เป็น

การลงมือทำ.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. ชีวิตประจำวันในการประกอบอาชีพทำกรงนก ทำอยู่ในชุมชนทุกวันไหม

.....

.....

.....

.....

7. รายได้ เท่าไร/เดือน .....

กรงแต่ละประเภท ราคาเท่าไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

ลูกค้ามาจากที่ไหนบ้าง

.....

.....

.....

.....

8. จุดเด่น เอกลักษณะทางภูมิปัญญา ชื่อเสียงของการทำกรงนกที่นี่

.....

.....

.....

.....

.....

แนวคำถาม เพื่อการสัมภาษณ์ทางภูมิปัญญา (ผู้ประกอบการอาชีพเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมือง)

1. ชื่อ .....อายุ..... เพศ .....

บ้านเลขที่..... ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่.....

อยู่ในชุมชนมากี่ปีแล้ว.....

2. ทำอาชีพนี้มานานกี่ปี..... ปัจจุบัน มีไก่อยู่ทั้งหมดกี่ตัว.....

3. การสืบทอดทางภูมิปัญญา มาทำอาชีพนี้ได้อย่างไร เรียนรู้มาจากไหน

.....

.....

.....

.....

4. วิธีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองต้องทำอะไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. ชีวิตประจำวันในการประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมือง ต้องทำอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

รายได้จากการเพาะเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นอย่างไรบ้าง และมาจากทางใดบ้าง

.....

.....

ดูคำมาจากที่ไหนบ้าง .....

.....
.....

6. จุดเด่นของไถ่พื้นเมืองที่นี้ เอกลักษณะทางภูมิปัญญา ชื่อเสียงของไถ่พื้นเมืองที่นี้

.....
.....
.....
.....

7. มีการดูแลสถานที่เพาะเลี้ยงอย่างไรบ้าง จัดการกับมูลสัตว์อย่างไร

.....
.....
.....

แนวคำถาม เพื่อการสัมภาษณ์ทางภูมิปัญญา (ผู้ประกอบการอาชีพนวดแผนโบราณ)

1. ชื่อ .....อายุ..... เพศ .....
บ้านเลขที่.....ภูมิคณาเดิมอยู่ที่.....อยู่ในชุมชนมากี่ปีแล้ว.....

2. ทำอาชีพนี้มานานกี่ปี.....

3. การสืบทอดทางภูมิปัญญา มาทำอาชีพนี้ได้อย่างไร เรียนรู้มาจากไหน
.....
.....
.....
.....

4. วิธีการนวด .....
.....
.....
.....
.....
.....

5. ชีวิตประจำวันในการประกอบอาชีพ
.....
.....
.....

6. รายได้ เท่าไร/เดือน
.....
ลูกค้มาจากที่ไหนบ้าง
.....
.....
.....

7. จุดเด่น เอกลักษณะทางภูมิปัญญา ชื่อเสียง
.....
.....

5. ชีวิตประจำวันในการประกอบอาชีพนี้ ทำอะไรบ้าง

.....
.....
.....
.....

6. รายได้ เท่าไร/เดือน

.....

ลูกค้านำมาจากไหนบ้าง

.....
.....

เอกลักษณ์ทางภูมิปัญญา ชื่อเสียง จุดเด่นของเครื่องปั้นดินเผาที่นี่

.....
.....
.....
.....

แนวคำถาม เพื่อการสัมภาษณ์ทางภูมิปัญญา (ผู้ประกอบการอาชีพหลอมทอง)

1. ชื่อ .....อายุ..... เพศ .....
บ้านเลขที่..... ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่.....
อยู่ในชุมชนมากี่ปีแล้ว.....

2. ทำอาชีพนี้มานานกี่ปี.....

3. การสืบทอดทางภูมิปัญญา มาทำอาชีพนี้ได้อย่างไร เรียนรู้มาจากไหน

.....
.....
.....
.....

4. วิธีการหลอมทองต้องทำอย่างไรบ้าง การเตรียมการ
วัตถุดิบ.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

5. ชีวิตประจำวันในการประกอบอาชีพหลอมทอง ต้องทำอะไรบ้าง

.....
.....
.....
.....
.....
.....

6. รายได้จากการประกอบอาชีพ เท่าไร/เดือน

.....

ลูกค้ามาจากที่ไหนบ้าง.....

.....

7. จุดเด่นของผลงาน เอกลักษณ์ทางภูมิปัญญา ชื่อเสียง

.....

.....

.....

.....

8. การจัดการเพื่อลดผลกระทบจากมลพิษหรือฝุ่นควันจากการเผาไหม้เวลาหลอมทองอย่างไร

.....

.....

.....

แนวคำถาม เพื่อการสัมภาษณ์เจาะลึกด้านสิ่งแวดล้อม กับผู้นำชุมชน

1. ที่ผ่านมา ชุมชนของท่านมีการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม หรือ เข้าร่วมโครงการเกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อมอะไรมาบ้าง
2. ปัจจุบัน ชุมชนของท่านมีการร่วมมือกัน หรือ มีมาตรการอะไร ในการช่วยกันรักษาความสะอาดเรื่องขยะในชุมชน และมีการกำจัดขยะอย่างไร
3. เจ้าหน้าที่เก็บขยะจาก กทม. ได้เข้ามาเก็บขนขยะในชุมชนหรือไม่ บ่อยแค่ไหน เก็บเวลาใด เพียงพอเหมาะสมหรือไม่ จำนวนถังขยะส่วนรวมในชุมชนมีกี่ถัง
4. ปัจจุบัน ชุมชนของท่านมีการร่วมมือกันหรือมีมาตรการอะไรในการดูแลรักษาความสะอาดของแม่น้ำลำคลองที่อยู่ติดกับชุมชนหรือไม่ อย่างไร
5. ชุมชนเคยประสบปัญหาน้ำท่วมหรือไม่ และมีการแก้ไข หรือ ป้องกัน อย่างไร
6. การจัดการน้ำทิ้งในชุมชน ปล่อยไปลงที่ไหนบ้าง

แนวคำถาม เพื่อการสัมภาษณ์เจาะลึกเรื่องบ้านโบราณในชุมชน

1. ชื่อเจ้าของบ้านคนปัจจุบัน กรรมสิทธิ์ของบ้าน โบราณแต่ละหลังเป็นของคนในชุมชนหรือไม่
2. ประวัติความเป็นมาของบ้านโบราณ โดยสังเขป

แนวคำถาม เพื่อการสัมภาษณ์เจาะลึกเรื่องประเพณีพิธีกรรมของชุมชน

1. ชุมชนมีประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญอะไรบ้าง ในรอบปี
2. กิจกรรม/ขั้นตอนของแต่ละพิธีกรรมในข้างต้น มีอะไรบ้าง
3. มีความเชื่ออย่างไร เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมตามประเพณี
4. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านประเพณีพิธีกรรมต่างๆเป็นอย่างไรบ้าง
5. มีการสืบทอดประเพณีพิธีกรรมของชุมชน อย่างไร

แนวคำถาม เพื่อการสัมภาษณ์เจาะลึกเรื่องการท่องเที่ยวเกี่ยวกับผู้นำชุมชน

1. ชุมชนมีแนวทางที่จะส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชน อย่างไรบ้าง
2. อาชีพเก่าแก่ในชุมชนถือเป็นจุดเด่นด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จะมีวิธีการอย่างไรในการสืบทอดภูมิปัญญาอาชีพเก่าแก่ในชุมชนให้ยั่งยืนต่อไปในอนาคต
3. โครงการบ้านมั่งคั่งที่ชุมชนทำอยู่นี้ จะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพชุมชนอย่างไรบ้าง เช่น ทางเดิน ท่อระบายน้ำ ฯลฯ
4. กรรมสิทธิ์ในที่ดินในชุมชนตอนนี้เป็นของใครบ้าง
5. ก่อนมีโครงการรื้อชุมชนจาก ก.ท.ม. ชุมชนมีทั้งหมดกี่ครัวเรือน สมาชิกกี่คน
6. ณ ปัจจุบัน เมื่อมีโครงการรื้อถอนชุมชนจาก ก.ท.ม. เข้ามา ชุมชนเหลือสมาชิกอยู่ทั้งหมดกี่ครัวเรือน กี่คน รวมทุกบ้านที่ยังอยู่ในชุมชน
7. มีกี่ครัวเรือนที่รวมลงชื่อจะอยู่ต่อสู่และ ตั้งใจจะอยู่ในชุมชนต่อไปโดยไม่ย้ายไปไหน

เทพการสัมภรณ์เรื่อง ประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นของชุมชนป้อมมหากาฬ

สัมภรณ์ คุณพรเทพ บุรณะบุรีเดชหนึ่งในคณะทำงานชุมชน

พฤษภาคม 2548 ในชุมชนป้อมมหากาฬ

ประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญในรอบปี ความเชื่อ และกิจกรรมต่างๆในแต่ละพิธีกรรมมีอะไรบ้าง

ก็มีพิธีไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬนี้ ถือเป็นประเพณีสำคัญที่สุดของชาวชุมชนป้อมที่จะต้อง มีขึ้นทุกปี โดยจะจัดขึ้นในช่วงหลังวันสงกรานต์นับมา 7 วัน ก็จะมีพิธีไหว้บวงสรวงหลวงปู่ป้อม มหากาฬเกิดขึ้น

มีความเชื่อความเป็นมาอย่างไร จึงจัดพิธีกรรมนี้ขึ้นมา

โดยสืบเนื่องมาจากประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิมในสมัยโบราณเกี่ยวกับการสร้างกำแพงเมือง จากคำบอกเล่าของ คุณพรเทพ บุรณะบุรีเดช หนึ่งในคณะทำงานของชุมชนป้อมมหากาฬถึงความ เป็นมาของการก่อกำเนิดพิธีกรรมดังกล่าว ได้ความว่าในสมัยโบราณ เวลาที่จะมีการสร้างกำแพง เมืองจะมีพิธีกรรมทางศาสนาโดยการให้พระภิกษุสงฆ์ขึ้นแถวรอบพระนครเพื่อทำการบวงสรวงเพิ่ม ความเป็นสิริมงคลและขับไล่คุณไสยหรือสิ่งไม่ดีๆต่างๆให้ออกไปจากพระนครและเป็นการป้องกัน ไม่ให้สิ่งไม่ดีต่างๆเข้ามาได้ จึงถือได้ว่ากำแพงป้อมมหากาฬเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คอยดูแลให้การคุ้มครองชาวบ้านอยู่ นอกจากนี้ ยังมีคำบอกเล่าที่ว่า เคยมีคนขึ้นไปบริเวณหัวกำแพง ป้อมและทำอะไรไม่ดีๆ เหมือนไม่ให้ความเคารพสถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงโดนผลัดตกลงจาก กำแพงแต่ไม่ถึงกับเสียชีวิต ชาวชุมชนเชื่อว่าเป็นการลงโทษสั่งสอนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือ หลวงปู่ ป้อมมหากาฬ บางคนก็ฝันเห็นอะไรต่างๆนานา ซึ่งเป็นความเชื่อและความศรัทธาของชาวชุมชน ป้อมมาช้านาน จึงได้มีการจัดพิธีกรรมเพื่อไหว้เจ้าที่เจ้าทางหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “หลวงปู่ป้อมมหากาฬ” หรือ “เจ้าพ่อป้อมมหากาฬ” เพื่อเป็นการแสดงความเคารพขอบคุณและขอ ขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ได้ให้การคุ้มครองชาวชุมชนป้อมมหากาฬในทุกๆปี ซึ่งพิธีกรรมนี้เป็น พิธีกรรมเก่าแก่ช้านานของชุมชน คุณพรเทพบอกว่า เกิดมาก็เห็นพิธีกรรมนี้มีขึ้นแล้ว ทำสืบต่อ มาแต่ปู่ย่าตายาย

นอกจากนี้ยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่ในชุมชนมาช้านาน ได้แก่ ศาลอิสลาม และ ศาลเจ้า บริเวณต้นโพธิ์นอกชุมชน ซึ่งชาวบ้านนับถือ และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดนี้ ได้ให้การคุ้มครอง ชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข

ความศักดิ์สิทธิ์ของศาลอิสลามนั้นมีให้เห็นอยู่ คุณพรเทพเล่าให้ฟังว่า แต่ก่อนนี้เคยมีต้นไม้ ใหญ่โค่นล้มลงมาด้วยเหตุใดก็จำความไม่ได้ ต้นไม้นั้นล้มทับบ้านที่เป็นบริเวณที่ตั้งศาลในปัจจุบัน

(ศาลตั้งอยู่ในบ้าน) ต้นไม้ใหญ่ล้มทับทำให้บ้านพังลงมาทั้งหลัง และยังมีชาวบ้านซึ่งเป็นคนชรา นอนอยู่ในบ้านอีก 1 คน ผลปรากฏว่า คุณยายไม่ได้รับบาดเจ็บใดๆ เลย เพราะศาลอิสลามนี้ค้ำต้นไม้ไว้พอดี และตัวศาลเองก็ไม่ได้รับความเสียหายใดๆ ทั้งๆ ที่บ้านพังหมด นี่เป็นหนึ่งตัวอย่างที่ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของศาลเจ้านี้ ที่ให้การคุ้มครองดูแลชาวบ้านตลอดมา

ชาวบ้านทุกคนจะให้ความนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนมาก ทุกคนเชื่อว่าชุมชนป้อมมหากาฬเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการคุ้มครองอยู่ จึงต้องมีการกราบไหว้และขอขมาหากได้มีการทำสิ่งล่วงเกินไปในแต่ละปีๆ จึงต้องมีการจัดพิธีบวงสรวงนี้ทุกปี นับมาแต่ปู่ยาตาดาย **กิจกรรม/ขั้นตอนของพิธี**

ในช่วงเย็นๆของวันก่อนวันพิธีกรรมจะเกิดขึ้น ชาวบ้านจะมีการมาจัดเตรียมสถานที่ต่างๆ เพื่อกิจกรรมในการทำพิธีบวงสรวงหลวงปู่ป้อมมหากาฬในวันรุ่งขึ้น

เมื่อถึงวันที่จะทำพิธีบวงสรวง ในช่วงเช้า ชาวบ้านจะมีการจัดเตรียมของไหว้ต่างๆ ตามหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละคนที่ได้รับมอบหมาย แล้วจะเริ่มแห่กลองยาวจากท้ายชุมชนมาที่บริเวณหัวป้อมมหากาฬ และไหว้หลวงปู่ฯพร้อมกัน โดยมีการนำสวดขอพรและสาปแช่งไม่ให้คนนอกเข้ามาทำสิ่งไม่ดีในชุมชน การเตรียมของเช่น ไหว้จะต้องครบ คนที่ดูแลตรงส่วนนี้จะต้องคอยดูแลให้เรียบร้อย โดยของไหว้ที่จำเป็นได้แก่ เนื้อสัตว์ คือ หัวหมู เป็ด ไก่ ปลา ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ซึ่งเป็นของสิริมงคลขาดไม่ได้ และมีผลไม้ ได้แก่ ขนุน สับปะรด มะพร้าว กล้วยน้ำว้า บายศรีปากชาม ไข่เป็ด คุณพรเทพ จะเป็นคนรับผิดชอบเกี่ยวกับของเช่น ไหว้ต่างๆ ซึ่งก็ต้องจำสืบทอดมาจากคนรุ่นก่อน เห็นปู่ยาตาดายเขาทำกันมาก็ต้องจำไว้ พอถึงรุ่นเราก็มาทำจะได้ทำถูก

การบวงสรวงนอกจากจะไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬบริเวณหัวป้อมแล้ว ยังมีอีก 3 จุดซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนนับถือและต้องไหว้ด้วยหลังจากที่ไหว้หลวงปู่ป้อมมหากาฬบริเวณหัวป้อมแล้ว คือ เจ้าที่เจ้าทางบริเวณกลางชุมชน ศาลอิสลาม และศาลต้นโพธิ์นอกชุมชน ตามลำดับ

บริเวณกลางลานวัฒนธรรมของชุมชน จะตั้งโต๊ะไหว้เจ้าที่เจ้าทาง ซึ่งเป็นจุดรวมเพื่อไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่อยู่ในชุมชนทั้งหมด ส่วนศาลอิสลามนั้นอยู่บริเวณริมน้ำ ซึ่งแต่ก่อนเคยมีคนอิสลามมาอยู่ในชุมชน ปัจจุบันมีเพียงคนเดียวแต่ก็เป็นอิสลามที่ไม่เคร่ง ไหว้พระสวดมนต์ได้ตามประเพณีต่างๆในชุมชน ศาลนี้ก็เป็นที่นับถือของชาวบ้านมาช้านาน โดยการเช่นไหว้ศาลอิสลามจะแตกต่างจากจุดไหว้บริเวณอื่น คือ จะไม่มีหัวหมูซึ่งเป็นไปตามหลักความเชื่อทางศาสนาอิสลามนั่นเอง

การตั้งโต๊ะไหว้เจ้าที่บริเวณต้นโพธิ์นอกชุมชน ตรงส่วนที่เป็นสวนสาธารณะที่โดนรื้อไปแล้ว เนื่องจากแต่ก่อนที่จะมีการรื้อเคยมีศาลเจ้าตั้งอยู่ แต่ทางกรุงเทพมหานครได้รื้อศาลนั้นไปด้วย ในตอนที่มีการรื้อย้ายชุมชนในบริเวณดังกล่าว แต่ชาวชุมชนป้อมมหากาฬก็ยังให้ความสำคัญนับถือ จึงได้มีการไปตั้งจุดไหว้ในบริเวณต้นโพธิ์ด้วย

หลังจากไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ครบทุกจุดแล้ว ทุกคนจะมารวมตัวอยู่บริเวณลานวัฒนธรรมชุมชน เพื่อทำบุญเลี้ยงพระ และมีพิธีสงกรานต์ต่อ คือ การสงฆ์น้ำพระ ซึ่งนิมนต์พระจากวัดราชนาค และมีการรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนด้วย โดยในปีนี้มีกิจกรรมพิเศษเพิ่มขึ้นคือ การทอดผ้าป่าอนุรักษ์บ้านโบราณ เพื่อนำเงินบริจาคมาใช้ในการปรับปรุงบ้านโบราณในชุมชนที่มีสภาพเก่าแก่ทรุดโทรมให้ยังคงอยู่ในสภาพดีต่อไป ต่อจากนั้นจะเป็นการร่วมกันรับประทานอาหารของผู้มาร่วมงานและชาวชุมชนป้อมมหากาฬ ในบางปี ได้จัดให้มีการนำชมบ้านโบราณสำหรับผู้สนใจด้วยซึ่งเป็นกิจกรรมเพิ่มเติมที่เสริมขึ้นมาตั้งแต่ปี 2545 แต่ปีนี้ไม่ได้ทำเพราะว่าจัดงานเกี่ยวกับบ้านโบราณในป้อมมาบ่อยแล้ว เป็นอันจบกิจกรรมในวันพิธีบวงสรวงหลวงปู่ป้อมมหากาฬ

นอกจากนี้มีพิธีกรรมอะไรอีกบ้างที่ทำทุกปี

ก็มีพิธีถวายพระพรวันแม่แห่งชาติ เป็นประเพณีสำคัญอีกประเพณีหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงการจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นพิธีที่จัดขึ้นทุกปีตามวันสำคัญของชาวไทยทั้งประเทศ คือ วันแม่แห่งชาติ 12 สิงหาคม

กิจกรรมวันแม่ที่จัดขึ้นได้แก่ ช่วงเช้าเตรียมข้าวของ ทำกับข้าวไว้ทำบุญตักบาตร เมื่อได้เวลาชาวบ้านจะออกไปยืนเรียงแถวตามแนวกำแพงป้อม เพื่อตักบาตรพระสงฆ์ซึ่งนิมนต์มาจากวัดราชนาค ต่อจากนั้นจะมีการทำความสะอาดเก็บกวาดชุมชนร่วมกัน แบ่งคนส่วนหนึ่งไปเก็บกวาดบนตัวป้อมจัดการใบไม้ใบหญ้า ต้นหญ้าที่ขึ้นตามรอยแตกของผนังปูนบนกำแพงป้อม ซึ่งจะทำให้มันเสื่อมสภาพเร็ว ปกติรัฐไม่เคยมาดูแลหรือมาถนอมก็น้อยมาก เทียงทานข้าวร่วมกัน และช่วงค่ำจะออกไปยืนเรียงแถวตามแนวกำแพงป้อมจุดเทียนทำพิธีถวายพระพรพร้อมกับพิธีถวายพระพรสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถที่สนามหลวง

พิธีถวายพระพรวันพ่อแห่งชาติ เป็นประเพณีที่จัดขึ้นตามวันพ่อของไทยคือ 5 ธันวาคม ของทุกปี โดยกิจกรรมในวันนี้จะเหมือนกับพิธีถวายพระพรในวันแม่แห่งชาติตามที่ได้กล่าวไปแล้ว พิธีบวชบ้านโบราณ และต้นไม้เก่าแก่

พิธีบวชบ้านโบราณและต้นไม้เก่าแก่นี้ เป็นพิธีกรรมที่ทำเสริมขึ้นมาในวันบวงสรวงหลวงปู่ป้อมมหากาฬเมื่อประมาณปี 2545 ชุมชนคิดจะทำพิธีบวชบ้านโบราณขึ้นนั้น จุดประสงค์หลักคืออยากให้บ้านโบราณเหล่านี้และต้นไม้เก่าแก่อยู่คู่กับชุมชนตลอดไป จากความกดดันที่ ก.ท.ม.จะมาไล่รื้อชุมชนซึ่งชุมชนมีบ้านโบราณที่ทรงคุณค่าอยู่หลายหลัง อายุนับร้อยปี เป็นสิ่งมีค่าทางวัฒนธรรมไทยอันเก่าแก่ รวมทั้งต้นไม้อายุร่วม 100 ปี ชาว

บ้านจึงคิดที่จะทำพิธีบวชให้กับบ้านโบราณและต้นไม้ เพื่อความเป็นสิริมงคล และหวังให้บ้านโบราณและต้นไม้ได้อยู่คู่ชุมชนตลอดไป ซึ่งพิธีบวชบ้านโบราณและต้นไม้ นี้ จะนิมนต์พระสงฆ์ คือหลวงปู่วัดราชนัดตามาเป็นผู้เลือกต้นไม้ และบ้าน “เจ้าพิธี” ที่จะบวช โดยใช้ผ้าเหลืองที่ได้จากพระที่จำพรรษา 1 พรรษาขึ้นไป มาฉีกต่อกันมัดล้อมต้นไม้และบ้านโบราณไว้ และที่เหลือง ก็จะไปผูกให้กับต้นไม้และบ้านที่เหลือง คล้ายกับการทำพิธีบวชพระ

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการประกอบประเพณีพิธีกรรมต่างๆเป็นอย่างไรบ้าง

ในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้ง ก็จะมีการเรียกประชุมหัวหน้าโซนของชุมชนซึ่งแบ่งออกเป็น 5 โซน แล้วจะให้หัวหน้าไปกระจายข่าวกับชาวบ้าน เพื่อนัดประชุมชาวบ้านทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อพูดคุย ร่วมแสดงความคิดเห็น และแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดงานต่างๆ ให้กับชาวบ้านแต่ละคนว่าใครจะรับทำอะไร ตามความถนัดและเหมาะสม อย่างเช่น พิธีบวงสรวงหลวงปู่ป้อมมหากาฬ ถึงเป็นงานใหญ่ของชุมชนที่ต้องช่วยกันทำ คุณพรเทพ ให้สัมภาษณ์ว่าต้องมีการแบ่งงานกันไป ใครทำกับข้าว ซ็องของ จัดสถานที่ เก็บเงิน ยืมของพระดูเครื่องเช่นไหว้ ฯลฯ “ทุกอย่างแบ่งหมดจะไม่แบ่งว่าใคร 4 คนทำ ไม่เอา เพราะว่าหนักทำแค่ไม่กี่คน ไม่ไหวหรอก ก็คือต้องช่วยกัน มีนัดชาวบ้านมาประชุมคุยแบ่งงานกัน ใครจะทำอะไร” ซึ่งทุกๆปี ก็จะผลัดเปลี่ยนหน้าที่กันไป ตามแต่ความสะดวกเหมาะสม คนที่อายุมากทำไม่ไหวแล้วก็มีคนอื่นมารับทำแทน เช่น แม่ครัวทำอาหารเลี้ยงพระ คนเก็บเงินก็เวียนไปให้คนอื่นถือเงินบ้าง ทุกคนจะมีส่วนร่วมกันหมด

มีการสืบทอดประเพณีของชาวชุมชนป้อมมหากาฬอย่างไร

ประเพณีพวกนี้ ต่างเป็นสิ่งที่ชาวป้อมทำกันมานาน สืบกันมาเรื่อยๆ เราเกิดมา ก็ทำกันแล้ว สืบทอดมาแต่คนรุ่นปู่ย่าตายาย คนรุ่นปัจจุบันก็จำต่อๆมาจากรุ่นพ่อแม่ พิธีบวงสรวงหลวงปู่ป้อมมหากาฬนั้น ปัจจุบันผู้สวดนำในพิธีคือ ลุงออ ราม โคมุท ในอนาคตยังบอกไม่ได้ว่าใครจะรับช่วงทำหน้าที่นี้ต่อ แต่เท่าที่เห็นตอนนี้ก็ยังมีลุงบุญชู ประจวบสุข และ พี่วิมล แดงสะอาดที่พอสวดได้ซึ่งอาจจะมาเป็นคนนำสวดในพิธีบวงสรวงต่อไปในอนาคต

เทพการสัมภาษณ์และจดบันทึกภูมิปัญญาการหลอมทอง

คุณธีรภัทร แซ่ไคว่ พฤษภาคม 2548

บริเวณที่หลอมทอง ลานวัฒนธรรม ในชุมชนป้อมมหากาฬ

1. ชื่อ คุณธีรภัทร แซ่ไคว่ อายุ 54 ปี เพศชาย อยู่บ้านเลขที่ 97 ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ ตลาดปีระกา สะพานหัน อาศัยอยู่ในชุมชนมา 50 ปี
2. ทำอาชีพหลอมทองมา 40 ปี โดยแต่เดิมครอบครัวของประกอบอาชีพทำถังสังกะสี ถังตะกั่ว แต่ภายหลังคนนิยมหันมาใช้ถังพลาสติก ถึงอะลูมิเนียมซึ่งมีราคาถูกลงและเบา กว่า จึงได้เลิกอาชีพนี้

ไป และตัวเองไปเป็นช่างกลึงและเป็นลูกมือให้กับช่างหลอมทองที่อาศัยอยู่ข้างบ้าน จึงเรียนรู้
ลักจำอาชีพนี้มา

3. การสืบทอดทางภูมิปัญญา ได้ไปเรียนรู้ลักจำมาจากเพื่อนบ้านที่ทำอาชีพหลอมทองอยู่ในชุมชน (ปัจจุบันไม่อยู่ในชุมชนแล้ว) โดยไปเป็นลูกมือเขาอยู่หลายปี ต่อมาคิดว่าพอทำเองได้ จึงได้มาทดลองหลอมเอง ทำสำเร็จก็ยึดเป็นอาชีพจึงมาถึงปัจจุบัน
4. วิธีการหลอมทอง เริ่มจากไปซื้อขี้ชะทอง จากร้านทองรูปพรรณ ซึ่งเวลาทำทองจะมีการขัดเช็ด และเนื้อทอง แล้วทำให้มีเศษผงทองไปติดตามวัสดุต่างๆ เช่น เสื้อผ้า ถูมือ พรหมเช็ดเท้า ช่างหลอมทองก็จะไปซื้อมา บางทีร้านทองก็จะนำมาขายให้ถึงที่ นำของเหล่านี้มาจุดไฟเผาในกระทะจนเป็นขี้เถ้าหมดหมด สิ่งที่เกิดขึ้นไฟขณะเผาถ้ามีสีแดงมากแสดงว่ามีทองอยู่มาก แต่มีสีอื่นมากกว่าแสดงว่ามีทองอยู่น้อย หรือสังเกตจากขี้เถ้าเมื่อเผาหมดแล้ว ถ้าขี้เถ้ามีสีดำแสดงว่ามีทองมาก ถ้าเป็นสีเทาแสดงว่ามีทองน้อย ทิ้งไว้สัก 1 คืนเพื่อให้ไฟมอดดี แล้วจึงนำขี้เถ้าขึ้นมาผสมเครื่อง ได้แก่ ดินประสิว น้ำประสาน เสนเงิน มาผสมกัน แล้วเอาไปหลอมเหลวในเบ้าหลอมในเตาจนเกิดการหลอมละลายออกมา เมื่อแข็งเป็นก้อน ก็นำไปสกัดเอาแต่เนื้อที่เป็นทองด้วยน้ำกรด ออกมาเป็นลักษณะก้อนทองเล็กๆเหมือนผงโอวัลติน ก็มาหลอมอีกทีให้เป็นก้อนเดียวกัน จึงนำไปขายตามร้านทองต่างๆ
5. ชีวิตประจำวัน คุณลุงทำอาชีพหลอมทองอยู่ในชุมชนตลอด นอกจากบางวันที่อาจจะออกไปซื้อเศษขี้ชะทองมาไว้หลอม หลอมทองประมาณเดือนละ 1-2 ครั้ง
6. รายได้ ถ้าเป็นคนมาจ้างให้หลอมทองให้ ค่าจ้างหลอมทองครั้งหนึ่งจะได้กำไรหมื่นกว่าบาท ถ้าซื้อเศษขี้ชะทองมาหลอมเองก็จะได้กำไร 30,000-40,000 บาทต่อครั้ง เฉลี่ยแล้วเดือนหนึ่งมีรายได้ไม่ต่ำกว่า 30,000-40,000 บาท
7. ลูกค้า จะเป็นพวกร้านทองแท้ๆ พอหลอมเสร็จแล้วก็เอาไปขาย ซึ่งเขาจะรับซื้ออยู่แล้ว เพราะทองที่ได้จากการหลอมนี้ จะมีเปอร์เซ็นต์ทองสูงกว่าทองแท้ๆไป มีร้านทองที่ซื้อขายกันเป็นประจำอยู่แถวเขาวราช และ บ้านหม้อ
8. จุดเด่น ชื่อเสียง เอกฉัตร คุณลุงบอกว่าอาชีพหลอมทองจำเป็นต้องมีความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า ลูกค้าเอาเศษขี้ชะทองมาให้เราหลอมให้ เราก็ต้องซื่อสัตย์กับเขา จึงทำให้ทำการค้าขายกันยั่งยืน และทองที่ได้จากการหลอมทองนั้นจะมี% ทองสูงเป็นที่ต้องการของร้านทองโดยทั่วไปอยู่แล้ว แต่ปัจจุบันอาชีพหลอมทองทำกันมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ก็ยังเป็นอาชีพที่ทำรายได้ดีอยู่
9. การจัดการเพื่อลดมลพิษจากการหลอมทอง จะเผาเศษขี้ชะทองและทำการหลอมในบริเวณที่โล่งลานของชุมชน ทำให้ควันไฟมีการระบายถ่ายเทได้ดี ก็จะลอยขึ้นไปหมดทำให้ไม่เป็น

ปัญหา และหลอมไม่บ่อย เพียงเดือนละ 1-2 ครั้ง จากการสอบถามบ้านข้างๆ (บ้านคุณลุง ประพิน) ก็พบว่าไม่มีปัญหาเรื่องควันไฟจากการเผาแต่อย่างใด

เทปการสัมภาษณ์และจดบันทึก ภูมิปัญญาการทำกรงนก

คุณสรายุทธ นิลใบ พฤษภาคม 2548

หน้าร้านขายกรงนก ในชุมชนป้อมมหากาฬ

1. ชื่อ คุณสรายุทธ นิลใบ เพศชาย อายุ 38 ปี อยู่บ้านเลขที่ 47 และอาศัยอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่เกิด
2. ทำอาชีพนี้มานานกี่ปี ทำมาตั้งแต่รุ่นพ่ออยู่แล้ว ก็ทำมาตลอดช่วยที่บ้านทำเพราะเป็นกิจการของที่บ้านอยู่แล้ว จนปัจจุบันก็กลายเป็นของตนเอง
3. การสืบทอดทางภูมิปัญญา พี่สรายุทธเคยเรียนสถาปัตยกรรมก่อสร้างมาก่อนแต่เกรงมากจึงเรียนไม่จบ ต่อมาก็เข้ารับราชการยานยนต์ส่งอะไหล่รถยนต์ พอดกงานจึงหันมาสนใจทำอาชีพเลี้ยงนก และทำกรงนก ซึ่งเป็นกิจการของที่บ้านทำอยู่ โดยมีการสืบทอดภูมิปัญญาอาชีพทำกรงนกมาตั้งแต่รุ่นคุณปู่ มาสู่รุ่นคุณพ่อ และจนในที่สุดก็มาสู่ พี่สรายุทธ ในปัจจุบัน ซึ่งได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับอาชีพทำกรงนกให้ภรรยาได้มาช่วยกิจการในบ้านด้วย โดยภรรยาจะเป็นผู้เย็บผ้าที่ใช้ในการประดับคลุมกรง ส่วนพี่สรายุทธจะเป็นคนทาสีตกแต่งกรง แต่ก่อนจะทำกรงเองแต่ว่าทำไมทันเนื่องจากการทำกรงนกต้องใช้เวลามาก ปัจจุบันจึงใช้วิธีสั่งซื้อกรงนกที่ขึ้นเป็นโครงไม้ไว้แล้วจึงนำมาตกแต่งทาสีประกอบส่วนหัวกรง และติดเครื่องประดับกรงต่างๆ เองที่บ้าน
4. มีกรงนกที่ทำอยู่ที่แบบ บ้านพี่สรายุทธทำกรงนกเขาชวาอย่างเดียว โดยมีการทำกรงเป็น 2 ทรง คือ ทรงเสตง และ ทรงหัวโต ความแตกต่างของทั้งสองทรงนี้ ก็คือ ทรงหัวโตจะมีขนาดความกว้างตั้งแต่ด้านบนจนถึงฐานด้านล่างเกือบเท่ากันตลอดทั้งกรง แต่ทรงเสตงส่วนล่างของกรงจะคอดกว่าทรงหัวโต โครงกรงทำจากหวายรนไฟ แล้วตัดไม้ไค้กิ่ง นำมาประกอบทีละซี่ๆ ตกแต่งด้วยลวดลายฉลุให้สวยงาม กรงที่มีราคาสูงจะมีการลงมุกประดับด้วย นอกจากกรงแล้ว ก็มีผ้าคลุมกรงเป็นส่วนประดับอีกอย่างที่สำคัญ ผ้าคลุมและฐานราคาชุดละ 150- 500 บาท
5. วิธีการทำ การทำกรงนกที่ร้านของพี่สรายุทธจะมีวัตถุดิบ และอุปกรณ์ที่ใช้ ได้แก่ จักรเย็บผ้า ลวดพลาสติก กรรไกร ผ้า โดยพี่สรายุทธจะทาสีกรง ส่วนภรรยาเย็บผ้าตกแต่ง หลังจากทาสีเรียบร้อยแล้วก็นำผ้ามาคลุมประดับกรงนกเขาให้สวยงาม ติดเครื่องประดับ และอุปกรณ์ต่างๆ ที่จำเป็นต่อการ

ใช้งานสำหรับกรงนกเขา เช่น หัวกรง, ตุ่ม, ตะขอ, ถ้วยเบญจรงค์สำหรับใส่น้ำและอาหารนก, คอนนก, ฝักหลุมกรง เป็นต้น

6. **ชีวิตประจำวัน** พี่สราวุธและภรรยาจะทำกรงนกขายอยู่ในชุมชนทุกวัน และใน 1 สัปดาห์จะออกต่างจังหวัดประมาณ 1 ครั้งเพื่อนำนกเขาไปแข่งขันนกเขา และนำสินค้าจากร้านไปขายด้วย ที่ร้านของพี่สราวุธนอกจากจะขายกรงนกแล้ว ก็ยังขายนกด้วย รวมทั้งอุปกรณ์ตกแต่งต่างๆที่จำเป็น สำหรับกรงนกเขา สำหรับลูกค้าบางคนก็อาจต้องการมาซื้อ ไปตกแต่งกรงนกเองเป็นบางส่วน
7. **รายได้** รายได้ไม่แน่นอนแล้วแต่ว่ามีลูกค้ามาซื้ออย่างน้อยในแต่ละเดือน เมื่อหักต้นทุนแล้ว บางเดือนอาจมากกว่า 10,000 บาท และบางเดือนขายได้น้อยก็อาจจะเหลือแค่ 5,000 บาท โดยเฉลี่ยแล้วก็ตกประมาณเดือนละ 8,000-9,000 บาท
กรงนกมีหลายราคา เริ่มตั้งแต่ต่ำสุดคือ 1,600 และแพงที่สุดอยู่ที่ประมาณ หมื่นกว่าบาท ซึ่งกรงที่ราคาสูงก็มักจะขายหมดก่อน
ลูกค้ามีทั่วไปทั้งจากต่างจังหวัด และในกรุงเทพฯ ซึ่งส่วนใหญ่ลูกค้าจะรู้อยู่แล้วว่าที่นี่มีขายสินค้าเกี่ยวกับการเลี้ยงนก เนื่องจากเป็นร้านเก่าแก่ที่ทำมานาน
8. **จุดเด่น เอกลักษณ์ ชื่อเสียง** ร้านของพี่สราวุธจะมีจุดเด่นที่เป็นกรงนกเขาโดยเฉพาะ ถ้าต้องการซื้อกรงนกเขา หรืออุปกรณ์เลี้ยงนกทุกอย่างก็ต้องมาที่นี่ โดยกรงนกของที่นี่จะตั้งชื่อมาจากภาคใต้เท่านั้น สำหรับคนในกรุงเทพฯ ถ้าจะซื้อกรงนกก็ต้องมาที่นี่นับเป็นแรก เนื่องจากแต่ก่อนบริเวณนี้เคยเป็นสวนขายกรงนกขนาดใหญ่ แต่โดนรื้อไปแล้ว ก็ยังคงเหลือร้านของพี่สราวุธและร้านทำกรงนกข้างๆอีกหนึ่งร้าน คนทั่วไปจึงรู้ดีอยู่แล้วว่ามีร้านขายกรงนกเก่าแก่อยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬ

เทพการสัมภาษณ์และจดบันทึกทางภูมิปัญญาการทำกรงนก(นกปรอดจุก)

คุณชัยวัตร ตูลารักษ์ พฤษภาคม 2548

ในร้านขายกรงนก ชุมชนป้อมมหากาฬ

1. **ชื่อ** คุณชัยวัตร ตูลารักษ์ อายุ 32 ปี เพศชาย อยู่บ้านเลขที่ 43 อาศัยอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่ยังแบเบาะเกิดมาได้ประมาณ 1 ขวบ ก็ย้ายครอบครัวมาอยู่ที่นี้ โดยย้ายมาพร้อมกับคุณพ่อคุณแม่จากจังหวัดสมุทรปราการ
2. **ทำอาชีพนี้มานาน** 13 ปีแล้ว นับตั้งแต่เริ่มทำกรงเป็นก็อายุ 18-19 ปี

3. **การสืบทอดทางภูมิปัญญา** ในการทำอาชีพทรงนก เริ่มมาตั้งแต่สมัยคุณย่าส่งต่อมาถึงรุ่นคุณพ่อ ก็ประกอบอาชีพค้าขายพวกอาหารนก ขายทรงนก ขายนก และรับซ่อมกรง แต่ไม่ได้ทำทรงนกเอง ต่อมาถึงรุ่นของพี่ชัยวัตร เมื่ออายุ 18-19 ปี ได้เกิดความคิดอยากจะประกอบทำทรงนกเอง และด้วยความชอบจึงได้ไปขอเรียนรู้และฝึกการใช้เครื่องมือช่างไม้จากช่างไม้ทำเฟอร์นิเจอร์ แล้วนำมาคิดประยุกต์ทำทรงนกด้วยตนเอง ฝึกอยู่ประมาณ 1 ปี ก็สามารถประกอบทรงนกขายเป็นอาชีพได้จนมาถึงในปัจจุบัน

คุณชัยวัฒน์เคยจัดการสอนภูมิปัญญาการทำทรงนกนี้ ให้กับเด็กๆเยาวชนในชุมชนช่วงปิดเทอมด้วย และก็ได้อสอนการทำทรงนกโปรดจุกให้กับลูกชายด้วย

4. **ขายอะไรในร้านบ้าง มีทรงนกกี่แบบ** ทรงนกที่ทำมีอยู่ 2 ชนิด คือ ทรงนกโปรดจุก และทรงนกเขาใหญ่ แต่จะเป็นทรงนกสำหรับนกโปรดจุกเป็นส่วนใหญ่ ทรงนกโปรดจุกมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม ส่วนฐานกว้างกว่าส่วนบน และมีคอน 2 คอนขึ้นไป ต่างจากทรงนกเขาที่มีแค่คอนเดียวเท่านั้นซึ่งทรงนกที่ทำก็จะมีทั้งแบบเรียบๆ แบบแทงลาย และแบบกิ่งกรงปัก มีการฉลุลายตกแต่งกรงโดยฉลุลายฉลุที่เกิดขึ้น ได้จากจินตนาการของช่างแต่ละคน และอิงจากลายไทยที่เป็นลายเปลวเพลิง ลายดอกไม้ เป็นหลัก

นอกจากนี้ก็มีขายอาหารนกด้วย ได้แก่ ข้าวโพด ข้าวเปลือก ข้าวฟ่าง ซึ่งรับมาจากอีกที่ และขายนกด้วย ได้แก่ นกโปรดจุก หรือนกกรงหัวจุก นกเขาเล็ก นกเขาใหญ่ นกเขาแขกปัจจุบันในบ้านก็จะมีนกอยู่ประมาณ 300 ตัว แต่ละชนิดต้องแยกกรงกัน นกชนิดเดียวกันเสียงขันก็ต่างกันไป ถ้าเสียงเพราะจะมีราคาแพง ซึ่งเสียงขันของนกก็จะมีหลายจังหวะหลายเพลง

5. **การทำทรงนก**

วัตถุดิบที่ใช้หลักๆ คือ ไม้ โดยที่ร้านจะใช้ไม้สัก และไม้เนื้อแข็ง(แข็งกว่าไม้สัก) เช่น ไม้ชิงชัน ไม้เขาคำ รับมาจากแถวภูเขาทองมาเป็นท่อนใหญ่ๆ แล้วจึงนำมาผ่าให้แตก และผ่าเป็นซี่เล็ก ๆ จัดกระดาษทราย ต่อประกอบขึ้นทรงเอง และฉลุลายเองทั้งหมด โดยมีเครื่องมือช่างไม้เป็นอุปกรณ์ช่วยในการทำกรง เช่น คริม ลวด กระดาษทราย ค้อน ตะไบ มีด ส่วนนันทันสำหรับเจาะรู เลื่อยฉลุ ระยะเวลาในการทำกรงจะขึ้นอยู่กับความยากง่าย บางแบบก็ใช้เวลาแค่ 1 วัน/1 กรง แต่บางแบบที่มีการฉลุละเอียดประณีตมาก ก็ต้องใช้เวลาเพิ่มขึ้น ประมาณ 2-3 วัน / 1 กรง

6. **ชีวิตประจำวัน** พี่ชัยวัตรจะทำทรงนกอยู่ในชุมชนทุกวัน โดยจะมีลูกค้าเข้ามาสั่งเกือบทุกวัน ส่วนใหญ่จะทำไม่ทัน และมีคุณป้าทองพูล ตูลารักษ์(แม่ของพี่ชัยวัตร) เป็นคนคอยดูแลเรื่องการขายอาหารนก และขายนก ทุกวันก็จะต้องมีการนำอาหารนกมาตากแดด ซึ่งก็อยู่ในบริเวณชุมชนนั่นเอง

นอกจากนี้ก็มีกรไปแข่งขันนกเขาทุกวันอาทิตย์ตามที่ต่างๆ ในกรุงเทพฯ เช่นที่ ดอนเมือง สาย 2 มีหลายที่วนไปเรื่อยๆ โดยจะมีชมรมคนเล่นนกเขาอยู่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ประมาณ 4-5 ชมรม ตัวพี่ชัยวัตรอยู่ชมรมดินแดง

7. รายได้ รายได้จากการขายกรนกอยู่ที่ประมาณ 5,000-6,000 บาทต่อเดือน เนื่องจากต้องใช้เวลาในการทำกรแต่ละกรนาน ราคากรนกส่วนใหญ่อยู่ที่ประมาณ 600 ถึง 5,000 บาท ซึ่งถือว่าเป็นราคากลางๆที่ คนทุกระดับมาซื้อได้ เพราะลูกค้ามีทุกระดับสูง กลาง ต่ำ รายได้อีกทางมาจากการขายนกซึ่งจะมีตั้งแต่ราคาตัวละ 50 บาท ถึง ตัวละหมื่นกว่า ราคาแพงจะอยู่ที่เสียงขันของนกเขา ถ้าเสียงไพเราะก็จะแพง ลูกค้าจะเข้ามาดูมาฟังเสียงเอง
8. ลูกค้า ส่วนใหญ่จะเป็นคนในวงการนกที่เล่นนกรงหัวจุก(หรือนกปรอดจุก) คนในกรุงเทพฯจะรู้จักที่นี้คืออยู่แล้ว มีทุกระดับ ลูกค้าจากต่างจังหวัดก็มี ได้แก่ หนองคาย โคราช เชียงใหม่ ประจวบ เพชรบุรี เป็นลูกค้าประจำมาซื้อไปเลี้ยง เนื่องจากที่นี้เคยเป็นตลาดขายนกเก่าแก่มานาน คนส่วนใหญ่ก็จะรู้ดีอยู่แล้ว หลังจากเวรคืนที่ดินบางส่วน ไปก็เหลืออยู่ 2 ร้านนี้ (ร้านพี่ชัยวัตร และร้านพี่สรายุทธ คนเคยรู้จักกันดี แต่จะรับทำกรเฉพาะที่ทำได้ ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะขายหมดทำไม่ทัน ลูกค้าเข้ามาสั่งเองถึงร้าน
9. จุดเด่น **เอกลักษณ์ ชื่อเสียง** สำหรับร้านของพี่ชัยวัตรนี้ เป็นร้านเก่าแก่ที่สืบทอดกิจการขายกรนกมาหลายรุ่น จะเน้นที่กรนกปรอดจุก จะเป็นลักษณะของกรนกภาคกลาง ขนย้ายสะดวก และมีความแข็งแรงคงทนจากวัสดุดิบเนื้อไม้อย่างดี คือ ไม้สัก และ ไม้เนื้อแข็ง เป็นงานฝีมือที่ต้องอาศัยความชำนาญและฝีมือในการทำ

เทพการสัมภาษณ์และจดบันทึกภูมิปัญญาการนวดแผนโบราณ

ศุภประพิณ ขจิตสุวรรณ มิถุนายน 2549

หน้าบ้านของคุณประพิณ ในชุมชนป้อมมหากาฬ

1. ชื่อ คุณประพิณ ขจิตสุวรรณ อายุ 71 ปี เพศชาย อยู่บ้านเลขที่ 99 ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่สะพานคลองเตย อาศัยอยู่ในชุมชนมานาน 60 ปี
2. ทำอาชีพนี้มา 20 กว่าปี
3. การสืบทอดทางภูมิปัญญา คุณประพิณเรียนรู้วิธีการนวดแผนโบราณหรือนวดแผนไทยมาตั้งแต่เด็กๆ โดยคุณย่าของคุณเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เรื่องการนวดนี้ให้ ก่อนจะทำเป็นอาชีพจริงๆ จังๆ คุณเคยนวดให้พวกนักกีฬา หรือ ผู้มาขอความช่วยเหลือ โดยไม่คิดเงินเป็นการนวดเพื่อการ

กุศล โดยในช่วงนั้นลุงทำอาชีพหลักอยู่แล้วคือ ขายผลไม้ ต่อมาแก่ตัวลงเลิกขายผลไม้ก็มาใช้ความรู้ในการนวดแผนไทยเป็นอาชีพ โดยได้ไปเรียนการนวดแผนไทยเพิ่มเติมมาจากวัดโพธิ์ด้วย ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับการนวดเส้นต่างๆ มากขึ้น รู้จุดสำคัญๆต่างๆในร่างกายมากขึ้น มีลูกศิษย์มาให้หัดหลายคน และมีคนมาขอเรียนวิชาการนวดแผนไทยไปแล้วหลายคนเช่นกัน เช่น อาจารย์จากมหาวิทยาลัยต่างๆ ก็มีมาขอเรียนการนวดกับคุณลุงด้วยเพื่อนำไปใช้หารายได้พิเศษ ขณะไปเรียนต่อยังต่างประเทศก็มีหลายคน เช่น สหรัฐอเมริกา อิตาลี และขอถ่ายเอกสารตำราการนวดของคุณลุงไป แต่ในชุมชนยังไม่มีใครเรียนรู้วิชาการนวดเลยเพราะอาชีพนี้ต้องมีความอดทน เสียสละ และรักที่จะทำ แต่หากว่าจะมีการเปิดเรียนนวดแผนไทยขึ้นมาในชุมชนจริงๆ ก็สามารถหาคนมาช่วยนวดด้วยได้

4. **วิธีการนวด** การนวดแผนไทยของคุณลุงประเพณีจะเริ่มนวดตั้งแต่ศรีษะไปจรดปลายเท้า ใช้เวลาทั้งสิ้นเต็มที่ 2 ชั่วโมง โดยใช้มือและศอกกดจุดต่างๆ ในร่างกายเพื่อคลายอาการปวดเมื่อย เลือดลมเดินไม่สะดวก เคล็ดขัดยอก อัมพฤกษ์ อัมพาต ต่างๆ และมีการบริการรศากาในขณะที่นวดด้วยซึ่งคุณลุงเคยไปเรียนทางธรรมกับพระที่วัดราชนัคดามาก่อน ปกติการนวดของคุณลุงจะไม่มีการประคบสมุนไพร แต่สำหรับลูกค้าที่ต้องการให้ประคบลุงต้องเปิดตำราสมุนไพรประกอบ โดยส่วนใหญ่จะเป็นพวกवानต่างๆ
5. **ชีวิตประจำวันในการประกอบอาชีพ** ปกติคุณลุงจะอยู่ในชุมชนแล้วรอให้ลูกค้าโทรศัพท์มาตามหรือมารับไปนวดข้างนอกชุมชน หรือ อาจจะมาให้หัดที่บ้านของคุณลุงก็ได้ แต่จะไม่ออกไปหาลูกค้าเองเพราะคิดว่าเหมือนเป็นการไปรบกวนเขา ถ้าใครที่เดือดร้อนต้องการให้หัดก็จะมาหาเองที่บ้าน เวลาที่มีการจัดงานต่างๆ ในชุมชน มักจะมีนักวิชาการ และอาจารย์จากสถาบันต่างๆ เข้ามาร่วมงานด้วย ลุงจะมีการบริการนวดให้ทดลองฟรีมือ ทำให้การนวดแผนโบราณของคุณลุงเป็นที่รู้จักกันมากขึ้น
6. **รายได้** รายได้ไม่แน่นอน ลุงไม่ได้เรียกเอง แล้วแต่ลูกค้าจะให้เท่าไร โดยส่วนใหญ่จะให้ประมาณ 200-500 บาท ต่อคน บางวันก็อาจจะไม่มีลูกค้า ฤดูร้อนจะรายได้ไม่ดีเพราะอากาศอบอ้าวไม่ค่อยมีใครอยากนวดกัน ฤดูอื่นๆรายได้ดีกว่า เฉลี่ยแล้วประมาณเดือนละ 5,000 บาท
7. **ลูกค้า** มาจากแฉวๆบริเวณภายนอกชุมชน ได้แก่ บริเวณวัดราชนัคดา วัดสระเกศ วัดเทพฯ ตำราญราษฎร์ ที่ไกลๆ ก็จะเป็นพวกอาจารย์จากสถาบันต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ลูกค้ามีทุกเพศทุกวัย

8. จุดเด่น เอกลักษณะทางภูมิปัญญา ชื่อเสียง การนวดของคุณลุงจะเป็นการนวดที่ไม่มีการใช้น้ำมันใดๆ แต่จะใช้มือและศอกเป่านวดพร้อมการสวดบริกรรมคาถาไปด้วย เพราะหากมีการทาน้ำมันอาจทำให้มือลื่นกดจุดไม่ได้ดี และจะนวดทั่วตัวตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้าเลยทีเดียว

เทพการสัมภาษณ์และจดบันทึกภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงไก่ชน

คุณสำเร็จ ดาวสุข มิถุนายน 2548

บริเวณที่เลี้ยงไก่ชน ในชุมชนป้อมมหากาฬ

1. ชื่อ คุณสำเร็จ ดาวสุข อายุ 51 ปี เพศชาย อยู่บ้านเลขที่ 61 อาศัยอยู่ในชุมชนมา 40 กว่าปีแล้ว
2. ทำอาชีพเลี้ยงไก่นานกี่ปี มาตั้งแต่เด็กๆ เพราะพ่อทำอยู่แล้วก็ช่วยพ่อทำมาตั้งแต่เด็กๆ ปัจจุบันมีไก่ที่บ้านทั้งหมด 20 กว่าตัว เนื่องจากกลัวโดนหรือชุมชนจึงได้นำไก่ไปฝากเลี้ยงตามบ้านเพื่อน แล้วค่อยทยอยมาที่บ้านคุณลุงฝึกอีกที
3. การสืบทอดทางภูมิปัญญา ครอบครัวของคุณลุงประกอบอาชีพเลี้ยงไก่นานกว่า 3ชั่วอายุคนแล้วพอคุณลุงเกิดมา ก็ช่วยพ่อทำอาชีพเลี้ยงไก่นานในชุมชนนี้มาตลอด จนปัจจุบันคุณพ่อของคุณลุงได้เสียชีวิตไปแล้ว คุณลุงก็ยังทำต่อมา เพราะว่าไม่ได้เรียนหนังสือที่ไหน เกิดมาก็ช่วยพ่อทำ เรียนรู้ทุกอย่างมาจากพ่อ เสมือนพ่อเป็นครูผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ในการเพาะเลี้ยงไก่นานให้แก่คุณลุง
4. วิธีการเลี้ยงไก่นาน

คุณลุงมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแห่งอาชีพนี้ ให้กับเยาวชนในชุมชนด้วย

การเพาะเลี้ยงไก่ จะนำไปเพาะเลี้ยงที่บ้านเพื่อน เนื่องจากกลัว ก.ท.ม.จะมาได้หรือชุมชน จึงขนย้ายไก่ไปฝากตามบ้านเพื่อนให้เพาะให้ พ่อไก่โตได้ที่จะนำมาฝึกฝีมือการชนไก่ที่บ้านของคุณลุงสำเร็จ ซ้อมประมาณ 3 เดือนจะถือว่าฝีมือใช้ได้นำมาชนไก่จริงได้แล้ว

กิจวัตรประจำที่ต้องดูแลไก่ ในทุกๆวันเริ่มตั้งแต่ช่วงเช้าจะต้องมีการนำไก่มาออกกำลังกาย โดยให้วิ่งรอบสุม ตัวหนึ่งอยู่ในสุม อีกตัวอยู่นอกสุม ให้วิ่งไล่กันแต่ไม่ให้ตีลูกกันจึงใช้สุมไก่มากันไว้ ให้ออกกำลังกายแบบนี้เป็นคู่ๆ เพื่อเป็นการสร้างกล้ามเนื้อให้กับไก่ ผลพลอยได้ไขมัน ทำให้ไก่แข็งแรง ต่อจากนั้นก็นำมาอาบน้ำโดยให้ผ้าจุ่มน้ำเช็ดตามขน ในการรักษาอาการบาดเจ็บของไก่สำหรับไก่ที่บาดเจ็บจากการซ้อมชน ไก่ก็จะมีการใช้ผ้าประคบความร้อนจากแผ่นเผาไฟในเตาเช็ดตามหน้าตาเนื้อตัวไก่เพื่อรักษาอาการเมื่อยขบ อาการเจ็บปวดต่างๆและทำให้ผลจากการชนตกสะเก็ดและร้อนเร็วขึ้นและใช้ขมิ้นผสมปูนเช็ดตามตัวเป็นการรักษาแผลให้หายเร็ว

ทำให้ไก่แข็งแรง และปราศจากโรค ผิวพรรณดี ไก่สวยอีกด้วย แผลที่มีขนาดใหญ่จะต้องใช้เข็ม ด้ายมาเย็บแผลเมื่อทำการอาบน้ำให้ไก่เสร็จแล้วก็จะตากแดดโดยให้อยู่ในร่มกลางแจ้ง แล้วก็ให้อาหารไก่ อาหารไก่ ก็เช่น ข้าวเปลือก แดงกวา หมู กกล้วย

การซอมชนไก่ นอกจากชีวิตประจำวันที่ต้องทำแล้ว ในช่วงวันเสาร์หรืออาทิตย์จะมีการ ซอมชนไก่ โดยไก่แต่ละตัวจะได้รับการซอมชน ไก่ทุก ๆ 15 วัน โดยมีการป้องกันการชนที่อาจ จะทำร้ายคู่ต่อสู้มากเกินไปด้วยการพันผ้าในจุดที่เป็นอันตรายร้ายแรง เช่น ที่เดือยไก่ซึ่งหากตี โดนคู่ต่อสู้จะทำให้ตาบอดและหัวแตกได้ การนำไก่มาซอมชนกันนี้ ก็เพื่อสร้างความแข็งแรง และทำให้เกิดบาดแผล แล้วจึงนำมารักษาตัว เมื่อแผลหายจะทำให้มีหนังหนาขึ้น มีกล้ามเนื้อ มากขึ้น การซอมชนไก่จะซอมครั้งละ 2 ยก ยกละ 25 นาที แล้วพักอีก 25 นาที การซอมชนไก่ก็ จะมีคนภายนอกชุมชน และนักชนไก่จากข้างนอก เช่น ที่ศาลเจ้าพ่อเสือ มาร่วมซอมชนไก่ ประชันฝีมือกันด้วย เมื่อพักยกซอมก็จะมีการประคบความร้อนให้ไก่ สลับกันไปเกือบทั้งวัน จนกว่าจะซอมเสร็จ

สายพันธุ์ไก่ บ้านของลุงสำเร็จมีไก่ชนที่เลี้ยงไว้หลากหลายพันธุ์ด้วยกัน เช่น พันธุ์ไชง่อน พันธุ์พม่า พันธุ์ไทย หรือ ไก่พันธุ์ผสมระหว่าง ไทยกับพม่า ไชง่อนกับพม่า ฯลฯ

การนอน เวลากลางคืนที่ไก่นอนจะต้องกางมุ้งให้สุ่มไก่แต่ละตัว เพื่อป้องกันยุงกัด เนื่องจาก ยุงจะทำให้ไก่อาจเป็นโรค และความสมบูรณ์ของไก่ไม่เพียงพอ

การชนไก่ คุณลุงสำเร็จ เคยนำไก่ไปแข่งตีจริง ๆ ตามต่างจังหวัด ซึ่งจะต้องมีการเตรียมเข็ม ด้ายไว้เย็บแผลสดให้ไก่ที่บาดเจ็บ พลาสเตอร์ยา สำลีเช็ดแผล ไว้ทำแผลเวลาตีจริงที่มีการเสียดังค์พ่นกัน แต่ในร้านที่ทำอยู่ปัจจุบันจะไม่มีการตีเอาพ่นกัน แต่จะเป็นการซอมเฉยๆเพื่อฝึก ความแข็งแรงให้ไก่ และ ให้ลูกค้าหรือ ผู้สนใจเข้ามาดูก็จะขายไป

5. **ชีวิตประจำวัน** จะอยู่ในชุมชนตลอดทุกวัน และจะมีการซอมชนไก่ในช่วงเสาร์อาทิตย์ ก็จะมีลูกค้าหรือผู้ที่สนใจเกี่ยวกับไก่ชนก็จะเข้ามาดู และขอซื้อไป
6. **รายได้** รายได้มาจากการขายไก่ชนอย่างเดียว ไก่ชนแต่ละตัวมีตั้งแต่ราคา 500 บาท 2,000 บาท 3,000 บาท แล้วแต่ว่าตัวไหนชนเก่ง ราคาอยู่ที่ฝีมือการชน ถ้าเป็นไก่ชนตัวที่เพิ่งจะมาใหม่ยังไม่ ได้ซอมก็ขายแค่ 500 บาท โดยเฉลี่ยแล้วคุณลุงมีรายได้จากการขายไก่ชนประมาณ 3,000-4,000 บาทต่อเดือน

ลูกค้า มาจากที่ต่างๆ ทั้งใน กรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เนื่องจากเป็นที่รู้จักกัน โดยทั่วไป สำหรับวงการนักเล่นไก่ชน เพราะทำมานาน

7. **เอกลักษณ์ จุดเด่น ชื่อเสียง** อาชีพการเลี้ยงไก่ชนของคุณถูกนับเป็นอาชีพที่ต้องอาศัยความชำนาญและความรู้ในการเลี้ยงอย่างดี เพราะมีกิจกรรมหลายอย่างที่ต้องทำในแต่ละวัน โดยเฉพาะการรักษาอาการบาดเจ็บต่างๆ ของไก่และการสร้างความแข็งแรงให้ไก่ชน ถือเป็นเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อผู้เปรียบเสมือนครู ไก่ชนที่บ้านลุงจะเป็นที่รู้จักทั่วไปอยู่แล้วในวงการนักเล่นไก่ชน เนื่องจากเป็นอาชีพที่ทำอยู่ที่นี่มานานนับแต่รุ่นพ่อ สืม ไก่ชนของคุณถูกเป็นที่รู้จักของคนในวงการชนไก่ทั่วไปในชื่อ “สืมไก่เฉลิมไทย” มีหลายพันธุ์ทั้งไทย พม่า ไช่ฮ่อน และพันธุ์ผสมต่างๆ แต่ละสายพันธุ์แต่ละตัวไก่อจะมีชั้นเชิงการชนแตกต่างกันไป ตามแต่ลูกค้าแต่ละคนจะชอบแนวไหน
8. **การจัดการมูลไก่** มีคนมาขอมูลไก่เป็นปลุกต้นไม้อยู่บ่อยๆ ในสมัยที่ยังเพาะเลี้ยงที่นี้เยอะๆ แต่ปัจจุบันมีไก่ที่อยู่บ้านแค่ 20 กว่าตัว มูลมันก็น้อย ก็ไม่ค่อยมีคนมาขอแล้ว แต่ตามปกติประจำวันก็จะมีคนกวาดมูลไก่ไปทิ้งถึงขยะด้านหน้า ทำความสะอาดอยู่ทุกวันอยู่แล้ว

เทพการสัมภาษณ์และจดบันทึกภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาถายึดตน

คุณกุศล เชยบุปผา กรกฎาคม 2548

บ้านคุณกุศล ชุมชนป้อมมหากาฬ

1. ชื่อ คุณกุศล เชยบุปผา อยู่บ้านเลขที่ 59 อาศัยอยู่ในชุมชนมา 30 ปีแล้ว
2. ทำอาชีพนี้มา 30 ปี (ตั้งแต่มาอยู่ที่นี้)
3. การสืบทอดทางภูมิปัญญา คุณลุงเคยเรียน โรงเรียนเพาะช่างมาก่อนทำให้มีฝีมือด้านงานศิลปะอยู่แล้ว และเคยเป็นช่างเขียน คุณลุงมีความสนใจด้านการปั้น จึงได้ศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ด้วยตนเองจากทั้งหนังสือ และการสอบถามจากคนเฒ่าคนแก่ที่นับถือรูปปั้นถายึด และได้ไปขอเรียนรู้งานศิลปะพวกงานแกะสลักงานวาดจากคนรู้จักแถววัดชนะสงคราม และได้เดินทางไปจังหวัดเชียงใหม่เพื่อตะเวรดูงานศิลปะตามโรงงานเซรามิก โรงงานแกะสลัก อยู่ประมาณ 2 ปี บวกกับการฝึกฝนปั้นด้วยตนเอง และมาคิดปั้นเป็นรูปถายึดขาย เนื่องจากว่ายังไม่ค่อยมีคนปั้นถายึดเท่าใดนัก และได้ไปเรียนรู้วิธีการเผาเครื่องปั้นดินเผาจากน้องสาวที่ทำอาชีพปั้นตุ๊กตาชาววัง ต่อจากนั้นก็ทำเป็นอาชีพเรื่อยมา และขายดีมาก ปัจจุบันก็มีลูกศิษย์มาเรียนรู้ไปทำเป็นอาชีพหลายคนแล้ว และก็ยังมีคนในชุมชนอีก 2 คนมาเป็นลูกมือคอยช่วยเหลือและเรียนรู้งานศิลปะการปั้นถายึดจากคุณลุงด้วย เนื่องจากคุณลุงเคยประสบอุบัติเหตุทำให้ขยับตัวและลูกตัวเองไม่ได้ แต่มีมือยังพอใช้การได้ ก็ทำอาชีพนี้มาจนถึงปัจจุบัน

คุณลุงเคยฝึกสอนภูมิปัญญานี้ให้กับบุคคลผู้สนใจและเยาวชนในชุมชนด้วย

4. **วิธีการปั้น การเตรียมดิน** คุณลุงจะซื้อดินเหนียวอย่างดีจากจังหวัดนนทบุรี เป็นดินสีสวย มีสีไม่ดำ ซึ่งเป็นดินที่ได้มาจากใต้น้ำ เมื่อเผาแล้วจะให้สีส้มสวย เนื้อดินละเอียดมาก และไม่แตกขณะเผาหรือโดนความร้อน เริ่มจากนำดินมานวดทำให้เนื้อดินละเอียดเข้ากันดี เหนียวได้ที่ โดยใช้มือนวดประมาณ 30-40 นาที พอใช้ได้ ก็เริ่มปั้น การปั้นจะเริ่มตั้งแต่เสีรฤกษ์ก่อน แล้วมาปั้นตัวปั้นแขน ปั้นขา ทีละส่วน เสร็จแล้วจึงนำมาเชื่อมต่อกัน โดยใช้หน้าเป็นตัวเชื่อมดิน การปั้นถ้วยทุกขนาดจะปั้นแยกส่วนแบบนี้เสมอ คุณลุงจะใช้เป็นมีดเล็กๆเป็นมีดเขียนหมาก และมีเครื่องมือช่วยแกะดินเวลาปั้นอีก 2-3 ชนิด รูปปั้นขนาดเล็กจิ๋วทำเหรียญบาทใช้เวลาไม่เกิน 20 นาที ถ้าขนาดใหญ่ๆ ก็อาจเป็นเดือน เมื่อปั้นเสร็จแล้ว นำผลงานไปตากในที่ร่มให้แห้ง ขนาดเล็กๆไม่กี่ประมาณ 4-5 วัน ถ้าผลงานขนาดใหญ่ๆอาจจะเป็น 10 วัน ต่อจากนั้นนำผลงานไปเผาในเตา โดยวางใส่ในกระมังมีฝาครอบ เลี้ยงไฟอ่อนๆ ไปเรื่อยๆ พอเริ่มร้อนได้ที่ก็เปิดฝากรอบออกแล้วนำถ่านคิบใส่ลงไปกลบบนชิ้นงานจนมิดปิดฝาเลี้ยงไฟต่อ โหมไฟให้แรงจนกระทั่งถ่านที่อยู่กะละมังและผลงานติดไฟกลายเป็นสีแดงหมด ก็ค่อยยกออกมา คีบถ่านแยกออกจากผลงาน จะได้ผลงานปั้นที่มีความแข็งแกร่งมากกว่าการเผาโดยทั่วไป ซึ่งเป็นวิธีการเผาที่ทดลองขึ้นเองของที่นี่ ซึ่งการนำถ่านคิบใส่ไปกลบผลงานทำให้ผลงานปั้นนั้นได้รับความร้อนอย่างใกล้ชิดและเต็มที ต่อจากนั้นปล่อยให้เย็นจึงนำมาทาสีต่อ ซึ่งจะใช้เป็นสีน้ำมันธรรมดา แล้วพ่นแล็กเกอร์เคลือบเงาให้ทั่วติดตากแดดให้แห้ง เป็นอันเสร็จ
5. **ชีวิตประจำวัน** คุณลุงจะตื่นนอนประมาณ 9 โมงแต่ต้องรอให้เพื่อนบ้านมาจับให้ลุกขึ้น แล้วจึงเริ่มทำงานปั้น อยู่ในชุมชนตลอดจะมีลูกค้าโทรศัพท์มาสั่งของ หรือ เข้ามาสั่งซื้อด้วยตนเอง และนอนประมาณตี 2
6. **รายได้** ประมาณ 5,000 /เดือน
7. **ลูกค้า** ส่วนใหญ่จะเป็นพระมาจากวัดต่างๆ มาสั่งปั้น เคยปั้นถวายให้กับวัดที่อยู่ตามภูเขา มาจากทั่วประเทศเกือบทุกจังหวัด ในกรุงเทพฯก็มีเยอะส่วนใหญ่เป็นพวกคนขายของอยู่ตามสนามพระ จะมีคนเข้ามาสั่งทุกวันจนปั้นให้ไม่ทัน
8. **เอกลักษณ์ ชื่อเสียง จุดเด่น** งานปั้นของคุณลุงมีจุดเด่นและชื่อเสียงอยู่ที่งานปั้นถ้วยติดตนทั้ง 114 ท่า คือครบชุดซึ่งเป็นที่การติดตนที่สามารถแก้โรคต่างๆที่เป็นภูมิปัญญามาแต่โบราณ นอกจากนี้ก็มีการปั้นถ้วยในท่าทางอื่นๆ ตามที่ลูกค้าต้องการได้ด้วย และเคยปั้นเป็นรูปเทพต่างๆด้วยแล้วแต่ลูกค้าสั่ง และคุณลุงยังปั้นผลงานถ้วยที่มีขนาดจิ๋วที่สุดคือสูงเท่าเหรียญบาทฝีมือการปั้นเป็นที่รู้จักกันดีในสนามพระ คุณลุงเคยออกรายการทางโทรทัศน์คนค้นคนเกี่ยวกับ

ความพิเศษในฝีมือการปั้นที่สภาพร่างกายไม่แข็งแรง พิจารณาจากอุบัติเหตุ ทำให้ชื่อเสียงของคุณลุงเป็นที่รู้จักทั่วไป และในขณะที่ผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์คุณลุงอยู่นั้นก็มีทีมงานจากสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 เข้ามาถ่ายทำเรื่องราวการปั้นของคุณลุงด้วย

เทพการสัมภาษณ์คุณลุงรัชชัย วรมหาคุณ (พี่กบหัวหน้าชุมชน)

ต้นเดือน สิงหาคม 48

ริมคลองในชุมชน

ผลของการที่ชุมชนโดนตัดจากความเป็นชุมชนของ กทม. คืออะไร

เมื่อปี พ.ศ. 2524 ชุมชนป้อมฯ ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นชุมชนภายใต้เขตพระนครตาม ก.ม. อย่างถูกต้อง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2535 กรุงเทพมหานคร ได้ทำการเพิกถอนสิทธิจากความเป็นชุมชนของกรุงเทพมหานคร และออกพระราชกฤษฎีกาเวนคืนพื้นที่ชุมชนทั้งหมด จึงทำให้กลายเป็นว่าชุมชนป้อมมหากาฬเป็นชุมชนผิดกฎหมายบุกรุกพื้นที่รัฐ

ผลจากการถูกเพิกถอนสิทธิความเป็นชุมชนคือ ทำให้สิทธิในการได้รับความดูแลต่างๆที่เคยได้ จากรัฐถูกตัดออกหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องงบประมาณสนับสนุนเพื่อการดูแลพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อมและกิจกรรมอื่นๆอันเป็นประโยชน์ในชุมชนเดือนละ 2,000 บาทก็ถูกตัดออกไป พวกนักการเมืองที่ถือครองอำนาจการบริหารของรัฐ เช่น สมาชิกสภาเขต สมาชิกกรุงเทพมหานคร เหล่านี้ไม่เคยเข้ามาดูแลใดๆหรือให้ความช่วยเหลือใดๆ แก่ชุมชน ในขณะที่ชุมชนอื่นๆได้รับ ไม่ว่าจะ เป็น เวกซ์ภัณฑ์ยาสามัญประจำบ้าน เช่น ผ้าพันแผล พาสเตอร์ยา ยาแก้ไข้แก้ปวด ฯลฯ เหล่านี้ แต่สิ่งเหล่านี้ชุมชนป้อมมหากาฬดูแลตัวเองมาได้โดยตลอด

สิ่งที่ชุมชนป้อมมหากาฬรู้สึกว่าเป็นผลเสียที่สุดคือ เรื่องของการที่ถูกริถอนสิทธิในการมีส่วนร่วมบริหารประเทศ ในขณะที่แต่ก่อนที่ยังไม่โดนตัดจากความเป็นชุมชน ชาวบ้านในชุมชนยังได้รับเชิญไปร่วมประชุมต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องสาธารณะส่วนรวม แต่ปัจจุบันไม่มีสิทธิ และผลของการประชุมนั้นจะออกมาอย่างไร ชุมชนป้อมมหากาฬก็ต้องยอมรับทำตามทั้งที่ไม่มีสิทธิออกเสียงใดๆเลย

ป้อมไม่มีสิทธิไปร่วมประชุม ร่วมคิดเรื่องต่างๆ ในการบริหารของส่วนรวม แต่ผลการตัดสินใจมาอย่างไร เราต้องปฏิบัติตามอย่างเดียว เมื่อก่อนเขามองเราเป็นพลเมือง มีงานอะไร เขามาเอาเราไปร่วม

เรื่องสาธารณูปโภค มีเรื่องเดียวที่ กทม. ยังต้องจัดการให้ คือ ขยะ ซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นและส่งผลต่อส่วนรวมได้

เขาคงไม่ป้าเดือนขนาดนั้น ขยะ เขายังมาดูแล เพราะว่า ยังมีคนอยู่ มันจำเป็น ไม่งั้นขยะก็ล้นเมืองอยู่นอกกำแพงป้อมกลายเป็นเรื่องส่วนรวม แต่เรื่องเวชภัณฑ์ต่างๆ เราไม่ได้รับการดูแลทั้งที่มีเด็กเล็ก และคนชราอยู่ในชุมชน

ถ้าจัดชุมชนให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยว มีความคิดเห็นอย่างไรบ้างต่อเรื่องนี้

ในเรื่องการท่องเที่ยว มองว่า เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งเม็ดเงินเข้าสู่ประเทศทั้งจากชาวต่างชาติและชาวไทยเอง จะมีการปรับปรุงสภาพทางกายภาพ และนำภูมิปัญญาต่างๆมาเป็นจุดขายด้านการท่องเที่ยวรวมกับการต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ

อย่างแรกคือ นักท่องเที่ยวคงจะไม่มาเห็นสภาพเช่นปัจจุบัน เราจะมีการปรับปรุงสภาพบ้านเรือนให้เป็นเรือนไทยประยุกต์ ยกพื้นสูง ให้เหมือนบรรยากาศการท่องเที่ยวชนบท และมีภูมิปัญญาต่างๆได้ดูบ้านเขา จัดเป็นร้านค้าขายของที่ระลึก แสดงภูมิปัญญาไทยต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนมาช้านาน และได้ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตของคนไทย เช่น ทำกระเพาะปลา ทำอย่างไร ผึ้งคงไม่เคยเห็น ทำไม่ได้ เขาจะได้มาเรียนรู้ในสิ่งที่เราสามารถนำวิชาความรู้ที่เราสะสมมานั้น มาเป็นอาชีพและออกไปสู่สายตาของนักท่องเที่ยว ซึ่งนำกลับมาซึ่งเม็ดเงินตรงนี้ก็กลับมาสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเองได้ ถ้าเราได้รับโอกาสนั้นแล้ว อยากจะให้รัฐกลับมาลงทุนเดิมที่มีอยู่ แล้วสามารถผสมผสานกับแนวคิดของรัฐ แล้วทำจุดตรงนี้ให้เป็นจุดขายสมกับการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

ชุมชนมีการสืบทอดทางภูมิปัญญาอยู่แล้ว

อย่างแรกเลยคือ อาชีพทุกอาชีพมีการสืบสานกันภายในครัวเรือน ปู่สู่พ่อ พ่อสู่ลูก มีการสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ลูกหลานเห็นพ่อแม่ทำ ก็รับสืบทอดอาชีพกันมาจากรุ่นสู่รุ่นในอาชีพของเขา

อีกอย่างชุมชนมีการจัดกิจกรรมที่ให้เยาวชนลูกหลานชุมชนได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาของอาชีพเก่าแก่ต่างๆ มีเยาวชนได้รับการเรียนรู้อาชีพเก่าแก่เหล่านี้บ้างแล้ว แต่หน้าที่หลักของเยาวชนคือ การเรียน จึงขึ้นอยู่กับโอกาสด้วย จะที่เอื้ออำนวยให้เด็กๆ ได้มีเวลาเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆ ซึ่งมักจะเป็นช่วงวันหยุดต่างๆ ที่ว่างจากการไปเรียนที่โรงเรียน เด็กๆแต่ละคน ก็จะเข้าไปคลุกคลีอยู่กับอาชีพที่เขาชอบตามความถนัดความสนใจของเขา และจะมีการจัดกิจกรรมอย่างเป็นทางการภายในชุมชนให้กับเยาวชนได้มาเรียนรู้อาชีพเก่าแก่ต่างๆ ตามความสนใจในวันหยุดพิเศษต่างๆ เสริมเข้ามาด้วย

โครงการบ้านมั่นคงมองเรื่องการปรับปรุงสภาพชุมชนและสิ่งแวดล้อมต่างๆอย่างไรบ้าง

พื้นที่ส่วนหนึ่งจะคืนให้รัฐนำไปสร้างเป็นสวนสาธารณะ และชุมชนขอปิ่นพื้นที่ 1 ไร่ขอเช่าอยู่ และจัดการปรับปรุงสภาพแวดล้อมบ้านเรือนให้ดูกลมกลืนกับสวนสาธารณะที่รัฐจะจัดสร้าง คือจะมีการจัดสวนย่อยๆ บริเวณบ้านให้ดูกลมกลืนเหมาะแก่การท่องเที่ยว

จัดวางผังขยะตามจุดให้เหมาะสม พิจารณาเรื่องการถ่ายเทของอากาศ เลือกที่ที่มีอากาศถ่ายเทสะดวกและมีแสงแดดส่องถึง มีการจัดแยกขยะให้เหมาะสม ชุมชนเน้นเรื่องความสะดวก ปัจจุบันต้นไม้เก่าแก่ที่อยู่ในชุมชนมีประมาณ 10 กว่าต้น ซึ่งตั้งใจว่าจะอนุรักษ์ไว้ไม่ตัด และมันมีการผลัดใบมาก ตรงนี้ชุมชนมีการคิดที่จะนำมารีไซเคิล ให้เป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว โดยการนำใบไม้แห้งมาสกัดให้เหลือแต่เยื่อใบ เป็นของที่ระลึกทางการท่องเที่ยวได้ และต้องมีการมัดกระวังจัดการกับขยะใบไม้พวกนี้ให้พื้นที่ชุมชนมีความสะอาดอยู่เสมอ

การปรับปรุงท่อน้ำ ปัจจุบันท่อน้ำในชุมชนยังมีปัญหาอยู่มาก เนื่องจากเป็นท่อโบราณเก่ามากท่อหลักของชุมชนกว้างแค่ 4 นิ้ว มีการหักผุ และอุดตัน ชุมชนวางแผนเรื่องการปรับปรุงท่อโดยจะต้องมีการร่วมคิดกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช. ที่จะมาร่วมวางแผนกับชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องที่อยู่อาศัยกับคนจน(บ้านมั่นคง) ซึ่งจะรวมไปถึงเรื่องการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม สาธารณูปโภค ทางเดินเท้า ที่สาธารณะในชุมชน จะต้องร่วมคิดกับหลายฝ่ายที่รับผิดชอบเรื่องบ้านมั่นคง

เราคิดกันไปแล้ว แต่ในขั้นตอนการปฏิบัติเราต้องปรึกษากับผู้รู้จริง ไม่ใช่เฉพาะแต่ความคิดของพี่น้องป้อม ทุกอย่างที่เราคิด อาจไม่ถูกทุกอย่าง จะถูกผิดหรือมีอะไรเพิ่มเติมต้องปรึกษาหน่วยงานที่รับผิดชอบร่วมด้วย เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องถูกหลักอย่างแท้จริง

เทพการสัมภาษณ์ การมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือสังคม : ด้านความปลอดภัย

นายสมบุญ พวงไชโย

สิงหาคม 2548 ริมคลองในชุมชน

พี่เล็ก หรือ นายสมบุญ พวงไชโย อายุ 61 ปี เป็นหนึ่งในคณะทำงานในชุมชน ให้สัมภาษณ์ว่า ตนเองเป็นตำรวจบ้านขึ้นกับสถานีตำรวจตำบลดงราชูร์ ซึ่งจะคอยเข้าไปดูแลความปลอดภัยในยามวิกาลให้กับพื้นที่บางส่วนของโคกนันทารัฐทำเป็นสวนสาธารณะไปแล้ว ก็คือ บริเวณลานโพธิ์ ด้านข้างชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นว่าชุมชนยังสามารถออกไปทำประโยชน์อื่นๆให้ส่วนรวมได้อีกนอกจากดูแลกันเองในชุมชน ตอนนี้ชุมชนป้อมๆ มีชาวบ้านที่เป็นตำรวจบ้านอยู่ทั้งสิ้น 11 คน สายตรวจชุมชนอีก 2 นายซึ่งทำงานร่วมกับ สถานีตำรวจนครบาล และ สถานีตำรวจตำบลดงราชูร์ ดูแลเรื่องการป้องกัน

กันปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติดทั้งในชุมชนและบริเวณรอบนอก โดยจะเฝ้าตรวจระวังในช่วง กลางคืน หรือมีเหตุด่วนเหตุร้ายก็ต้องออกไปช่วย ซึ่งไม่มีค่าตอบแทนใดๆ

เป็นการแสดงให้เห็นว่า เราอยู่แล้ว เราจะสามารถทำงานร่วมกับรัฐ และเป็นประโยชน์ต่อ สังคม ทั้งที่ไม่มีปืน ไม่มีกระบองอะไร แต่เราก็กังไปร่วมกับเขา

เทพการสัมภาษณ์ด้านสิ่งแวดล้อม

คุณพรเทพ บุรณะบุรีเดช หนึ่งในคณะทำงานชุมชนป้อมฯ

กันยายน 2548 โต๊ะหินกลางชุมชน

ที่ผ่านมา ชุมชนมีการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม หรือ ได้เข้าร่วมโครงการเกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อมอะไรมาบ้าง

ในส่วนของการราชการไม่ค่อยได้เชิญชุมชนไปเข้าร่วมกับโครงการต่างๆ เนื่องจากว่า ชุมชน โคนตัดออกจากความเป็นชุมชนจากทางราชการ ตั้งแต่ประมาณปี 2537 ที่ทาง ก.ท.ม ต้องการไล่อื้อ ชุมชน อย่างไรก็ตาม ณ ปัจจุบันชุมชนยังคงดำเนินอยู่ต่อไป

แล้วมีกิจกรรมอะไรที่ชุมชนทำกันเองบ้างไหม

ก็มี“เครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคลอง” เป็นเครือข่ายการร่วมกิจกรรมรักษา ความสะอาดของคลองชุมชนชาวบ้านที่อยู่ริมคลอง มีประมาณ 10 กว่าชุมชน โดยจะพัฒนาในเรื่อง ของบ้านมั่นคงและเรื่องสิ่งแวดล้อมในชุมชนต่างๆ เช่น คลองเปรม คลองทุ่ง คลองหัวลำโพง คลอง สว่าง คลองบางบัว อะไรพวกนี้ คลอง โอง่างด้วย กิจกรรมทำๆกันที่ผ่านมาก็..เช่น เก็บผักตบชวา ขุดรอกคลอง แล้วก็มีประชาสัมพันธ์รณรงค์กับชุมชนบริเวณรอบคลองให้ช่วยกันรักษาความสะอาด แม่น้ำลำคลอง

แล้วกิจกรรมกับทางราชการมีไหม

ก็มีนะ อย่างในสมัยของท่านผู้ว่าพิจิตร เขามีโครงการคลองสวยน้ำใส ชุมชนเราก็อยากจะมี ส่วนร่วม จึงมีการร่วมมือกันรณรงค์ไม่ให้มีการทิ้งขยะลงคลอง การร่วมกันมาเก็บขยะในคลอง การ เทน้ำหมักจุลินทรีย์ มาเทลงคลองเพื่อให้น้ำสะอาดขึ้น มีคนภายนอกชุมชนมาสอนให้นานแล้ว ก็ เป็นพวกนักวิชาการที่เขาทำเป็น ชาวบ้านเรียนรู้วิธีการแล้วก็มาทำกันเอง และมีมูลนิธิชุมชนไทมา ช่วยสนับสนุนให้คำแนะนำในกิจกรรมการรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อมคลองด้วย แต่ ยังไงละ เราทำ แต่พวกดีกรมบ้านช่องอื่นเขาไม่ช่วย เขาหาว่าคนจนทำ เราทำส่วนเดียวมันอาจไม่เห็นผล ขยะมัน มาจากหลายที่

มีการร่วมมือหรือมาตรการอะไรในการรักษาความสะอาดในคลองอย่างไรบ้าง นอกจากกิจกรรมที่กล่าวมา

ในชุมชน เราไม่ค่อยมีใครทิ้งลงคลองกันอยู่แล้ว ใครทำก็โดนว่า เราก็บอกๆกัน ในชุมชนมันมีถังขยะสำหรับทิ้งอยู่แล้ว

แล้วในส่วนที่บ้านมันคงนี้ มีการเตรียมการเรื่องการดูแลระบบบำบัดน้ำในชุมชนไหม

เราก็คิดอยู่ในเรื่องการดูแลน้ำในคลอง ในโครงการบ้านมั่นคงของชุมชน ถ้าทำได้ ก็อยากมีถังบำบัดน้ำเสีย คือถ้าเรื่องบ้านมั่นคงสามารถทำให้ชุมชนอยู่ต่อได้ ชุมชนก็อยากมีถังบำบัดน้ำเสีย แล้วก็อยากทำท่อใหม่ด้วย ตอนนี้ น้ำในชุมชนปล่อยลงคลองทั้งหมด ท่อน้ำถูกวางมาแบบนี้ นานแล้ว ตั้งแต่ช่วงที่เกิดชุมชนในสมัยแรกๆ ทางเราเขาก็ไม่ได้เข้ามาดูแล ปรับอะไรให้เลย เลยยังไม่มีการบำบัดน้ำเสีย ทางการน่าจะเข้ามาช่วยดูแลนะ

แต่ก่อนนะ คลองใสมาก ประมาณ 30 ปีก่อน น้ำในคลองใสมาก ชาวบ้านลงไปอาบน้ำในคลองกันได้เลย แล้วก็เริ่มน้ำเสียตอนที่มีการสร้างเขื่อนนี้แหละ น้ำก็เริ่มเน่า มันไม่ได้มีการระบายไปไหน แล้วก็เสียมาก และต่อมามีการเปิดเขื่อนกันทำให้น้ำมีการไหล และถ่ายเท น้ำจึงเริ่มดีขึ้น ในปัจจุบัน แต่ก็ยังไม่ดีเท่าแต่ก่อนนะ

แล้วเคยมีน้ำท่วมหรือไม่

ในชุมชนโดยปกติแล้วจะไม่มีปัญหาเรื่องน้ำท่วม แต่เคยเกิดเหตุน้ำท่วมแค่ 2 ครั้ง คือ ในปี 2485 และ 2516 เป็นน้ำท่วมครั้งใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ก็มีครั้งนั้นแหละ ที่ชุมชนก็ท่วมด้วย คือท่วมหมด เดียวนี้ไม่มีแล้วนะ คือ ..ถ้าที่นี้ น้ำท่วม กรุงเทพฯก็ท่วมหมดแหละนี่...

ชุมชนมีการร่วมมือกัน ดูแลขยะ หรือ มาตรการในการรักษาความสะอาดในชุมชนอย่างไรบ้าง

ขยะตามบ้าน ก็แล้วแต่บ้านใครบ้านมันจัดการกันเอง แล้วมาลงถัง กทม. ถ้าเป็นนอกบ้าน เราช่วยกันกวาดอยู่แล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นพวกใบไม้กิ่งไม้ เราจะมีรถเผาเอง เพราะถังกทม. บางทีก็รับไม่ไหว เต็ม

ทาง กทม.มาจัดเก็บขยะให้หรือไม่

ก็มาเก็บทุกวัน ตอน 6 โมงเย็น วันละครึ่ง ก็เดินเข้าไปเก็บด้านในด้วย ถึงจะวางหลายทีในชุมชน บางทีก็มี ชื่อน้ำ ชื้อข้าว หรือตั้งค์บ้าง เพราะว่าบางวันเจ้าหน้าที่ต้องเหนื่อยเพิ่มขึ้น มีขยะเกินมานอกถังด้วย

มีการจัดเวรกันไหม ว่าใครจะรับผิดชอบตรงไหน

ไม่มี ๆ ไม่ต้องแบ่งเวรเลย ใครอยู่ใกล้ตรงไหน กวาดบ้านตัวเองก็เลยมากกว่ารอบๆบ้านด้วย คือ ในชุมชนจะแบ่งเป็น 5 โซน มีหัวหน้าโซนดูแลความสะอาดอีกที แต่ใครว่างก็จะทำ โดย

ปกติในวันที่ 5 และ 12 จะมีการทำความสะอาดชุมชนทั้งหมด หรือบางเดือนจะประกาศนัดกันว่า
 อยากจะทำความสะอาดในส่วนนี้ๆ เป็นพิเศษ ชาวบ้านจะออกมาช่วยกันทำเอง ใครว่างก็จะทำ เป็น
 แบบนี้มานานแล้วตั้งแต่ก่อนจะมีปัญหาเคื้อครื้อนเรื่องไถ่หรือเสียอีก โดยเฉพาะในช่วงของวันงานพิธี
 กรรมต่างๆ ก็จะมีการร่วมกันทำความสะอาดชุมชนครั้งใหญ่ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาฯ เราไป
 กวาดสวนสาธารณะด้านข้างชุมชนด้วยนะ ที่ถูก กทม.รื้อและทำเป็นสวนไปแล้ว ตรง “ลานโพธิ์”
 นั้น มีความผูกพันกับชุมชนมานาน เราไปดูแล

หรือบางเดือนเราอยากจะทำพัฒนาปรับปรุง อะไรส่วนไหน ก็นัดกันทำ เช่น ทำเป็นสนามเด็ก
 เล็ก “ลานวัฒนธรรม” คือเป็นส่วนว่างๆที่ โคนรื้อไปแล้ว เราก็ไม่ปล่อยให้มันว่างเปล่า ดัดแปลงมา
 ทำอย่างอื่นที่เป็นประโยชน์

การทำบ้านมั่นคงในชุมชนต้องทำอย่างไรบ้าง

โครงการบ้านมั่นคงเป็นโครงการรัฐบาลที่ส่งตรงมายัง พ.ช. ก็คือ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
 กระทรวงวัฒนธรรมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งให้เงินกู้เพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย โดยค่าสร้าง
 บ้านคิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อปี มีสาธารณูปโภคฟรี ที่เองเป็นอาสาสมัครในโครงการด้วย จึงช่วยจัด
 กระบวนการบ้านมั่นคงให้กับชุมชนป้อมมหากาฬได้ โดยเราก็ต้องมีการให้ความรู้ชาวบ้านก่อน ว่า
 ควรจะให้มีการจัดกลุ่มออมทรัพย์ และ เรียนรู้การอยู่ร่วมกันให้เป็นกลุ่มร่วมกันคิดเรื่องบ้านว่าจะ
 อยู่แบบไหน จะสร้างแบบไหน จะมีอะไรบ้าง ทั้งเรื่องสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก
 ต่างๆ ถนนไฟฟ้า และเขียนเป็น โครงการบ้านมั่นคงขึ้นมา โดยมีรายละเอียดในเรื่องที่อยู่อาศัยอย่าง
 ละเอียด

แล้วตอนนี้ชุมชนมีการเตรียมพร้อมในเรื่องโครงการบ้านมั่นคงเรียบร้อยแล้ว มีชุมชนอื่นที่
 เขาทำเรื่องบ้านมั่นคงไปแล้วมาช่วยด้วย แต่ยังติดอยู่เรื่องเดียวที่ชาวบ้านกลัว คือว่าถ้าสร้างบ้านไป
 แล้วโค่นรื้อจะแย่ เลยขอให้เรื่องการไถ่รื้อที่ได้รับการยินยอมจาก ก.ท.ม. ให้อยู่ต่อก่อน ถ้าท.ม.อนุ
 มติชุมชนก็พร้อมที่จะยื่นโครงการขออนุมัติสินเชื่อทันที ผู้ว่าฯคนปัจจุบันก็มีแนวโน้มอยากให้ชุม
 ชนอยู่ร่วมกับสวนสาธารณะนะ แต่หน่วยงานในสังกัด ก.ท.ม.เองซึ่งเป็นส่วนราชการนั้นยังไม่ยอม

ภาคผนวก ก.

ตำนานลิเก และภาพยนตร์ลิเก ณ ชุมชนป้อมมหากาฬ 10 พ.ย. 2548

ลิเกป้อมมหากาฬ ตำนานลิเกเมืองไทย

(<http://raya.weblog.in.th/node.php?no=4> ,10 สิงหาคม 49)

จากลายพระหัตถ์ใน "สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร ทรงเขียนถึง สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เกี่ยวกับกำเนิด "ยี่เก" ในประเทศไทย ที่มีมูลเหตุมาจากการสวดสรรเสริญพระเจ้าของชาวฮินดูในประเทศไทย โดยในลายพระหัตถ์ดังกล่าว ทรงกล่าวถึง คณะลิเก "เพชรปาณี" ตรี ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นคณะลิเก ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในยุคแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองสรรเสริญพระเจ้าของชาวฮินดู มาเป็นวิกโรงลิเก แสดงแบบละครในปัจจุบัน

สุทธิพร บุตรโคตร รายงานว่า ในลายพระหัตถ์ตอนหนึ่ง ทรงบรรยายว่า

"ต่อมาอีกนาน จะเป็นพระยาเพชรปาณี(ตรี) หรือผู้ใดไม่ทราบแน่นอน จึงคิดตั้งโรงยี่เกเก็บค่าดู และเล่นเป็น "วิก" คือเล่นตอนมิแสงเดือนแต่วันขึ้น 8 ค่ำ ไปจนแรม 8 ค่ำ ตามแบบละครเจ้าพระยาทหิทร และเล่นยี่เก เป็นเรื่องต่างๆ เหมือนอย่างละคร ไม่เล่นเป็นชุด เหมือนเมื่อแรกเกิดขึ้น การที่เกี่ยวกับแขกก็เป็นเพียงตีรามณะ ตอนแขกรดน้ำมนต์เบิกโรง แล้วก็ใช้ปี่พาทย์เครื่องใหญ่ แต่ชื่อที่เรียกว่า "ยี่เก" นั้นพวกมลายูเมืองปัตตานี เขาเรียกว่า "ติเก" หมายความว่าขับร้องลำนำต่างๆ ไม่เกี่ยวแก่การรำเดิน พวกที่เล่นรำเดินเขาเรียกว่า "มายง" เห็นตรงกับที่เราเรียกว่า "ละครแขก" มาแต่ก่อนนั่นเอง เรื่องตำนานยี่เกมีมาดังนี้..."

ลักษณะ "เพชรปาณี" (ตรี) มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างมาก เพราะเปลี่ยนแปลงวิธีแสดงลิเกจากสวดแบบแขก มาเป็นเดินเรื่องแบบละคร เป็นเรื่องราวสนุกสนาน รวมทั้งออกแบบการแต่งกายใหม่ เป็นชุดเลียนแบบข้าราชการสมัยร.5 ผู้แสดงนอกจากแต่งตัวสวยงามแล้ว ยังมีรูปร่างหน้าตาหล่อเหลา จึงได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะผู้ชมผู้หญิง

ลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ยังระบุด้วยว่า

"เมื่อพระยาเพชรปาณี(ตรี) ตั้งโรงเล่นยี่เกให้คนดูอยู่ที่บ้านหน้าวัดราชนัคคา แกะเชิญหม่อมฉันไปดู 1 ครั้ง และมานั่งอยู่ด้วยตลอดเวลาเล่น หม่อมฉันมีโอกาสนั่งถามความสงสัยบางอย่างในกระบวนการเล่นยี่เกว่า เหตุไฉนจึงคิดทำเครื่องเล่นยี่เกหรือหุหรานอกริตต่างๆ เช่น ไล่ปิ่นจูเหรีจยอดสังวาลแพร สายตะพาย และโบว์แพรที่บำ เป็นต้น

"แกบอกอธิบายว่า แต่งอย่างนั้นผู้หญิงเห็นว่าสวย มักคิดใจชอบไปดู มีผู้หญิงไปดูมาก พวก

ผู้ชายก็มักพากันไปดูพวกผู้หญิง ก็การตั้งโรงยี่เก เป็นข้อสำคัญ อยู่ที่อยากให้มีคนชอบไปดูให้มาก จึงต้องคิดแต่งตัวยี่เกไปทางนั้น

"ตามต่อไปว่า หน้าพาทย์เล่นยี่เก เหตุใดจึงใช้แต่เพลงเชิดเป็นพื้น ทั้งบทร้องและกระบวนพ็อนรำก็ไม่ได้เอาใจใส่ให้เป็นอย่างประณีต

"แกตอบว่า คนที่ชอบที่ดูยี่เกไม่เอาใจใส่ในการขับร้องพ็อนรำหรือเพลงปี่พาทย์ ชอบแต่ 3 อย่าง คือ ให้แต่งตัวสวย อย่าง 1 ให้เล่นขบขัน อย่าง 1 กับเล่นให้เร็วทันใจ อย่าง 1 ถ้าฝืนความนิยมคนก็ไม่ชอบดู

"หม่อมฉันฟังอธิบายก็ต้องชมว่าแกช่างสังเกต และรู้จักจับความนิยมของคนดู จะดีไม่ได้เพราะกิจที่เล่นยี่เกก็เพื่อจะหาเงินค่าดู เล่นอย่างไรจะได้เงินมาก แกก็ต้องเล่นอย่างนั้น...."

จากข้อมูลดังกล่าว ซึ่งถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นเดียวเท่านั้นที่พอจะให้รายละเอียดและประมาณได้ว่า คณะลิเก "เพชรปาดิ" (ตรี) เป็นคณะที่ปฏิวัติการแสดงลิเก จนกลายเป็นลิเกแบบในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามยังไม่มีใครทราบว่า "เพชรปาดิ" (ตรี) มีต้นกำเนิดอย่างไร มีประวัติการแสดง โชกโชนแค่ไหน เพราะไม่เอกสารหลักฐานให้สืบค้น รู้แต่เพียงว่า ลิเกคณะนี้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของชาวพระนคร เมื่อตั้งโรงลิเก เก็บเงินค่าชม ที่บริเวณป้อมมหากาฬ หน้าวัดราชนัคดา เท่านั้น

อนึ่ง นาวิกมูล ผู้เชี่ยวชาญและนักสะสมเรื่องราวในอดีต กล่าวว่า ไม่มีใครทราบว่า ลิเกคณะ "เพชรปาดิ" (ตรี) มีกำเนิดจากที่ใด และไม่ยืนยันด้วยว่าจะเป็นคณะลิเกคณะแรก เพราะจากข้อมูลที่พอสืบค้นได้ พบว่าช่วงนั้นมีละครแบบอื่นเล่นอยู่หลายคณะด้วยกัน และมีหลักฐานจากหนังสือพิมพ์ภาษาต่างประเทศ ลงข่าวเล็กๆ ไว้ในปี พ.ศ. 2440 ว่า คณะ "เพชรปาดิ" ไปก่อเรื่องทะเลาะวิวาทที่วิกบ้านหม้อ ทำให้ทราบได้ว่าก่อนหน้าจะย้ายมาอยู่บริเวณป้อมมหากาฬ ลิเกคณะนี้เคยตั้งวิกเล่นอยู่บ้านหม้อมาก่อน

หลักฐานสำคัญที่มีปรากฏอยู่ ได้แก่ โปสการ์ดเก่า เป็นภาพบรรยากาศหน้าโรงลิเกเพชรปาดิ มีป้ายระบุชื่อคณะชัดเจน มีผู้ชมโดยเฉพาะผู้หญิงหลายวัย รวมทั้งเด็กๆ อยู่หน้าวิก ซึ่งสินชัย เลิศโกวิทย์ นักสะสมโปสการ์ดเก่า เจ้าของโปสการ์ดใบนี้ บอกว่า "ท่านกาญจนาคพันธุ์(ขุนวิจิตรมาตรา) เล่าไว้ในหนังสือ "กรุงเทพฯ เมื่อ 70 ปีก่อน ว่า "... ถนนมหาชัย เป็นถนนรอบเมืองสายเดียวกับถนนพระสุเมรุทางฝั่งซ้ายหรือฝั่งตะวันออก มีป้อมชื่อป้อมมหากาฬอยู่ที่เชิงสะพานผ่านฟ้า ...จากป้อมนี้ไปเป็นกำแพงเมืองตลอดไปจนจดถนนบำรุงเมือง-ประตูผี ที่กำแพงเมืองใกล้ๆกับป้อมมหากาฬนั้นมีประตูช่องกุฎ เข้าประตูช่องกุฎไปเป็นโรงยี่เกพระยาเพชรปาดิ เป็นโรงใหญ่ได้ยินว่าเมื่อแรกตั้งโรงยี่เกนั้น ตัวยี่เกเป็นผู้หญิงทั้งสิ้น และเขาว่าเป็นเมียพระยาเพชรปาดิกันมาก (สมัยนั้นผู้เป็น

เจ้าของละครยี่เกอะไร มักได้ตัวแสดงที่เป็นหญิงกันแทบจะเป็นเรื่องธรรมดา) ...ยี่เกพระยาเพ็ชรนี้ ต่อมาเป็นผู้ชายแสดงหมด มีพระเอกชื่อ "สังวาลย์" เรียกกันว่า "พ่อสังวาลย์" พระเอกยี่เกพระยาเพ็ชร คนนี้สวยหล่อ แต่ผมค่อนข้างบางมาก จนเรียกกันว่า "หัวล้าน" ก็มี พ่อสังวาลย์เวลาเข้าเครื่องใส่ชุดา แสดงแล้ว ดูสวยงามจริงๆ ข้าพเจ้าไปดูหลายครั้ง..."

เอนก กล่าวเสริมว่า "ถ้ารวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาประมวลกันแล้ว คาดว่า โรงละครของคณะ "เพชรปानी" น่าจะเป็นที่ตั้งบ้านไม้โบราณหลังใดหลังหนึ่งที่อยู่ในตรอกพระยาเพชร บริเวณชุมชน ป้อมมหากาฬแห่งนี้ แต่ไม่ทราบว่าเป็นหลังไหน เพราะไม่เหลือร่องรอยอะไรของละครคณะนี้อีกเลย รวมทั้งยังไม่มีใครทราบว่า คณะละคร "เพชรปानी" (ตรี) ลาโรง หรือย้ายไปตั้งวิกที่ไหนอีก"

แม้วันนี้จะไม่มีร่องรอย ลูกหลาน หรือประวัติความเป็นมาอันใดของคณะละคร "เพชรปानी" (ตรี) ให้ได้สืบค้น แต่ชาวป้อมมหากาฬภาคภูมิใจที่ชุมชนที่อยู่เคยเป็นต้นกำเนิดการแสดงมหรสพ ละครที่สร้างความบันเทิงแก่ผู้คนมาหลายยุคหลายสมัย

ในวันที่ 10 พ.ย.ที่ผ่านมา บริเวณลานชุมชนป้อมมหากาฬ จึงคราคร่ำไปด้วยผู้คน ทั้งนัก วิชาการ ศิลปินแห่งชาติ ละครชื่อดัง และผู้ชมคนดูทั้ง ไทยและต่างชาติ ต่างจับจองพื้นที่เพื่อร่วมรำลึก ถึงคณะละคร "เพชรปानी" (ตรี) แห่งป้อมมหากาฬ

จากหนังสือพิมพ์ข่าวสด วันที่ 13 พฤศจิกายน 2548

รูปพิธีไหว้ครู

รูปนิรมล เมธีสุวกุล และวัฒนะ บุนจัน พิธีกรในงาน

รูปเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติอ่านบทกวี

รูปนักข่าวจากช่อง 3

รูปการเสวนาวิชาการเรื่อง ชุมชนป้อมมหากาฬ แหล่งกำเนิดลิเกในประเทศไทย

รูปการแสดงลิเกร่วมสมัย

รูปการแสดงลิเกร่วมสมัย

รูปผู้ชมที่มาร่วมงาน

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาว วีรยา จยววรรณ
วันเดือนปี เกิด	7 มีนาคม 2524
สถานที่เกิด	จังหวัดสมุทรสาคร
ประวัติที่ศึกษา	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542-2546 สังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล, 2546-2549 วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การวางแผน สิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชนและ ชนบท)
ที่อยู่	292/13 ต.ตลาดกระทุ่มแบน อ.กระทุ่มแบน จ.สมุทรสาคร 74110
E-MAIL	bonusna355@hotmail.com